

Exh. Novemb. 18 - 876

SZENTKIRÁLYI GYULA:

A "Diploma Leopoldinum", mint Erdély
egyik legfontosabb közjogi forrásának
létrejöttét feltűntető diplomatikai al-
kudozások bírálatos ismertetése.

M. n. 1876.

Diss. A 255

Diss. A 255

A
„Diploma Leopoldinum” mint Erdély egyik legfontosabb közjogi forrásának létrejöttét feltüntető diplomatiai alkudozások bírálata-
tos ismertetése .

Szentkirályi Gyula

Diss. A 255

Előszó.

Értékezésünk tárgyát Erdély és a bécsi udvar egymásközötti diplomáciai alkudozása (1684-93 ig) képezi. Tízenc év 10 százados életéből, de e rövid időnek mindegyik perce válságos pillanat volt. Két hatalmas ország versenyzett felette, mindegyik saját érdeke szerint akarta Erdély jövőjét megalkotni; Erdély tudta e versenyzést, látta azt, de lebonyolítását saját külön óhajta-
sa szerint előidézni képes nem volt. Mit hoz a jövő tudni nem lehet és

épen ezen folytonos kétes helyzet e-
zen bizonytalanság, a hii igaz haza-
fiak keblét betöltő remegés adja a
válságos jelzöt s teszi hazánk ez i-
dőbeli jogtörténeti tanulmányozá-
sát oly érdekessé.

Teladatunk nem Erdély ^{aktori} történetének
előadása. Ezen általános exél előzése
szükségessé tenné egyenlő méroben le-
írni minden eseményeket, melyek le-
folytak ez időben. Egyenlő méroben ki-
 kellene terjeszkedniünk a bécsi udvar-
rati viszonyra, a felső magyarországi
mozgalomokra, a császári parancsno-
kokkal létrejött alkudozásokra, a tö-
rök portáivali viszonyra, és a Tökölji
fejedelemségére, mert ezek összesen ad-
ják hazánk ez időbeli történetét.

Ez ok miatt fogunk jelen értekezésünk-
ben az utobbi viszonyokra mellékesen

és csak is annyiban tekinteni, mennyiben szükséges felvilágosításul szolgáló -
 nak a diploma létrejövetelére és oká-
 nak megértésére, ama diplomának
 mely mint két állam közt létrejött va-
 lodi szerződés hivatva volt hazánk ex-
 utáni közügyének, állami életének más
 fél száradon keresztül alapul szolgálni,
 és ép ezért véltük hogy ezen diploma
 létrejövetelét felvilágosító körülmények
 vázolása, tagadhatlanul nagy mérvű
 történelmi jellege dacára, államtudo-
 mányi szigorlat írásbeli értékesnek
 alkalmas tárggyul szolgálhat.

Nyissuk fel Erdély évkönyveinek bár-
 melyik lapját, abban a változatoknak
 gazdag képet leljük, de talán legvál-
 tozatosabb a 4-ik kor megalakulá-
 sának időszaka. Míg az anyaország
 megalapítását rövid ideig követő ve-

xerek korszakát állandóan a királyság váltotta fel, addig Erdély beléltének folytonos változásai mellett, alkotmányi szempontból négy nagy átalakuláson ment keresztül. Tuhutum és unokái uralmát véres harc után Magyarhonnali szoros egyesítése követte, ezt a nemzeti fejedelmek korszaka, és ezt más fél század elmúltával a Habsburg házzali egyesítés váltotta fel.

Az anyahon ily alkotmányos változást nem ért, sz. Istvántól szakadatlanul a háris egy volt, az alkotmányos királyság terén, és csak ezen alapon belől tüntet fel alakulási phasisokat. Sz. Istvántól II. Lajosig Erdély az anyahon kiegészítő részét tette. Területét eleintén két utobb három nemzedék laktata. Önállónak ez időben nem tekint-

hető, a magyar király uralma alatt
 áll, nem mint külön ország; Magyar-
 ország törvényei voltak itt is a törvé-
 nyek, mint Mátyás király irá, memb-
 rum hujus regni (Hungariae) situs
 et legibus suis vivatis. "De ex lényegében
 nem azt jeleríti, hogy Erdély oly része
 volt az anyakonnak, mint talán egy
 magyarországi megye. Erdély maga
 mint egész, mint külön terület nem ké-
 perett ugyan önálló országot, mind-
 azonáltal annak népei és közvetlen feje
 nagy mérvű autonómiát élveztek. A
 legszajátosabb állami szervezethez egyi-
 két tünteti fel his hazánk. A megho-
 dítás első századaiban két politikai nem-
 zet lakta, a Magyarokkal szersződő szé-
 helyek és a hódító magyarok, csakhamar
 e kettőhöz egy harmadik a szász csatlako-
 zik. A magyar alkotmány alapja a vér-

szerződés Erdélyben ez volt a basis; a megyékben a székhelyek alkotmánya és jogviszonyai szabályoztattak az ő székely szerződés és a sz. Istvánnal kötött szerződésben; a szépszóké az Andreanum diplomában.

Míg az anyahonban a királyság megtörte a törzsi szerkezetet, a törzsekre osztott magyarság sorosan egyesült, egygyé lett, addig Erdélyben három nemzet mondhatni egymástól független volt, jogállása három külön alaptörvényben nyugodott. Tellettök állott a magyar király de nem közvetlenül, az erdélyi rész távolága a központtól, különös hivatása, bizonyos tekintetben önállóságot igényelt. Ez az oka annak, hogy míg az anyahon folyton királyságnak, addig Erdély az elszakadásig vajdák által kormányzott terület résznek neveztetik.

Miben állott a vajdai uralom, s mily viszonyban állott Erdély Magyarhonnal ez időben? Ez utóbbit kifejezi ama körülmény hogya vajdát függetlenül a király nevezé ki, és hogya Erdély törvényeit nem maga hozá, hanem a magyarhoni gyűlés. Az egységes magyar királyság volt tehát forrása az erdélyi törvényeknek és a végrehajtó hatalomnak. (Alle Gesetze, welche für Ungarn erlassen wurden, galten bis zur Trennung dieser beiden Länder, auch für Siebenbürgen stb. J. Bedeus die Verfassung Siebenbürg. 8 l.) — Törvényhozási és végrehajtói hatalom, függetlensége, önállósága jelenti egy országnak souverainitását, Erdély e két időben független nem volt mert a vajdát nem ő hanem a király nevezé ki, mert az őt kötelező törvé-

nyek nem általa, hanem az egységes magyar királyság által hozattak, e miatt az elvádlásig Erdély nem volt önálló, független. De miben állott mégis önállósága, mert hogy exzel birt, szemben az anyahon egyes részeivel, megyéivel kétségtelen, ez önállósága abban állott hogy autonomiával birt, onelynel oha volt területi távolsága a központtól, és az Erdélyt lakó politikai nemzetek sajátos jogi és politikai állása.

Erdély tehát szemben az anyahonnal autonomiával birt; de mit jelent e kifejezés? Tisztán végrehajtásbani önállóságot. Talán merésznek látszik ez állítás, de megkísértjük a vajda és a három nemzet autonomiájának változása által bebizonyítani hogy Erdély ex időben valódi törvényhozási

hatalommal nem birt.

A vajda a király által bármikor visszavonhatólag kinevezve, polgári és hadi ügyekben egyaránt helytartója volt.

Hadi szempontból az erdélyi sereg fővezére, királyi parancsra azt összegyűjté, a magyarok, szászok és székelyek hadi auxiliáriumait felhajtá, amaxokat pénzben, emereket ökrökben; mint polgári helytartó functioja kiterjedt közigazgatási, törvénykezési és igazságszolgáltatási ágakra. Közigazgatási feje volt a magyar megyéknek, és ő maga, vagy rendszeren az egyik alvajda a székelyeknek, összehívta a nemzet közgyűlését, jószágadományozási joggal birt.

A megyei nemesség főperei (a nagyobb hatalmaskodás 5 esetében) első sorban, a 50 forint értéket felülhala-

dó'perekben mint másodfoku forum i-
telt; végrehajtoja volt a királyi, nádó-
ri rendeleteknek és a törvényeknek. Mind-
exen nagykörű joghatóságainak külső-
kifejezésére nagy jövedelemmel bírt; ál-
lása kitünő, mert 4 dik zászlós ur volt.
A székhelyek autonómiája az ő szexző-
désben, és a sz. István alatt kötött szex-
ződésben feküdt. Amaz biztosítja szá-
mukra a politikai nemzeti létet, ön-
hezébe teszi le a hadi és polgári önálló-
ságot, mert tisztjeit saját kebelökből
választák, polgári és hadi fejök a sa-
ját törzsökből választott rabonkán volt.
Emez megerősíti eddigi szerveretöket (ké-
sőbb I. Béla törle' el a rabonkán'ságot) min-
den tízed és adó'fizetés alól felmenti -,
hivére az ökor adó'rást bizonyos alkal-
makkor, kötelezte minden székhelyt
had idején felülni, egy hóig saját, az-

után a király költövény hadakozni, ezenkívül a királyi udvarban állandóan 100 lovas katonát tartani.

Ereken fejlődött, alakult tovább a székely nemzet élete. Az I. Gejza idejében bejött szászok jogállása az Andreanum diplomában szabályoztatott. Ezerint a többi két nemzettől függetlenül a szász ispán főnöksége alatt álló, meghatározott területen lakó előnyökkel felruházott nemzetiséggé tömörültek.

Bizonysos mennyiségű és számú pénzadó és katonatartási kötelezettség mellett kizárólag őket illette e terület rész, mert a másnemzetbeliek birtokolhatási joga azan megtiltatott; magok saját kebelökből szabadon választottak papokat, tisztviseleket, saját szokásaik szerint gya-

korolhatták a közigazgatást, igazság-
szolgáttatást, legutolsó' forum az ál-
talok választott szzebeni comes, és a
vajdát kikerülve a király. (Unusque
populus, et sub uno Iudice censean-
tur . . . . . Comites populi eligant
. . . . . praecipimus, quatenus ip-
sos, nullus iudicet nisi nos, vel comes
Chybinensis, quem nos eis loco et tem-
pore constituemus. Si vero coram quo-
cumque Iudice remiserint, tantum-
modo iudicium consuetudinatum
reddere teneantur, nec novetiam a-
liquis ad praesentiam nostram ci-
tare praesumat, nisi causa coram suo
iudice non possit terminari).

Mindegyik nemzet birt tehát külön jo-
gokkal, törvénykezési, közigazgatási,
igazságszolgáttatási ügyeit maga kü-
lön - külön intézé el.

A három nemzet lassanként közeledik egymáshoz, a közös érdek, vesztély összekötze őket, 1437 Kápolnán volt az első egyesülés, unio kimondva, mikor is a három nemzet a fellázadt oláhok ellen, azokat megtörendő, egymásnak támogatást ígért, ezt követi az 1459. diki évi Meggyesi unio, mikor a három nemzet egymásnak fegyveres támogatást fogadott a ki-váltóságokat csorbítani szándékozó király ellen, ezt pedig követte az 1506. Szegesvári unio, hol hasonlóképen a külső megtámadás és a belső avargás megszüntetésére ígérték kölcsönös védelmet.

Talánint a 3 nemzet külön-külön municipalis jogai, statutumai alkotására stb, gyűléseket tartott, ugy már régi időben, még az uniót meg-

előzőleg tartományi közgyűlések is voltak, melyben mindhárom nemzet részt vett, és a vajda néha a király elnökölete alatt hadügyi, katonai, erre vonatkozó adózási és főbb pénzügyekben határozott, ítelt, és statutumokat hozott.

Ilyen volt Erdély szervezete az előzhadásig.

Előnyökkel, kiváltságokkal bírt egy külön-külön a három nemzet, mink magva Erdély.

Eme kiváltságoknál fogva szabályozhatta mindegyik nemzet külön a saját hadi ügyét, az adózási viszonyf igasságát szolgáltatott, mindezek mi-
képi keresetül vitelére szabványokat hozhatott, és így az összességet érdeklő ügyekre a tartományi gyűlés is, birtte-
hat statutum alkotási joggal.

Vajon mindeme momentumok képesek
 e bebizonyítani, hogy Erdély függet-
 lenül az anyahontól ex időben tör-
 vényhozási joggal is birt? nem, -
 mert Erdély alkotmányi szabadságát
 biztosító alaptörvények ex egész

keresztül vajon nem e azok melyek
 az anyahonai.

Eddiggi erről írt művekben mindenütt ^{*)} Korbuly J.
^{főleg azt} ~~csak azt~~ olvasni, hogy habár Erdély „Magyar köz-
 részt vett az anyahon gyűlésein, azott jog” is Sán-
 hozott törvények voltak itt is kötele- dor J., Erdély
 zők, de e mellett birt ő is némi tör- Magyaror-
 vényhozási joggal. ^{*)} Ex ellenmondás, szág megései-
 mert a törvényhozó hatalom jellege to” része” ex.
 az hogy abszolút, akaratot jelent, az műveikben
 akarat változó, előbbit leronthatja határozottan
 utobbi megváltozott akaratával, és isokokkal
 ext csak ugyanazon akarat, azaz fo- támogatva bi-
 rum teheti. zonyítják, hogy
 Erdély ex idő-
 ben nem bír
 külön tör-
 vényhozói
 joggal.

Erdélyt az anyahon akarata szaktálya-
ta, ezen hatalma abszolút és nem tűrke-
tett csorbitást, holott olyképp alakul az
ország akkor, hogy a fenebbi jellemzés
után azt mondjuk, hogy Erdély még
is birt némi törvényhozói hatalom-
mal.

Késziünkről bátrak vagyunk kimon-
dani, hogy a mennyire eddigi, erre vo-
nathozó tanulmányozásaink ^{től} lehetett, azon
meggyőződésre jutottunk, hogy Erdély-
nek és a 3 nemzetnek e korokban
önálló autonómiaja csak is a végre-
hajásban nyilvánult.

Ezen állítás ellenében felhozhatni kü-
lönösen két igen tekintélyes forrást..
A székhelyekről szólva Verböcsey exeket
mondja: „Sunt praeterea Transilva-
nia in partibus Scythuli, quos nos
corrupto quodam vocabulo Siculos

apellamus, dissimile peritus lege et consue-
tutine gaudentes rerum bellicarum ex-
pertissimi, qui per tribus et generationem
(antiquorum more) haereditates ac of-
ficia inter sese partiuntur atque divi-
dunt (p. III. t. 3.). —

A második okmányt I. Ferdinánd 1555
ben adta ki, mely az akkori vajdák
„Instructioját” tartalmazza. Mára
az a mohácsi vész után és akkor kelt,
midőn Erdély fejedelme és királya
László volt, mégis vissza tükrözi
a volt tartományi közgyűlések jelle-
gét. Ugyanis Ferdinánd mint ma-
gyar király uralmát Erdély felett is
jogosultnak tartá, és azt is oly vi-
szonyba akará hozni mint a mohá-
csi vész előtt, ezért az „Instructio-
ban” hivatkozva az előbbi időkre,
ezek szellemében jelöli ki vajdái-

nak hatáskörét, s tárgyuntera vonat-
kozólag mondja, „Conventium etiam
ipsis regnicolis urgente tali neces-
sitate, quae moram ulterioremve de-
liberationem regiae Majestatis pati
non possunt, cum scitu Episcopi eius
Provinciae, aliorumque Consiliario-
rum suae Majestatis indicere et celeb-
rare, et in eo, de occurrentibus ad reg-
ni conservationem ex auctoritate
et dignitate Reg. Majestatis tractare
possint.” (Prag. Annal. P. v. p. 491). —

Mindkét idézés azonban csak látoró-
lag ellenkezik állításunkkal.

Verböcsey igen helyesen csak azt mond-
ja hogy a székelyek az ország többi la-
kosaitól teljesen különböző törvények
és szokásoknak örülnék, de azt nem
állítja hogy őkön törvényeket függetlenül
maguk a székelyek hozták és hozták,

ext nem is hívé, mit világosan Bizanyit jellemzésének további része, melyet Bizanyára azért hozott fel, hogy kiüntesse a székhelyek autonómiáját mely az örökség és a tíztségek tekintetében nyilvánul.

Ex okmányban az erdélyi tartományi közgyűlés hatásköre van érintve, de ex mittanuit, azt hogy Erdély ily törvényhozási joggal rendez körülmények és viszonyok mellett nem bírt. Mert tízstán ki van fejezve hogy említett irányban tractálni a közgyűlés csak is legűrgetőbb, haladékat nem tűrő" esetben van jogosítva.

Es mire vonatkozna ez a legűrgetőbb esetek, véleményünk szerint ex alatt csak a hadügyek, melyben az akarat és ereke és momentumait tízstán elválasztani még máig sem sikerült, értettek. Ext lehet kivenni az instructio szelleméből, mert az említett hatáskörrel nem a rendezvi-

szomjok és állapotokban felmerülő" hatal-
dékot nem tüdő sürgős esetek felétti trac-
talaara jogositja fel a közgyűlést, hanem
midőn maga az ország van nyomorító hely-
zetben.

A feltétel tehát magának abnormis hely-
zete, a hadi állapot és éps ebből kiindul-
va véleményünk szerint a kifejezés, „et in
eo de occurrentibus ad regni conservatio-
nem tractare possint" a had és vele so-
hon ügyekre szorítkozik.

A végrehajtói hatalom három momen-
tumból áll t. i. a kényszer, szorvosó és
rendelkezöböl. Az autonomia mely csak
a kényszer gyakorolhatóságában áll a leg-
szűkebb körű, teljesebb képét nyújtja az
autonomiának melyben a szorvosó, és
még teljesebb melyben a rendelkezö sza-
badság is megvan. Kényszer szabadság-
gal bírtak az egyes nemzetek és a ter-

tománji gyűlés midőn a bünös megbüntetését eszközlik stb, autonómiájukban a végrehajtási hatalomnak szervező" joga nyilvánult midőn törteiket vá -
laszták stb, és rendelkezési joguk nyilvánult midőn statutumokat hozott melyek szerint a közigazgatás, igaz -
ságügygáltatás, törvénykezés stb eszközöltessenek.

De a határ, hogy mikép rendelkezse -
nek folyton előttök állt, mert az a -
kharat, a valódi törvény

és statutumaik hozásánál, a már
meglevő" akharaton belül mozghattak
csak.

Hogy e határ, e rendelkezési jog, mint a
végrehajtási hatalom egy momentumma,
és a valódi akharat, törvényközött né -
ha csakugyan bizonytalan, és hogy ez
akkor főleg ha gyenge király állt a

tronon, de exős a vajdai széken, külö-
nösen szék, néha a valódi törvényho-
zói tere is átesapongó volt, igaz, most
a történelem tanúja, de hogy Erdély
és az anyahon egymáshoz viszonyát csak
akkor tüntethetjük fel hiven, ha azt mond-
juk hogy Erdély autonómiával bírt,
és hogy ezen autonómia való' lényege
szerint csak a végrehajtói hatalom-
ban állott, habár annak legexélso'
és nem ritkán már a törvényhozási ha-
talomig közeledő, átesapongó határai-
ig, meggyőződésünk.

A mohácsi vérszt követő elválás után
már egészen más képet nyújt Erdély,
és ez lényegében abban nyilvánult, hogy
az eddig Erdélyen kívül fekvő akarat
behozatott, önmaga lett viszonyainak
független rendezője.

Mint önálló állam kezd élni, most köz

ugy mint magányos életét ön maga ha-
tározza már meg, már nem statutu-
mokat, melyeknek eddig nem volt
szabad ellenkezni a nem maga ál-
tal hozott törvényekkel, hanem tör-
vényeket alkot. Késziünkről ebben lát-
juk a valódi, önálló állami létnek
criteriumát, mert valamin a gyer-
mek, bár egyedileg különvált, de még
sem önálló, mert nem ő határozza meg
élte viszonyainak sorát, irányadó nem
az ő hanem gyámja akarat, ugy egy
állam is e névre csak akkor tesz szert
ha saját akaratát a döntő.

Mint önálló ország Erdély egészen más
szuverenitet nyert. Vízonya a portá-
val más mint előbb az anyahonnal
„Titeket pedig az ti szabadságto-
ban mind megtartalak, mind meg-
óttalmarlak mindörökké. A fejede-

lennek választása, hogy a hit akár szabá-
 don választhassa, legyen mindenkor a
 te országodnak hatalmában és szabad
 akaratjában" stb mondja Sulimán hit-
 levelében Jánosnak. Maga választá-
 tehát fejedelmeit, maga hozott tör-
 vényeket. A vajdai szék általakult
 uralkodói hatalomná, míg a vaj-
 da joghatósága alól a székelyek és szá-
 sok hivottak véve, a vajdát kikerül-
 ve legfőbb uruk a király volt, most
 már ex állást a fejedelem nyeri el.
 Erdély ex állását nemcsak a porta
 hanem a magyar királyok is elisme-
 rék, bizonyítja ezt a számos okmány
 mellett az 1611 dihi szerződés, melyben
 úgy Erdély mint fejedelme önállósága
 és souverain volta elismertetett. Bel-
 só" élete is általakult. Garantiá-
 ja a fejedelem uralkodásával szem-

ben nem abban állott, hogy mint hajdan a király zsarnok, törvénytellenes kormányzás esetén visszahívta a vajdát, a garancia nem kívülről hanem magából az országból jött, mert hitlevelet adott ki és csak ennek elfogadása és megtartása es-
küvére alatt ígért hűséget. Telállittatik a belső tanács, királyi tábla.

A tanácsban mindhárom nemzet képviselve volt, ezek meghallgatására volt kötelezve a fejedelem, s hogy az ország biz-
tosították miszerint a tanácsosok nem fognak az ország érdekei ellen maguk javára vagy csak a fejedelem érdekében működni hozatott a törvény, "valahik annakokéért (a tanácsai rendből) törvénytelen ok nélkül való dolgokra tanács-
lanak, comperta rei veritate legitimique citati ac in notam perpetuae infidelitatis incurralanak".

Az összerendezést érdeklő politikai, köz és hadügyekben a tanács volt segédje a fejedelem végrehajtói a nemzetet képviselte az, a nemzetnek felelős volt, valódi alkotmányos, ministerialis rendszernek nevezhető tehát e szervezet, nem államtanács volt, melynek feladata emettől elütőleg nem egyéb, mint előkészíteni a fejedelem akaratát, s mely minden tetteiben elfogadván azt a fejedelem, ez által teljesen abszolútizáltatik.

Az uralkodói törvényeket nagyobb hatáskörrel a fejedelmi tábla váltotta fel, hatásköre nemcsak a nemesség pereire, hanem a szász univerzitásra is kiterjedt, mert az itt folyt perekre forum volt. E fejedelmi korokban a három nemzet mindinkább közeledett egymáshoz, ezen közeledés birtosi-

tására többször jött létre unio. Az eddig inkább elorizetelten élő 3 nemzet egy - másközi szorosabb viszony fentartása - ra alkottatott a „juramentum unio - nis”, mely vallás és nemzetiégi kü - lönböég nélkül hűtlenséig terke a - latt kötelezi Erdély lakóit, hogy a ha - ra szabadságát és közboldogítását e - gyenlően munkálják. Az eddigi tarto - mányi közgyűlések, valódi törvényho - zói factorra váltak.

A tanács, fejedelmi tábla és ország - gyűlés jellege más lett tehát mint volt a vajda és a tartományi köz - gyűléseké, hatásköre szélesbült, a sepa - raticus álláspont, mely eddig a hármaz nemzetet egymás irányában jellemzte mindinkább szűkült és így „az ország köz - szabadságának s alkotmányos életének ezen kifejlődését) nál háttérbe kellett vonul -

ni kisebb térre szorulni mind a székhelyek
mind a városok belső helyi életének és a-
utonómiajának." Az ország alkotmánya
valóban alkotmányos volt, mert a
három nemzetreig mint egy nemzet részt-
vett, befolyt az ország akaratára és esz-
lekvésében, azaz a törvényhozás és vég-
rehajtásban, de e mellett az egyes nem-
zetiségek beléleltökben egymástól és az
állami végrehajtástól független önálló
authenticus élettel bírtak. Államok
életében rövid másfél század év, de Er-
dély e rövid időszakban kiemelkedett
és nem egyszer nyugat-Európa figyelmét
is magára vonó állammá lett. Részt-
vett Európa akkori hadi és vallási
mozgalmaiban. Diplomatiája kiter-
jedt Európa főbb udvaraira, összeköt-
tetésben állott velök, felismerte az egyéni
és vallási meggyőződés szabadságát, nagy

kérdését.

A tudományokat művelte, iskolákat emelt, fiait külföldi magas tudományú intézetekben nagy számmal járatta, fen-tartói a magyar jellemet, hű maradt nyelvéhez, tisztelte a vallási meggyő-ződést, s míg a művelt nyugat tüzzel vassal törekedett az új vallást elnyomni, vagy ezek elveit tovább terjeszteni, addig e kis ország iskoláiban és egyházaiban nem egyszer a fejedelem elnökle-te alatt vallási disputákat tartott, szabad tét nyitott a lelkiismeret sza-vának, nem öldöklő fegyver és igóvóp-rosok rémeivel, hanem az érz fegyve-re és világával haditott.

Az egyéni vallásszabadság nagy elvének hódolt, és Europa abszolútikus jellegű uralkodói és államai ellenében a szó-lás szabadságát, azt melyért Angliai-

ban Milton, Nemetalföldön Spinosa hasz-
 talan küzdött, a kis Erdély érvényre
 emelte, mert már Bethlen Gábor elé-
 tett fejedelmi conditio VIII cikk pontja
 így hangzott „Tanács- rendeknek és or-
 szágygyűléseiben is, mindenneknek libe-
 ra voxot enged, mindenféle panaszol-
 kodásoknak és igazságoknak előszámlálására.”
 Már akkor felismerte tehát, hogy az i-
 gazságot nemcsak a koronás fő, hanem
 az egyszerű honpolgár is tudhatja. És e-
 zen magas eszméért nemcsak harája-
 ban küzdött, az irántai lelkesülés nem
 szorítkozott csak a kis ország területére,
 rugója polgárai keblében nemcsak az
 egyeni szabadság iránti óhaj, törek-
 vés volt, nem, a vallás szabadságát ön-
 magáért szerette, magáért az elvért küz-
 dött, mit ő élvezett, mit véres háború
 nélkül kivivott, abban másokat is ré-

szelletténi hívánt, elhagyta otthonát és magyarhoni testvéreivért exilével ontá véréit. Gyönyörűen festi egyik kitünő történetünk Erdély e korszakbeli állapotát; feladatát: „Erdély e korszak alatt Magyar nemzetnek nagy szolgálatokat tett; megőrizte nyelvét, azon terjesztette iskoláiban és egyházaiban, családi tűzhelyén és a közelemben a tudományt; a nemzeti és alkotmányos érteket a honfiakban folytonos kifejlődésben, éber munkásságban tartotta; a lelki ismeret és érzékszégelődés szakaszának a hitújítással mely alapot rakott; szíval oly szellemi erőkinccsel gyűjtött a haza összes részei számára, mely azokat az erre hivatkozott megpróbáltatás és elgyengülés szakadán át fentartani képes volt.”

Valóban Erdélynek a fejedelmi korszak

alatt missioja volt, és ő ennek megfelelt. Erdély önállóvági életének egyik legvaltozatosabb, legbonyolultmasabb időszakát részben vázoljuk, mert ha teljes képet akarnok feltüntetni, három irányban kellene működniünk, mert három diplomáciai levelexist folytatott Erdély ex időben t. i. a törökkel a Magyarhon és Erdélyben levő császári hadak parancsnokházaival és közvetlen a bécsi udvarral. Célunk csak ex utobbit vázolni.

Történeti eseményeket adunk elő, és így álláspontot elfoglalni nem szükséges, mert történeti események feltüntetésénél, az értékes puszta szemléltető, előadó.

Azonban gyenge tehetségeink szerint századékorunk az egyes főbb diplomáciai pontokat röviden ^{Birt} ~~szól~~triss. Ex esetben szükséges bizonyos elvekbeől kiindulni, és azo-

hat tartva szem előtt, s mintegy azokra tá-
maszkodva tenni a megjegyzéseket.

Különféle álláspontot lehet elfoglalni pe-
len esetben, a szerint a mint a két udvar kö-
zötti viszonyt felfogjuk. Ha abból indu-
lunk ki hogy Erdély századokon át Ma-
gyarhon kiegyezítő" része volt, más lesz a bi-
rálat kiindulás pontja. Más lesz akkor
ha Erdély is a bécsi udvar közötti viszonyt
mint valamely hadolási processust tekint-
jük.

De ezek egyikét sem fogadjuk el, hanem
veszünk a tényleges áll^{apo}spontokat.

Erdély e körökben a török porta sou-
verainitása alatt a többi európai ál-
lamok előtt majdnem mint független or-
szág jelentkezik. Önálló nem ritkán a
portával ellenkező diplomáciai levelezése-
ket folytatott Francia, Lengyel, Svéd or-
szág sőt Angliával is, magában Erdélyben

úgy bel mint közjogi viszonyában teljesen —
 független volt, és a mi jelen esetben is a
 döntő a bécsi udvar, magyar királlyal szem-
 ben tökéletesen független volt, mint ezt isle-
 rett 1611. és számos más okmány tisztán ki-
 fejezi. A mohácsi vesz után a magyar ki-
 rály folyton tett lépéseket Erdélyt uralma
 alá hajtani, a török őrétől elűztetett, szer-
 ződésekre lépett Erdélylyel és ebben elismeri
 a fejedelemség mint az ország souverainitá-
 sát. Ez által lemondott a történeti alapról,
 mely Erdélyt mint az anyahon egyelszakadt
 részét tekinté. A török védurság alatt
 állott ekkor, a török kabar ereje hanyat-
 lott, de még mindig jelentékeny hatalom volt
 Európa államainak concertjében.

Mint az anyahontól s még inkább a csá-
 szártól teljesen független ország, kezd egyes
 honfiai kebelében azon meggyőződés u-
 ralomra jutni, hogy a török védurság tart-

hatlan, ex átruházandó a magyar királyra.
 E nézet kezd uralomra jutni, és csakhamar
 általános politikai érretté válik.

A véderséget megváltoztatni és semmi e-
 gyebet nem akart Erdély, nem akarta az
 elválás előtti viszonyt életbe léptetni, ha-
 nem megakarta tartani fejedelemségét,
 az addigi alapon, ő maga válaszra azt,
 ő maga legyen viszonyainak rendezője, tör-
 vényhozója, és az ^{előbb} említett kapcsola-
 tot nem hagyotta, legkevésbé sem vált
 szándékában a császári uralom alá jut-
 ni, annak provinciája lenni. Erdély ön-
 álló, egyedileg külön fejedelem alatt a-
 kart maradni, ezen szándékát elvitat-
 ni nem lehet, ex hiétségtelen. De ha ez úgy
 van, akkor az azutáni diplomatiái phá-
 sisok méltatásánál csak is ezt lehet kiin-
 dulási pontnak venni, és nem szabad ex
 álláspontnak, és ebből kifolyólag a bírálat

mérvének modorítást szenvedni az által, -
 hogy Erdélyt elszakadt résznek tekintjük,
 mely jogilag az anyahon része, és attól csak
 a változott viszonyok miatt szakadt el, de
 attól visszacsatolandó. Erdélyre akkor midőn
 a diplomatiái alkudozás a bécsi udvarral
 megkezdődött, az utóbbi semmi igényt sem
 tarthatott, mert említett szerződések ál-
 tal elismert jogalapul a történeti esemé-
 nyek által létrejött új viszonyt és állapotot.
 Egy mással szemben teljesen független volt, az
 alkudozás megkezdésekor, az a mérv adó,
 és így el kell ítélnünk a bécsi udvarnak meg-
 kezdett hódítási actióját, az az oka hogy pl.
 a balázsfalvi projectumot teljesen el kell
 ítélnünk, nem azért mert az egy katonai erő-
 szak műve, s mert talán ekkor Erdély
 erre kényszerítve volt, mert a nemzetközi
 jog az államot mindig szabadnak tekin-
 ti, a kényszerállapot nem mentő körülmény

tettei megbízálásánál, hanem el kell ítélnünk azért, mert a bécsi udvar megkezdett hódítási actioja akkor, midőn folyt a békés alkudozás, mert a bécsi udvar megváltozott szándéka midőn a békés alkudozás vitás pontjait fegyverrel akarta kiegyenlíteni, sértette Erdély önállási méltóságát.

Alapul Erdélyt mindvégig mint külön nemzeti fejedelemséget vesszük fel. Ez lesz irányadó a Dunod, Haller, Károly herceg, Bethlen Miklós, Bethlen Gergely és Alvinczy által lehozott diplomák megbízálásánál. E felvett álláspont ad magyarázatot, ha netalán egyes megjegyzéseinkben a bécsi udvar tetteit elítéljük, mert célunk nem az hogy Erdély állami szervezetét korozakonként várjuk, nem az hogy a politikai tudomány elvei szerint vizsgáljuk, vagyis melyik korozak állami szervezete helye-

sebb, hanem csak hogy feltüntessük annak
 két udvar közötti diplomatiai alkudo-
 zást és ennek phasisait, melyek végtére
 a Leopoldinum diploma megalakita-
 sát idézik elős exel kapcsolatosan ha-
 vajon e hittevel amax elveket tartal-
 mazza e melyeket Erdély 1684-ben kiin-
 dulási alapul felvett, és ha nem, vaj-
 jon ennek mi volt oka, Erdély önkin-
 telen megváltozott politikai meggyö-
 ződése - e, vagy a szükség által paranc-
 sított engedelmesség.

I. Rész.

A német török és Erdélyt uralma alá ^{s. szakasz.}
 hajtani, Bocskay fellépésével elnémít-
 tott. Bocskay, Bethlen és I. Rákóczy
 György alatt Erdély világtörténeti jelen-
 tőségre emelkedik.

Mint a magyar nemzeti lét és a protestán-
 tizmus védője, és eszmék kisedés hazánk
 lakóiban ellenállhatatlan erőt, kitartást
 keltettek, melyek párosulva említett fe-
 jedelmek politikai eszélyesség és had-
 verési tehetségével, lehetőségessé tették
 hogy e kis ország két oly hatalmasom-
 ság hol nyílt, hol alattas de végtére is
 teljes meghódítására célzó törekvései
 között, magát függetlenítette.
 Már a béke áldásához órái kecsgették

sokat szenvedett hazánkat, talán a sor meg-
 elégette csapásait, és reményleni engedte
 hogy Erdély, melynek fiai az anyahan
 felszabadításáért a szabadság és protes-
 tantizmusért vért öntöttek, egy szebb jö-
 vő eleibe néz, hogy a szent ekméhérti vi-
 ashodásban kifolyt hazafiúi vér, egy
 szebb jövő talajának adott termékeny
 hiszort, hogy az elhunytak sokajai
 meghallgathatnak oda fenn a magas-
 ban, és Erdély élvendémi fogja fára-
 dokáinak gyümölcsét.

A politikai események mindent igazolni
 látkának.

A linci békekötés megozúntatása a német
 csápar és Rákoczy közötti harcot, a west-
 pháli békekötés véget vetett a harminc
 éves háborúnak, és Ibrahim szultán
 halála elejét vette azon már kitörén-
 dő harcnak, melynek oka leendett

volna Rákóczynak azon merék tette, hogy az
 évi 15000 arany helyett 1665-ben csak 10.000-et
 ért és később a rendes adót is megtagadta.
 Ely körülmények között szűnt megélni I.
 Rákoczy György 1648-ban.

„Erdély egyetlen fejedelme sem lépett fel
 kedvezőbb kilátásokkal, mint fia II. R.
 György. Az említett békei külpolitikai
 viszonyok, melyet s azonkívül egy Beth-
 len Gábor és I. R. által szervezett kor-
 mányzást könnyű volt folytatni, mert
 tele kincstár maradt rá, e mellett fegy-
 vertár s rendezett hadi nép. (Kövér:
 Erd. tör. 5 kötet 52 lap).

Később családja váltotta fel e reményt. A
 fiatal fejedelm ki Erdélyt még nagyobb-
 bba volt hivatva tenni, nagyra vágyása
 által annak önállóságát szüntette meg.
 Igen mert az 1684-92 diki események és II.
 Rák. György lengyelkirályságrai vágya

szoros kapcsolatban mint ok és okozat áll-
 lanak szemben. Csak röviden érintjük
 e korszakot. Az 1657. évi július 31. diki
 Trembolowi ütközet kereksztül huzta a fe-
 jedelem minden nagyraágyó' tervét és
 előidézte az ugyanazon évi Szehervárt oc-
 toberi 26. d. melyen a fejedelem
 nagyra törő' tervé'ért tranvoztéssal lakolt.
 A nyugtalan fejedelem azonban csak i-
 deig ordáig engedett a kényfkernek, és már
 1658. január 15. diki'én azon feltétel alatt hogy
 nem fogja az országot végveszélybe dönté-
 ni az áttal, hogy inkább a török ellenfegy-
 vert fog, elismertette magát fejedelemnek,
 hi miután a török nem ismeré el fejde-
 lemnek I. Leopoldhoz fordult, Szathmár,
 Kálló és Enyed városokat ígérvén a (feje-
 delemnek) császárnak.
 Segélyt nem kapva, a török áttal poron-
 gattatva, egyedül a fegyverben keresett me-

nedéket, és Julius hóban Lippánál ellenére az 1658 január 25 d. propositionnak a törököt megtámadta és megverte.

E tette axonban nemesövé meg helyzetét, sőt magában Erdélybe mint ellenséget behordá a törököt.

A török által kénysererítőe a még mindig Rakoczyhoz fűtő rendek bár bárbelletlen elfogadák Parcsait, nehogy bosa kormányra alá kerüljön Erdély, de még is csak axon feltétel alatt hogy belép a tronsól a mint a porta Rakoczyval kibékül. Rakoczy axonban bírott szerencséjében és már 1659 sep. 24 d. sikerült harmadszor is elismertetni magát, habár megint axon feltétel alatt, hogy a török udvartól nem pártol el.

A kibékülés nem történt meg, Erdély a porta parancsa ellenére Rakoczyhoz állott, mi előidézte a török benyomulást;

a döntő ütközet 1660 május végén Flo-
loxsvár mellett Rákocsy teljes megvere-
tésével végreődik, ki is az itt kapott se-
bek miatt június 7-én Nagyváradon meg-
halt.

Rákocsy halálával új korszak kezdődik
Erdélyben.

Azon magas helyetből melyre őt Beth-
len Gábor és I. Rákocsy György emelik,
lehanyatlott, és míg ezek alatt képesvált
haráján kívül is hatni és eszelyes diplo-
máciája által hatott is, habár a török-
nek adót fizetett, az 1660 év után el-
vesztette eddig kivívott előnyeit; II. Rá-
kocsy György perencsétlen korpaka a
harc fínkhelyére tette Erdélyt, és ezzel
annak minden nyomorával elárasztá,
a kebelében dúló harc megbénította ere-
jét, megbontá az egységet.
A török nem mint védő, hanem mint el-

lenőig látogatja már Erdélyt, és az ausztriai udvar melytől 1658-ban sikertelenül kért segílyt Rákocsy, megkerdette újból politikai hálóját kiterjeszteni, és szivós kitartással körbe körbe szünetelve, végtére is elérte célját, melytől Isabella óta annyira elűtött.

A harc mely eddig Erdély és a porta között folyt, nagyobb mérvet ölt.

Ausztria tetteleg fellep, és Erdély mely eddig képes volt önmaga intézni sorát (illő értelemben) önmagára már tehetetlen, kémtelen oly sereget küldeni, a melyent hol a török hol az ausztriai udvar helyrete és politikai viszonyai követelnek, már nem többé nemzeti fejedelemség, hanem két nagyhatalmasság közé ékelt vég-hely, melynek nincs önálló célja, hanem mint valamely beteg, hogy é-

letét mint látszólag önálló fejedelemség még tovább fentartassa, kénytelen oroszok oroszai parancsait teljesíteni. Elkell ismerje a német fegyverrel bejött Kemény Tanost, elkell ismerje a porta által választott Asafit.

Kemény Tanossal kezdett veszi Erdélyben a német politika, uralomra vágyván, miután nem tudta magát Borsoai ellenében a portával megkedveltetni, eltért Erdély orszádos politikájától, és mivel önállólag nem volt képes tervét kivinni az austriai udvarhoz fordult és sikerült is célját elérni.

Ha figyelemmel kísérjük Erdély történelmét a mohácsi vész után, elkell ismerjük, hogy mint teljesen független fejedelemség, folyton fenyeget-

ve a két hatalmas személd udvar által, nem állhatott fen.

Ezek ezek valamelyikével szembe állni nem volt, és így az államok másik hatalmas fegyveréhez a diplomatiához kellett fordulnia. És csakugyan ebben fehédt Erdély élet elve, nem annyira fegyver mint a politikai exélység, tette Bethlen Gábor Erdélyt oly nevezetes politikai tényezővé.

A fegyver elragad, a politika mérsékel, azal csak rontani de exel építeni is lehet, és bizonyára ez lebeghetett Bethlen Gábor szeme előtt midőn nem fogadta el a királyi trónt, holott az koroná hercei körött volt, és Magyarországnak mellette állott.

A politikai exélység kellett tehát legyen az, melyre egyedül építhettek Erdély fejedelmek, mert

Melyik oszmán segélyét nyerte ki és ki
legyen védője?

A két oszmán közül a török erősebb volt,
Ausztria a 14. század közepéig, főleg
annak második negyedében teljesen
el volt foglalva a német és svéd pro-
testánsokkal, a francia udvarral, és
Felső-Magyarhonnal; mint védő nem
védhetné volna meg Erdélyt a még ha-
talmos török ellenében. Átlátták ezt Er-
dély legnagyobb fejedelmei, és Báthori
István, Bethlen Gábor és I. Rákóczi
György nem szakítottak a portával.

Az 1648. évi nagy horderejű változáshoz
nyugaton, a westpháli béke kötés részben
pikentetni engedi III. Ferdinándot, és
szövetséget kötve a lengyelrel ereje nö-
vekedett. I. Lipót uralma nyugaton, mi-
után az 1660. d. olivai béke éjszak. Ma-

gyarokban a harcot megszünteti, megszünt veszélyes lenni.

1661 január 1-én a székesrégeni országyűlésen Kemény Tánost a rendek fejedelmévé választották. Célya volt, miután a porta részéről elismerést nem remélhetett, elfutni és az auctriai udvarhoz csatlakozni. Szokott ékesrőlásával festéjan g. Erdély helyzetét, mely hatalmasság protectiojával lenne előnyösebb, feltüntetni a török szándékot Erdélyt teljesen meghódítani, és a portának az erre vonatkozó már megtett intézkedéseit, és ajánlani a császárati szövetségesít. A rendek aronban még nem látták elérkezettnek a pillanatot, megváltoztatni Erdély szövetségi politikáját, és nyíltan ezt tenni nem is akarták, mert még a török nem látott oly gyengének, hogy siker koronázhatta az elűrtölés

munháját.

Axonban az elhintett eseme a rendek kebelében már is termékeny talajra talált, és bővebben megismerendők a bécsi udvar terveit, bizonnyalan elömpit szemben a mostani helyzettel, Bánffy Dénes és pater Kározyt követekül felhíldötték.

Ex alatt Kemény lépőeket tett a portánál is hol a követtség február 16-án axon választ nyere, hogy a váltónais elfogadtatik, de csak ha a hátrálékban levő két évi adó és varc megfixettetik, keresül fiát Simont leküldi és ő maga Temesvárra megyen; (Lutsch. I. Kemény Tündgruben I. 334). —

Öaxonban csak az utolsót és az első feltett akará³ ré³ben teljesíteni, és lépőeket tett Erdélynek még meg nem hódolt várait elfoglalni. Az április 23-án Beoster-

cére hirdetett országgyűléskor már vissza-
érkeztek a bécsi követek. A gyűlés tár-
gyát érintén a török propositio k képe-
zék, miután ezek azonban annyira
tulságosak voltak, hogy könnyen hi-
telre talált a fejedelem azon állita-
sa, miszerint a török ezek követeléséi-
vel Erdély teljes meghódoltatására cé-
loz; miután így a kedélyek nagy rész-
ben elpártoltak a töröktől, tárgyalta-
tott a bécsi követek jelentése, melynek
lényege abban állott, hogy a bécsi ud-
var nem idegenkedik, de ohulva az
előbbi időkből biztosítékot kíván.

E gyűlésen azután kimondatott a tö-
röktől elválás, és Károlyi előadá-
sának megfelelőleg Bánffy Dénes
ultimataria plenipotentiaával frigy-
kötés végett felküldetett. Az utasi-
tás (Kemény Ján. önlelt. Szalai 529)

felsorolja a török haditámaszt Erdélyben folytatván „kérje hát a császárt, szánja meg Erdélyt s nyujtson segélyt. Mert a veszély most ugyancsak ezt fenyegeti, de ez eleve in a császárra jön a sor, kérje (t. i. Bánsffy) hogya őfelsége a pogánynyal békiel, Erdélyt abból ki ne hagya, s ha fegyvert akar ragadni, tegye ugy, hogy őket is kiszakaditsa. — Minderehért Erdély hűséggel fog adozni, noha oxinleg nem szabad el a töröktől” stb. —

E körben a török képviselői és Barcsai gyarmas viselete miatt junius 2-én Megyesre országgyűlést hívott össze, melynek első törvényeikke a portától elszakadást tartalmazza miután, mint mondák a rendek, átlátták hogy a török célja nem egyéb, mint köztük és a fejedelmek között szétválást eszközölni, hogy így

annál könnyebben elfoglalhassa Erdélyt. A fejedelem veszélyes helyzetben volt, a török fenyegette és a császártól még nem írkézett válasz, ezért Felküldö Bránffyhoz Teleky Mihályt és Kászoni Márton "sürgetőndő" a császárt.

A gyakori kérésnek azonban csak azon eredménye lett hogy a német sereg Magyarhonba rendeltetett. Miután azonban a török folyton előre nyomult, Montecuculi junius hóban parancsot kapott 1000 katonával segíteni Keményt, a fő sereg azonban Komáromnál állapodott meg. E kevés segítség mellett megérkezett Bránffy Péter is, a válasz azonban bár szépen hangzott, de a sorult helyzetben levő Keménynek keveset használt, hogy t. i. a császár kegyelmébe fogadta Erdélyt és régi állásába visszahelyezte.

Bethlen János II. 63 l.) Ali parva ex alatt be-
 ütött, irtóztató kegyetlenkedés és pusztítás
 követte lépteit. Kemény hírában várta a
 német segílyt, követe Teleky Mihály au-
 gustus első napjaiban érkezett. Levábra
 Montecuculihoz, értesítvén őt az erdélyi ál-
 lapotokról, a vezér megindult és augus-
 tus 30-án egyesült Maptényrál Kemény
 híddal seregével.

Míg a sereg Erdély felé közeledik, Ali Er-
 dely számarra fejedelmet keres, és Ke-
 mény Kolozsvár körül értesült, hogy
 september 14-től fogva Erdélynek Apaffy
 semelyében ny fejedelmek van. Azekipo
 minden oldalról tanyasuló vezérek
 közegette Kemény minden reményét a
 minél rohamosabb actióban kereste
 és ütközni kívánt, Montecuculi azon-
 ban kiplenté hogy nem ütközik meg.
 Most felébredt Kemény eddigi álmaiból,

átlátta a kezerü családát, megtudta Montecuculi e szavaiból a bécsi udvar tervét, mely nem őt akarta mindenáron a fejedelemségben megtartani, hanem csak azt akarta megakadályozni, nehogy Erdélybeglerbegségi alkíttassék. Önmagára tehetetlen, kénytelen volt visszavonulni. A németse-
reg eltávozott, ő elbocsátotta híveit. -
"Következé" éven újbol megkísérté a fejedelemséget, melyről letétetett, vissza-
foglalni, tervét azonban örökre megszünteté a január 23-diki nagyszőlősi
üthőzet, hol a keresett tron helyett vá-
ratlan sirt talált.

Nemény rövid küzdelemteljes uralma
behírozpitotta, hogy a törökötől elvá-
lás fegyver útján nem lehetséges, erő-
teljes volt még a török. Az esme axan-
ben megfogamxott, és a törökös, Er-

délyt visszaadni anyakönyvnek, terjedt, titokban növekedett, néha néha nyíltan előtérbe lépett, a fegyvert a diplomatis váltotta fel. Erdély ex iso" óta mint nemzeti fejedelemség magának megörűnt.

Csak igen kevesen voltak, kik az alternatíva között török vagy német, egy harmadik uton haladtak volna, és azt tűzték volna ki feladatul hogy mikép lehetne jelen vívmányok között, azokat egy használni fel, hogy önállóságát nyerve vissza, hogy nyerve vissza függetlenségét, hogy távol tartva mind a németet mind a törököt.

A bécsi udvar actiója csakhamar megvált a reactiót, és az 1661 év június havában Megyeren hozott articulust mely a portávali szakadást és a bécsi udvar. hoxi átprárolást kimondá, az 1662 mar.

tius 10-én Görgei-szent-Tamás tartott
 országgyűlés 171. artikulusa megörösítet-
 tetett az által hogy a német párt fe-
 jei notaritattak, köntök Teleky Mihály
 is. Exel azonban a törökös nem ir-
 tatott ki, de előhaladásában gátol-
 tatott, Bánffy Dénes feje a pártnak
 melynek célja „Erdélyt egyeníteni Ma-
 gyarhonnal Lipot alatt” ámbár ki bé-
 kült a sokon fejedelemséggel, de tervéről
 nem mondott le, talán első bécsi utja
 alkalmával megbeszélgetve az udvar
 hegye által, vagy talán benő meggyő-
 ződésből, hogy Erdély jobb helyre be-
 put a német uralom, semmint a
 porta alatt, a mely rószról valóban
 homolyan fenyegettetett, egész életében
 ez ügyért küzdött, s végtére is lényegé-
 ben e miatt életét veszté.
 Erdély helyzete nagyon veszélyes volt

ekkor, mert a porta szándéka azt szándé-
 sáhsággá tenni, tekintve hogy a hódoltsá-
 got Erdély megyéiből folyton növelé, na-
 gyon is igazoltatott, s mely tervek csak is
 az 1664. d. vasvári békekötés lett megakadá-
 lyozója, mely elismerte Erdély szabad, füg-
 getlen választási jogát, kivéve a német és
 török katonaságot. De minden más tekin-
 tetben hátrányos volt Erdélyre a békekötés. —
 Nagyvárad török kézbe jutott, és így Erdélynek ol-
 dalról védetlenné tétetett; de továbbá az által
 hogy Szathmár, Szabolcs, Kálló és Csere Sipo-
 té lettek, a császár terve Erdély ellenére is
 Erdély felé közeledni, azaz titkos terve a jó-
 vőre nézve Erdély házára lehetetlenségé lett (Pri-
 lágyi Sám. Vértanúk 184. l.) —

A vasvári béke Erdélyt sértő pontjainak legalább egy
 hitisére Apraffy előbb a bécsi udvarhoz fordult, —
 majd (sárvári orgy. 1664 nov. 12.) Teleky Mihály által
 Rothalhoz, majd 1665 márc. 25. Bánfi Dénes

által Bécshez, de sikertelenül. Hasonló elégtelenséget keltett a béke a magyar harcosai-
ban is, a célnak meggyesített Apraffy is, ki
Vesselenyinek murányi tanácskozmányain Fe-
leky Mihály és Bethlen Miklós által részt is-
vett, azonban sikertelenül part ex ügyben A-
praffy Baló László és Incei Péter követi által
Kandában levő nagy követhoz, mert ennek
válasza az volt, hogy nem tanácsos a csak
nem rég kötött békét megsejteni. (Kilággi Ver-
tanuk 1876.)

A következő majd egy évtizedig tartó időköz Er-
délyt a felsőmagyarországi események fog-
lalkoztatták, a török is német part foly-
ton viszálykodott; az egész időköz két ha-
talmas főúrnak Teleky és Bánffy egymást ki-
záró politikai szereplése tölti be. Erdély so-
rette volna a Bethlen és Rakoczykorkt ilyből
visszaidézni, partfogása alá venni a me-
külteket, protestánsokat, véget vetni Lipot

*) Erdélyi in-
struccióinak
tartalmát.
L. Kilággi S.
id. m. 1876. l.

alkotmányellenes, xparnaki uralmának. De a
 pafy erre nem volt képes. Erdély vexatíonjai
 nem értettek egyet, és így a folytonos követkül-
 déseknek sem (volt) lett mondhatni semmi po-
 sitív eredménye. Teleky a menekültek védője
 végre átlátta, hogy tervét hatalmassan ellen-
 sulyozni igyekezik a német párti Bánffy, be-
 látta hogy ép annyira helyesnek tartja ez a
 saját politikai hivatallását, mint ő a magá-
 ét. Zomoru idők, midőn a helyett hogy Er-
 dely függetlenítésén fáradoznának, egymás
 terveinek megbuktatására fordították ere-
 zőket, és így egymást folyton ellenmulyozva
 maga Erdely is önállóságból mindinkább
 vesztett; végre győzött Teleky coelo-rövénye és Bán-
 ffy elbukott. „Az ország Bánffy halálának hi-
 rét mely rézvéttel hallá. Aldozatnak tekin-
 ték s a sin e hitnek igazat adott. E véle-
 ményt nevette azon körülmény is, hogy ő a
 vádpontokat, több kevesebb alapossággal,”

„de mindenütt határozott hangon megexáfolá.
 Nem tudák hogy a legfőbb az igazi vád nem
 is volt e pontokban, axon vád hogy a né-
 met befolyás alatt s hihetőleg segítségével
 a buzdavók ügyét elestem, s a török befo-
 lyást az országból kiorozítani igyekevek.
 Saxeit hellett neki halni hogy a körös ma-
 gyar ügy a veszélyeket s talán a végmeg-
 bukást kikerülje. Valóban a buzdavók
 pártolásra többé akadályra nem talált.
 Éveken át kitartással, s több ízben tény-
 leges segítséggel küzdött mellettök a fe-
 jedelem; volt hardot kezdett éretbök Felékis,
 amax a nélkül hogy mi valódi célja
 volt, Bethlen és Rákocsy nyomába lép-
 jen, ex pedig a nélkül hogy az áhitott
 nádori hivatalt elnyerhette volna. Sőt
 végre ök magok karolták fel Prinsy po-
 litikáját.” (Zilágyi Vértanúk 285 l.). —
 Ezen időszakkban jellemzendő Erdély po-

litikája azt mondhatni hogy ex nunc határozot-
tan ragaszkodott az 1662 diki görgény-ventimrei
örökggyűlés szelleméhez, azaz még a magaspor-
ta felé gravitált noha annak határozatát már
az 1664 diki segevári örökggyűlés megváltoztor-
tatta, és az akkor vádoltak megpártoltak ekkor
a nota alol mentesítettek.

Bánffy Dénes bukásat követte 1679ben Béli
Pál majd (Teleky) Tökölő és Erdély ügyei-
nek vezetésére hívrólólag Teleky herében összpon-
tosult.

2. szakasz. Csak most jutottunk kitűzött feladatunk megol-
dásának kezdetéhez. Említetteket előzmény
gyanánt fel kellett sorolnunk mert már II. Rá-
kocsy óta kezdődik azon halálaklári proces-
sus, Erdélyt mint függetlent tekintve, mely
végtére halállal illetőleg Erdély hajdani ön-
állóságának, nemzeti fejedelemségének meg-
szüntével végződött. Ez átalakulási processus
kezdetét, annak phasisait, ezek okait egyedül

egyedül az erdélyi viszonyokat tekintve nem
 íéthetni meg. E kis országnak mely nemzeti
 jellemének, hazafiúi bátorságának s ki-
 tartásának okadóságnak s szeretetének annyi jelet adta,
 élenken érdekelte sromszédelte. A török kir-
 ván felette az uralmat, országa ex oldalról
 biztosító volt nemcsak, hanem jókétve -
 dül szolgálván, egyrészt mind nagyon köny-
 nyítette actióját a német császár és ma-
 gyar királylyal szemben, mest biztosítóan
 itt a török sympatiát, más ex által folyton
 foglalkoztatá a bécsi udvart. Csak vizsgál-
 juk a világtörténelem lapjait, és kitűnik
 ennek igazsága. A hódoltság ^{kor} kezében
 vált és így könnyen megfellehet (és tudta
 is ext tenni) Erdélyben, a német politikai
 nézet uralamra vergődését, más részt sa-
 gátvágos magatartása által a felső magyar-
 országi események irányában elfoglalni
 tudta a bécsi udvart, mindezekre, illetőleg

a viszonyok ilyen helyzetbe hozatala ellenben ó-
hajtott volt reá nézve, mert az időben erősen
foglalkoztatá, és a nyugati actio szerepétől
elfordulni kényseríték majd a kandiái majd
a lengyel esernények. De ép mennyire fon-
tos volt Erdély és helyzete a törökre nézve, nem
kevésbé játszott fontos szerepet a bécsi udvar-
ra is.

Már a mohácsi vesz után a bécsi udvar nyo-
mos lépéseket tett Erdélyt uralma alá he-
lyezni, ezen terv habár nem sikerült, foly-
ton fenntartá magát, felfel ígult, elhallga-
tott de sohasem szünt meg, ezt bizonyítja
a Sándor király idejébeni Nagyváradi egyez-
mény, Szabella, Báthori Zsigmond kora.
Miben rejtett a kulcs ama hő óhajt illetőleg
Erdély irányában?

És rejtett Erdély sajátos helyzetében, Er-
dély nélkül a bécsi kormány nehezen ta-
dott operálni az anyahonban, hazafiúi

érülete növelte azt az anyahon fiaiban, sa-
 badság szeretete tápgyanánt szolgált Magyar-
 honra, protestáns sympathiája mindig támo-
 gatta az anyahon exiliánu törekvéseit, s ha
 kell kardot emelt az eszmékért, és azok meg-
 valóztatásáért nem egy szer vért ontá. Minde-
 zen jellege miatt ellentétbe jött a bécsi udvar
 absolutistikus, német és katholicus politikájá-
 val, melyet az anyahonban is reálisálni akart,
 de mely ellen hatalmasan küzdött kis hazánk,
 ezért volt oly fontos Erdély birhatása a bécsi
 udvarra. Nem azon aránylag kevés terü-
 letü gyarapodás, nem kincses hegyei tették
 Erdélyt oly fontosná, hanem azon sajátos
 helyzete, hogy két nagy állam közt bekel-
 ve, képes volt minden kicsinyisége mellett
 is lényegesen megváltoztatni, vagy erőt ad-
 ni azon államok egyikének, melytől körül-
 fogta. Bánffy Dénes célja Erdélyt egye-

síteni az anyakönnel a német felsőbbégalatt,
 Beldi Pál német ellenes(célja) terve, melynek
 végcélja volt a traffi helyett a fejedelemség-
 be ülni egyenes ellentétben volt Teleki tervével.
 E fésfű politikai hitvallásának tanulmányo-
 zása a fő, mely nélkül bizonyosan lehet az akkori
 viszonyokat megérteni, illetőleg felfogni azt,
 hogy miért alakultak úgy és talán nem más-
 képp.

Ez időben a felfő magyarokni események jöt-
 tak fő orszépet, ennek védése, az ügyérti való
 azonban koránt sem volt önzéstelen, Tököly
 az ügyet tisztán magyarokni szempontból
 fogta fel és pártolta, ő nemcsak az ottani visz-
 nyokat akará rendezni, az elnyomást meg-
 szüntetni, hanem magyarországot a német
 uralom alól emancipálni és a török protec-
 tio alatt függetleníteni, magát annak önzéllő
 urává tenni. Telekinek terve egészen más volt.

Miután belátta hogy a török hódoltsági terve korántsem fenyegetési eszköz, hanem komoly szándék a török udvar részéről és miután Erdély északra nyugatra által folyton csorbítottak, felkarolá a menekültek ügyétélre állott, élénk actiót folytatott a lengyel de főleg francia udvarral, látszólag, csupán a menekültek jobb helyzetbe hozásáért, de valóban azért, hogy a mit Erdély a török hódoltság által veszített, e helyett kárpótolja Erdélyt a felsőmagyarországi részek hozzá csatolása által.

Ugyanazon együgyű két ellentétes célnak váltott körévé, és ez feje meg részben, hogy miért nem mutathatott fel a gyakran oly fényes reményekkel kecsegtető feloszabadulási terv pozitív eredményt, Teleky hathatósan pártfogolta a menekülteket, megbuktatá az ellentétes politikai vallásu Bánfiyt, meg Beldit, de midőn látta hogy Sökeoly koránt sem akar eszköz lenni, hogy az ügyet

nem Erdély illetőleg Teleky szempontjából faggafel,
elfordult tőlök. Erdély politikája kezd változni, —
már ismeretes volt a porta terve a németet siveiben
megtámadni, Teleky és szeme talán előre látta,
az eseményeket, és a menekültek pártolása meg-
szüntetésével egy lépéssel tovább ment, és gravitál
a bécsi udvar felé. Cserei említi hogy 1682-ben Er-
délyből Vajda László szermélyében követ ment
Bécsbe Erdély megváltozott politikáját tudtul
adandó, és egy szerszind kinyerendő a bécsi udvar
jóindulatát azon esetre, ha a török támadás
visszaveretnék. (Cserei M., "Historia" 133. l.). —
Az események igazolták a gravitást. Az 1683. évi
év lényegesen megváltoztatta a török birodalom
sorait, a szászados actiót reactio váltotta fel, a
bécsi hadjárat, mely talán a sz. gothárdi vereség
folytán a török fegyverrel ejtett sígyon pottot
akará helyreütni, elhatározólag befolylt Eu-
ropa keleti eseményeinek átalakítására. A
bécsi vereséget a párhágyi, ezt a vácsi követte.

A sors hexe exxel nem elégedett meg, és a török
mely eddig ~~alig~~ oly hatalmas és rettegett volt,
követhető és február havában vereséget szen-
vedett a lengyelek és kozákok ellenében is. Az
események ilyen fordultá forduló pontot hel-
lett képezen Erdély politikájára is, mint dön-
tőleg igazolt az 1684 március havi fogarasi or-
szággyűlés, hol a török által tett fejedelems-
Barcsai Akos donatiói, privilegiumai cas-
sáltattak, és ami legtöbbet bizonyít, már meg-
szűnt Bánffy Dénes politikája harcaárulási-
lenni, mert fia Bánffy György az őt sujtó vég-
zés alól emanaltatott. Sőt még előbbre lehet
tenni a forduló pontot akkorra t. i. midőn
az 1683 február 10 d. segessvári országgyűlésen
a 18 d. articulus azt rendelte hogy az elhalt
török érzelmi Bethlen Tarhas helyébe, a
végre hogy ha, az időnek ellenkezési miatt
deputált commissariusok hahol nem proce-
dálhattak, exután procedálhassanak."

Hogy Erdély elfordulva a töröktől a bécsi ud-
 var felé hajoljon, lényegesen befolyt a tö-
 rökök veresége mellett még azon körülmény
 is, hogy 1684 február havában Ausztria, Ve-
 lencke és Lengyelország kötött a török ellen
 alliance alakult, és hogy a német császár
 és magyar király fegyvere diadalmasan ny-
 mult előre. Mind ezeknek hatniok kellett
 Telekire, kinek megváltozott tervét nem lehet
 csak is a Tökölytől elszakadásnak tulajdo-
 nitani. Mint tagadhatlanul ügyes diplo-
 mata előtt fel kellett merülnie azon feltevé-
 nek, hogy mi lesz Erdély sorsa ha a császár
 hadserege folyton előnyomul, ha a török ve-
 szít.

Ha akkor, midőn annyira elvult foglalta a
 bécsi udvar minden oldalról, mégis tervével
 Erdélyt illetőleg nem hagyott fel, hogy ne i-
 parkodni tervét akkor megvalósítani maj-
 dan, ha előnyomulása által képtelenné teen-

di a törököt Erdély védésére. Nem lehet hirteleni nézet váltással illetni Telekyt, az ügy állása változott, és ha ő, ki akkor mondhatni Erdélyt képviselte, mert hior már egyedül állott, elleneit leverte, nem tudta megváltoztatni a politikai viszonyokat, mint diplomatának alkalmaszkodnia kellett a meglevő állapotokhoz. Ezek pedig éles megfigyelés, szerenczés septelem után azt tüntették fel, hogy a török birodalom hanyatlók, magyarhoni uralma fenyegetetik sőt kétségbe tételik, és így erdélyi protectioja erre sikeres már nem lehet. Ezek miatt kellett a német udvar felé használni. Ösztözt a nézetben Erdély ~~nézetben~~ többsége, és ezt a sympathia hitegyüttiséget a porta, mutatja ezt azon tette, hogy a már 1684-ben megváltozott ^{az} ifjú fejedelem szándára az előbb sikertelenül kelt athnamet megküldötte.

Exel azonban nem tudta az ellenkező"ár fo-
lyását maga részére tételni, és a bécsi ud-
varrali politikát ellensúlyozni. Az 1663-dik
Vájdai Eörlő bécsi követérge után, Kövály Er-
dély története 5d. kötet 163d. lapján egy új bécsi kö-
vetségről tesz említést, melynek feladata
volt kijelenteni, hogy Erdély hajlando' Ausz-
triához áttérni, és említi hogy ezen jelentés
a legközelebbi fogadtatásban részesült, de
hogy minő" utasítással mentek, kik voltak a
követek, mit végeztek, nem tudhatni (1636),
de hogy rávakra nagy súlyt fektettek, mutat-
ja az, hogy az udvar tervekérítéshez kezdett,
s egy követ leküldését tette kiállításba."

Hogy ezen állításokat könnyen meríti, mire tá-
maszkodik nem tudhatni, mivel igazolásul
semmi történeti forrást nem hoz fel. Prilagyi
P. Erdélytörténetében pedig ezen követégről
semmi említés sem tétetik. Nem követünk el

tehát történeti botlást, ha pater Dunod Antid
váratlan (1665 elején) megjelenését nem az
1664. diki ígért kifolyásának, hanem egyrészt
az 1663. d. követség (Vajda László), másrészt a csá-
szári seregek folyton előnyomulásának, tovább-
á azon körülmény kifolyásának tartjuk, mely
szerint ellensúlyozni kellett a portától az if-
jabb fejedelem számára küldött netalán ke-
lethetendő más párt alakulás hatását.

A Dunod által lehozott terv 24 pontból állott.
E projectum szerint: Erőley az anyahonnal
függési viszonyba jön, fejedelmét a ren-
dek választják szabadon és ennek alapján
a magyar király nevezi ki; önállóságát ille-
tőleg a király beleszerezése nélkül nem köt-
het békét külállamokkal, sőt nem is trac-
tálhat; a választott fejedelem örökös és
mértósága egész életére kiterjed, azonban
emlitendő négy esetben a rendek többsége
és a király jóváhagyása mellett elmozdít-

ható hat. i. a.) a magyar király és austriai
 fejedelem ellen fellázadnak, b.) ha a ke-
 resztényiség elleneivel szövethetnek, c.) ha a
 népet elnyomják, d.) ha a méltóságokra al-
 kalmatlanokká válnának (38). Erdély
 régi határaiba (török invázió előtti) helye-
 tetik; eoldigi írott és szokásos törvényei a
 király által egy év alatt megerősítettnek, jó-
 vőben hozandó törvények erővel azonnal
 csak a király beleegyezésével fognak birni;
 (nec ulla lex poterit fieri in futurum, nec con-
 suetudo vim legis habens introduci, nisi . . . .
 . . . auctoritate regis Hungaricae) (38); a régi
 privilegiumok, főképp a fejedelem szabad vá-
 lasztásáról külön diplomák fognak kia-
 datni; Apafy halálával, ha fia még akkor
 a 25 évet nem töltötte be, az ország kormány-
 zatügyeit egy kormánytanács élén, egy a ren-
 dek által választott helytartóval (administra-
 tor principatus) fogja vezetni, a magyar ki-

rály és erdélyi fejedelem körött véd és dacz
szövettség alakul minden külmegtáma-
dás (török ellen is) ellen, mely háboruk coe-
tén Erdély köteles a magyarok sereg
1/6-át teli szállással ellátni stb. a 23§ tartal-
ma szerint egy év alatt netalán valamely
a szerződésből kimaradt kérdés pótolható;
végül a 24. u. n. articulus separandus
szerint a katholikus és a catholicus fele-
kezeteknek szabad vallás gyakorlat enged-
tetik; tartalmaz továbbá e projectum még
néhány határozatot mely különben a do-
log terméketében fekszik. 4. 6. 9. 10. 12. 13.
14. 15. 16. 20. 21. 22 §§. (Pász Károly: Sylloge...
3-9 lap). —

Ezen terv egyik történetiránk szerint, meglehetősen ildomos szerkeszt, annyiban, hogy csak is a töröktől birt eddigi suzeranitást kívánta a bécsi udvarra ruháztatni, s a fejedelmi kormányzást meg-

hagyni ígérté." (Köváry. i. m. 5. k. 145 l.). Exxeléps el-
lentétben egy más történet ironikusan szerint e pro-
jectum „általában oly módon körülírta az er-
délyi közjogot, hogy annak árnyéka is alig
maradt volna meg, s hogy Apafi nem lett vol-
na több árnyékfedelemmel." (Siklágys. i. m. 2. k.
352 l.). Két teljesen ellenkező méltatás.

Ha a bírálat kiindulási pontjául a török invá-
zio előtti időt, és azon erdélyi viszonyokat te-
kintjük, mint a melyen áll az oklevél, akkor
igazat kell adnunk Kövárynak; mert való-
ban akkor Erdély nem volt egyéb vajdaság-
nál, vajdáját kinevezte a magyar király, a
magyar királyság törvényei voltak itt is a
törvények, azonban Erdélynek állása a mohá-
csi veres után megváltozott, a vajdaság átala-
skult a magyar király és német császártól e-
gyesen független és általuk elismert török véd-
ország alatt álló nemzeti fedelemmé.
Fedelmét szabadon választá és megfigyeltén

az évi adót, ha erőlyes volt a fejedelem, na-
gyon is tághörű politikai actiót folytat-
hatott a külhatalmasságokkal, és ha e
tekintetben nem is tehetle magát ellentét-
be a török védur érdekeivel, de belügyeiben
teljesen függetlenséget élvezett. Közjoga-
nak forrásai sem török sem német tör-
vények, hanem saját országgyűlésén ho-
zott törvényei voltak, törvényeit önmaga
hozta, a meglevőt módosíthatá, újabbak ál-
tal derogálhatta, és mind ezek végérvényesek
lettek a mint hozatali módja Erdély alkot-
mányának megfelelt, sanchios rea nem or-
^{ör}szági auctoritása nyomott, ettől nem téteték
függővé érvénye. Kövvel belügyeit tekintve
mind törvényhozási mind végrehajtási
jogköre egy bevégre tettegőzet képezett, amely
törvényt hozott az kötelező volt, és kötelező
volt azért, mert Erdély e korokban al-
kotmányánál fogva független törvény

hadászattal birt. A nemzeti fejedelmek alatt továbbá Erdély érintett korlátozásával, önálló állami életet tüntetett fel az által is, hogy dacára a török védurságnak szakadsággal birt területét hadítás által növelni, és ezt tette is, mit Erdélynek északnyugati oldalán terület nagyjobbodása mutatja.

Vágyon ha tekintjük Erdélyt a fejedelmek alatt, habár török védurság mellett is, és ha összehasonlítjuk Erdélynek azon állásával, melyhez a Dunod fele projectum megvalósítása után fogott lenni, mondhatni e hogy ezen terv nem tett volna egyebet, minth minden eddigi viszonyokat érintetlenül hagyva, egyedül az eddig töröktől birt suzerainitást átruházta volna a bécsi udvarra.

Helyesebbnek tartjuk az említett második méltatást, mert valóban árnyék fejedelemség lett volna Erdélyből.

Mily fejedelem lett volna az, ha nem csak ár-
nyék, ki habár egész életére van választva,
de folyton a megporítás aggályával van
eltelve, mert erélyt nem fejthetett ki, ma-
ga valódi érdemeket bátran nem védhette,
mivel ez által nagyon is könnyen séthetett
volna a 38 a, b, c vagy d pontjai egyike el-
len, mi pedig tronfosztást vont volna
maga után.

Különösen figyelemre méltó a 38 d.) pontja,
mely szerint a fejedelem elmozdithatósá-
ra jogos oka lett volna „Inhabilitas et
ineptitudo regendi populos.” Ez, megva-
lósítása esetén, mily nagyon is alkalmas
lett volna arra, hogy egyorvág is fejedel-
me körötte nélkülözhetlenül szükségessé
hang, alattvalói hadolat is engedelmessé-
g megvilárodulhatnék is fentartassék.?!
De másrésről e projectum a fejedelm-
ség alatti Erdélyt, mint önálló, független

törvényhozó hatalommal bíró országot, teljesen megváltoztatva volna a 78. mely szerint törvényhozni Erdély és a fejedelemség nem volt jogositva, hanem csak Erdély (és fejedelemsége) és a magyar király együtt véve „
 ..... nec ulla lex poterit fieri in futurum, nec consuetudo vim legis habens introduci, nisi praedicta auctoritate regis Hungariae.”

Ex hülönösen és a 3. 7. 18. 20. pontok azok — melyek mellett bátran mondhatni Szilágyi P. kitünő történetünk szavait: hogy az oly módon irta körül az erdélyi közjogot, hogy annak árnyéka is alig maradt volna meg. Igen, mert a törvényhozási és végrehajtói hatalom joga, mely pedig valamely önálló államban ezen belül, nem pedig ezen kívül kell esnie, megsemmisítetett, és ez által önálló állami életének bázisa ellenállhatlanul megingatott volna.

Exen év április 14-ről keltetve ismeretes egytithos szer-
 ződés Dunod és Teleky között. Ebben egyrészt
 Telekynak a bécsi udvar eddig nemet ellenes po-
 litikájára fátyolt vet, a császár. Tökölynak el-
 foglalandó magyarhoni birtokaiból egy ura-
 dalmas igért. A császár visszaadandja Tele-
 kynak magyarhoni birtokait, ha t. i. azok a
 töröktől a császár hatalmába kerülnek; tithos
 egyrészt (Bethlen Miklós szerint évi 1000 arany
 II. 651.); üldöztetvén menekedhet, tartást, és fog-
 ságba jutása esetén kiszabadítást, exenkirül
 maga és családja részére teljes vallásszabad-
 ságot biztosított. Viszont Teleky igért hogy
 a török háborút a császár részére kedvezőleg
 előmozdítandja, alkalmat nyújt hogy az er-
 délyi és császári hadak egyesüljenek, utobbi
 sereg részére gabonáról gondoskodand, a-
 zon esetre ~~hogy~~ ha ezek az oláh vajda segítség-
 gere mennek, kiemközi hogy Erdélyen ke-
 reftül vehessék utjokat, s végül igérté hogy

azon fog munkálni miszerint Dunod két pro-
 pectuma, melyek egyike vonatkozik Erdély és
 a császárra, másik pedig arra hogy Erdély
 az említett országrészbe jusson, kedvező
 kivitelt nyerjen. Ha vajon Dunod orvételke-
 rése Telekpecel mely ápril hónapban történt meg-
 előzte vagy pedig követte a propectumok ország-
 gyűlési tárgyalását, és vajon tárgyalatottl
 e azon, és mikor, tisztán ellenmondást látnunk
 említett két történet író között. Kövagy úgy
 adja elő az eseményt, hogy Dunod küldeté-
 sét valószínűleg az 1665 febr. 22 d. fogarasi
 országgyűlésen terjeszté elő, és miután itt
 ajánlata elvetetett, illetőleg látva hogy nyílt
 után nem haladhat, melléktára csapott
 át „gondolván meg kell nyerni a főt (telekpet)
 s azután a többi után meggyen”, és csak ezu-
 tán jött létre a hercegségi titkos országrész.
 Excel ellenében Szilágyi a tárgyalást az 1665
 évi october 24 d. országgyűlésre teszi, illetőleg

gyanítja.

Kétségtelen történeti támpont nincsen, mert
a mit Bethlen M. „*Önéletirásában*” említ,
az csak támogatja Kilággyi nézetét de nem
teszi kétségtelenné. Bethlen M. I. 551. l. és
II. 3d. lapján ereket mondja: „*Tött vala*
„egy Antidius Dunod nevű pater igen tit-
kos követséggel romai császártól a fe-
jedelemhez, bixomjtudás activus ember
in anno 1685, de követségét Teleki Mihály-
nak detegálta csak egieszen, és nekünk
csak merében adta elő: lessio de vobis facta
et vobis initialis sed sua P. C. R. maiestas
volentes volentes paterne protegit. E re-
vestra est vobis cum principibus Moldo-
viae et Valachiae arcto foedere jungi et
noae maiestatis protectionem implorare.
En, mikor ráim került (a voksolás) azt mon-
tam: olyan homályos mészére csak én a
portától elszakadni nem merek, ...

"..... Mikor Dunod mefize tőga-
rasban, az ő" is a fejedelem requisitiozára
a havasalföldi követek küldése, kikkel,
tractálánk, ott voltam én is, de én bizony
ma sem tudom mit". (mert t. i. Dunod elő-
terjesztése hogy a porta Erdélyt a lengyel-
nek cedálta certis conditionibus hannis
vott.)—.

Ezekből valamint azon körülményből hogy
a Dunod és Teleky féle titkos szerződést meg-
előzte kétségtelenül a februári országgyű-
lést mert az áprilisban kötöttett, Kőváry-
gyanítása elcsúsz, de viszont megerősíti azon
feltevést hogy az octoberben, mégpedig dia-
tán tárgyalatott. Szilágyi nézete ezekből
kiindulva következő: nem februárban ha-
nem octoberben azért mert a Teleky és Du-
nod féle szerződés 5 d. pontjában Teleky
még csak azt ígéri hogy arra fog töreked-
ni, hogy az előterjesztendő terv keresztül

menyen, ezen ígérlet pedig tény hogy a prill-
ban kelt, tehát már híradja a februári
tárgyalatát; és hogy továbbá országgyű-
lésen tárgyalatott bizonyítja azt, hogy
Bethlen is részt vett a tárgyalásban és
vaksolt, már pedig ő mit emlékiratai
későbbi folyamataiból kitűnik, csak hi-
sőbb lett az államtanács tagja, és így ha
itt és nem az országgyűlésen tárgyalta-
tott volna, akkor ő nem szavazhatott
volna.

Bár Teleki teljesen meggyereltette a ter-
nek, s bár szava nagy horolereje volt, min-
aronáltal az előterjesztés, mely annyira
sértette volna Erdélynek mint önálló or-
szágának méltóságát, melyből nem any-
nyira a protectio, mint talán a bécsi ud-
varanrectáló sándéka volt septhető, meg-
bukott.

Ugyadtuk elő az eseményeket, mint azokat

Erdély történetét megíró két történész Szilágyi Sándor és Kováry Sándor és az általuk is felhasználott kutatók és adatok után lefolyni gondolni lehet.

Azon adatok melyekre támaszkodva Kováry sőt a sokkal több kutatókkal rendelkező Szilágyi Erdélye pont körüli diplomatiaphasisait előadják, nem hiedlítőek. Hiányzik mindkettő művében az a bizonyos logikai egymásután, egymástól folyó és események feltüntetésénél, minczen minden állítás történeti adatokkal bebizonyítva -, minczen most nem is léteznek adatok. Ennek lehet tulajdonítani hogy műveikben említett események leírásánál bizonyos szakadozottság mutathozik, mutathozik t. i. ott hol Dunád Erdélybeni szereplése vároztatik. A hiányok megszüntetésére a híragok hiopotlására mindkettő igyekszik, de míg a sokkal gyanaakvobb Kováry csak puata gyani-

tásokkal el célja elérésében, mit ext a már em-
litett 163 lap bizonyítja, hol egy követőjéről
van említés tőve „de hogy kik és minő utavi-
tással voltak ellátva nem tudni,” ext bizo-
nyítja az 165 d. lapon levő éme mondata „
Miként és hol jött e szerkeszt (Dunod projec-
tuma) tárgyalás alá nem tudni „továbbá
„gyanithatni hogy az 1685 d. február 22 d. fo-
garasi gyűlésen tárgyaltatott;” — addig Szilá-
gyi célja elérésében conjecturát állít fel,
és határozottan állítja miszerint Dunod
előbb Telekhyvel szerződésre lépett, és hogy Du-
nod projectuma máshol és előbb nem jöhe-
tett tárgyalás alá, mint az 1685 october 29 d.
Fogarasi országggyűlésen.

Minck alapján állítja fel e tételt előbb em-
litettük.

Igaz, exeket elkellett fogadnunk annál is
inkább mivel az egykoru emlékiró Bethlen
Mihlos elbeszélésére van támaszkodva.

Egőxen máskep, illetőleg sokkal tisztábban áll
 a dolog axonban, mióta Szilágyi P. kiadta
 „Hlovinczy Péter okmánytárát, (Monumenta
 Hungariae Historica. m. t. acad. H. 15. kötet
 1870.) mely nagybocsú művet ugylátosik tör-
 ténete megírásánál nem ismerte; és így fel-
 sem használta. Hlovinczy művéből az esemé-
 nyek mikénti lefolyása tisztábban; ámbr
 még szintén nem kétségtelenül, áll elöttünk,
 és lényegesen megvilágítja Erdély akkori
 történetét. Közölve van itt az eddig ismeret-
 len császári megbíró levél, melynek alap-
 ján bocsátathatott Dunod a tárgyalásba,
 ezen megbíró levél, mely Pécsben 1685
 február 5-ol. kelt kimondja” . . . . .
 „Idcirco quidquid memoratus Dunod
 nostro nomine cum Principe tractaverit,
 pactusque fuerit illud omne ut primum
 nobis communicatum fuerit ratum,
 gratumque habituros Nos esse promitti-

mus"oth... (i. m. 14 k. 5 l.). Durrod kitétele szerző-
dési pontokat hozott le, egyik célorta hogy a
fejedelem a császár védeltségét fogadja el, má-
sik hogy a szövetségbe lépjen.

A 12 pontból álló tervezetet, melynél fogva a pa-
tiszlás volt a császár a lengyel király és Kele-
nyez között fennálló frigybe, leginkább jellemzik
az 1, 2, 5, 6, 7, 8, pontok. Ezek szerint a véd-
és alatt szövetség a török ellen örökös lenne;
a törökkel nem köthető béke a fejedelem
különös beleegyezése nélkül (sine speciali
et expresse consensu); az erdélyi hadak a csá-
szári vezérektől függjenek; és a háború tar-
tama alatt, a császár seregét élelemmel lát-
ják el (annonna). E szövetségbe a fejedelem
azonban csak azon feltételek mellett tart
belépni, ha törvényei értelmében biztosít-
tik a négy bevett vallás szabadsága, ha a
két fejedelem jogait nem turbalják, ha a
rendek szabad fejedelmi választási joga oly

modon elismertetik, hogy „amely fejedelmek Er-
dély válaart, ő „felőge tartoznak „ignoralni”, ha
Erdélyt coloniává vagy subditusává soha sem
teszi, és váraiba Erdély akaratja nélkül őrse-
get nem visz be; se nem quartélyoztat és semmi-
nemű adó vagy élelem adási kötelezettséggel
nem terheli; ha Erdély régi határait (Várad,
Téno, Világosvár, Lippa, Lugos, Káransebes,
egész pártium Debrecennel) exenmet visszaadja;
ha a császár az erdélyi titulussal nem él; (össze-
sen 30 pont i. m. 14 k. 8-11 lap.)

Hogy mikor folytak e tárgyalások, sajnós, nem
tudhatni, de annyi kétségtelenül bizonyos
hogy ápril 12. d. előtt.

A mit Oxilágyi történetében nem említ, és a mit
Köváry csak gyanít (de tövén 1684-re), bizonyos
hogy Erdélyből Vajda László felküldetett követül
Pécse 1685 ápril 12-én. E napon kettő fogaras-
ból két rendbeli (egy nyilt és egy titkos) utavitás,
a melyek után világos hogy az említett alkudo-

xás april 12 előt fogyt. Kétvégteleonné tefzik
 ext a nyilt utasítás 5. pontjának eme sa-
 vai: „ . . . . . azután jelenték őfelsége-
 nek, mely nagy örömmel és devotioval vet-
 tük mind mi, mind az erdélyi státusok az
 őfelsége ide küldött ablegatusa által tött
 es. és kir. kegyelmes favorát, „ . . . . . de egy-
 xeromind utasította volt hogy tudtul adja,
 miexerint a pater conditioi nagyon terhesek,
 egyxeromind kérvén annak moderatá'sát.
 (i. m. 14k. 12-15l.) Eme saavakból kitünik
 miexerint említett kitünő történevrünk³
 Szilágyi conjecturája téves.

Téves 1.) mert az april 14d. hercesorai xerxödélh
 megelőző egy pár nappal állittatott ki exen
 utasítás, de mivel ebben az mondatott hogy
 a fejedelem és státusok devotioval vették
 a császár ablegatusa által tett favorát,
 következik 2.) hogy nem állhat azon tétel
 sem, miexerint e projectum előbb nem, minth

az 1685. évi október 24. d. Fogarasi országgyűlé-
sen tárgyalatott volna; ebből 3.) hogy be-
gazolva van Kövér gyanitása hogy t. i. a
projectum valószínűleg a február 22. d. Fogarasi
diactán tárgyalatott, ebből foly 4.) hogy bega-
zolást nyer Kövér azon gyanitása, hogy ebből
tárgyalatott, és csak miután az eredményre
nem vezetett, lépett Dunod Teleki vel titkos al-
hudozásra és szerződött vele április 14. én.

De más okok is vannak Szilágyi állítása ellené-
ben.

Ugyanis Szilágyi a tervezet első országgyűlési tár-
gyalását 1685. október 24. én Fogarasra teszi. Azt
láttuk hogy ezen időre nem eshetik, mert ex e-
setben hogyan mondhatni az április 12. én kelt
utasításban, hogy az erdélyi statusok tudomás-
sal vették a projectumot. De minderreken kívül
még két fő argumentum van, mely a con-
jecturának ellent mond.

Az egyik körülmény és a mi úgy látjuk a hitü-

nőtörténeti figyelmét elkerülte, ugyanis az,
 hogy mikép lehetett az 1685 october 24-en fo-
 garason tárgyalni, midőn kétségtelenül bi-
 zonyos hogy a gyulafehérvári országgyűlés
 1685 october 24-től egész november 7-áig tartott.

Ex. alýtábes ellenmondás, melyne fogva az
 utabbi bizonyossága miatt egészen ledönti
 az előbbi; mert ha october 24-en fogarason
 országgyűlés van, akkor az akkori, de sőt
 a mai, közlekedési eszközöket tekintve phisika-
 ilag lehetetlen lett volna ugyan azon nap
 megnyitni Fehérvárra a diactát. A másik kö-
 rülmény mely megfigyelendő, s mely szintén
 azt látszik támasztani hogy Dunod küldetése
 már az octoberi gyűlés előtt ismeretes
 volt, alapját abban leli, hogy Dunodnak
 említett tartalmu két projectumán kívül,
 Alvinczy okmánytárában említés van
 téve, egy más, négy pontból álló tervezet-
 ről, mely a lengyelhadaknak Erdélybe való

be ne becsátására vonatkozik, Erdélynek a törökkel mindenennemű összeköttetés felhagyására, a császári katonaságnak Várad körüli elorárlásolására és el tartására.

Dunod „követési punctum” felé Mvinexy exeket írta „in anno 1685 az Fehérvári gyűlésen pater Dunod romai császár öfelsége nevében exeket proponálta”. Erről maga Szilágyi megjegyzi hogy a fehérvári gyűlés alatt az 1685 Fehérvár october 24 — november 7. d. ig tartó dieta értendő, és hogy ezen punctumok „Dunod pater második követési pontozatai. (i. m. 14 k. 34 l. 15 k. „tartalom” II. l.) —

Mind ezek dacára van egy fontos körülmény, mely miatt teljesen hü képet az akkori politikai viszonyoknak nem lehet adni.

Ugyanis az említett alkudorások mind csak arról szólnak, hogy minő feltételek mellett állna be Erdély a szövetségbe, míg ellenben Dunod másik projectumáról, hogy t. i. Er-

dély a császár felsővége alá kerüljön, nem lá-
tunk alkudozásokat. Ezért feltéhető po-
gonan azon kérdés vajon Dunod april
előtt nem titkolta e el küldetése máso-
dik részét, vajon nem tudta ezt csak
seleky, és így vajon tudták e ezt a ren-
dek, tehát tárgyaltatott e october előtte-
me projectum is, és így Vápra Lőrincz ap-
ril havi utasítása, vajon nemcsak
Dunod küldetésének első részére a rö-
vetségre vonatkozik. Erről az utasítástar-
talmat nem ad felvilágosítást, de mi azon-
ban lényeges, az ellenkezőt sem bizonyítja.
Hogy tehát a rendek talán mégis tudták
Dunod második projectumát is, és így,
hogy erre is vonatkozik a követ utasítása,
valószínűvé teszi azon körülmény, hogy
a fejedelm említett pontokról közölt
sok oly pont van, mely teljesen nem a
fővetségi ^{terv} pontokat valamely részre, ha-

nem határozottan a második projectum egyes pontjaira vonatkozik: így a 4. 9. 10. pont a Dunai projectum 24. pontjára; a 2. — a 2. dikre; a 4. pont — a 4. 8. 9. 10. dikre; a 11. 12. pont — az 5. dikre.

Megerősít ezen hitben továbbá azon körülmény is, mely a két projectum közötti viszony kapcsolatban rejlik. Az első a fővetséget célozta míg a másik a védvetséget. Az első azonban nemcsak a háram állam és Erdély közötti védvetséget, hanem a török elleni harcot is célozta.

Oly fontos volt ezen első terv, miszerint a zeneestre ha létrejön, okvetlenül magán után vonja a másikat; Erdélynek ezek szerint harcolni kellett volna a törökkel, és így az addigi viszonyt teljesen átalakítani kellett, de mivel teljesen önálló weekly erejénél fogva nem lehetett,

és mivel ezen hadjárat ha a török vereték
meg, csak a császár hatalmát növeli, nö-
veli oly módon, hogy Erdély már nem szá-
mithatott volna a török védurságra töb-
bé, és mivel Erdély védurság nélkül meg-
nem állhatott volna, minderehért, mint
említik, csak második rangú volt ex elvet
tekintve Dunod második feladata, és ép e-
rőt az a feltevés, hogy talán a februári di-
actán csak az egyik tervet adta elő Dunod,
a másikat pedig talán még nem mert
feltüntetni, nem szüköszt képz csak az egye-
dül helyes felfogás, mert legalább vé-
szünről az ellenkezőjét hisszük, legalább
a felhasznált adatok alapján ezt kell
hinnünk.

Eme meggyőződést a Dunod második
követési pontozatai is megerősítik. Tör-
vetes Dunod kettős jellegű feladata, tud-
va van hogy az nem fogadtatott el. Az

elnem fogadás terméketénél fogva feltéte-
lexi hogy az előbb ajánltatott. De mikor
történt ez a Fogarasi vagy pedig a fehér-
vári diactán. Azon körülmény hogy Du-
nod már február elején Fogarason volt,
és hogy Vajda László április hónapban helytu-
sításában erre vonatkoztatás van, fel-
tehetően teszi hogy az Fogarason mártár-
gyaltatott.

De hogy ezen fellevis valószínűleg a tényle-
ges viszonyoknak felel meg, támogatja a-
zon körülmény is, melyhezint ismeretes hogy
Dunod mit proponált a fehérvári gyűlésen.
Ezekből ismeretes, hogy Dunod feladatának
mávodik része, Erdélyt a felséguralma alá
helyezni, ekkor már egészen elejtetett, mert
a fehérvári gyűlésen Dunodnak a felségneve-
ben tett prothoratai erre nem vonatkoz-
nak, csak a török ellen alahult szövetség-
re, illetőleg Erdélynek eme coalitióban

való belevonására, ext tamusitja ama contractus is, mely a fejedelemtől és Dunod közt 1685 november 27 d. in Ebesfalván kötöttetett, s mely csak az Erdély egyes részeire előállításolt ~~anon~~^{csász.} hatonasyág ügyére vonatkozik. (Hvincsy. i. m. 14 k. 34 f. l.)

Elfogadjuk tehát Bethlen Miklós tudósításait, de ép mivel ext terroruk, annak tárgyalását az 1685 február 22 d. fogarasi országgyűlésen velük megtörténtnek.

Kimutatván ezek szerint Hvincsy okmánytárából vett adatokból, hogy Dunod már februárban jött Erdélybe, hogy már az aprilban Bécsbe küldött Váza utasításában határozott vonatkozás van Dunod mindkét projectumára, azt hisszük elessék kétséssel ellenkező tudósítás, melyek egyike (Florei M.) Dunod bejöveteletét már 1684-re teszi, a másik pedig csak 1685 october végére: „in fine Octobris periculosa apud nos et mi-

„raculosa acta sunt comitia Albae Juliae. Ad-
erat a. S. laes. Majestate expeditus quidam
Clericus (Dunod), qui Principem cum regni-
colis urgebat, ut deserti fide Turcica in par-
tes Caesareanas transirent“ (Jos. Trausch. Chro-
nicon Suchtion. etc. Lupino = Ottardinum
vive Annales Hungarici et Transylvanici.
pars II. p. 219). —

3. szakasz. Miután a megkezdett utról visszatérni nem le-
hetett (a császári seregek szerezésével harcol-
ván a török ellen), mig egyrészt Dunod terve
elvetített, megalakulták az 1685 október 24. d. fe-
hérvári gyűlésen az 1. törvény cikkei mely-
szerezint „szegény házaiknak költséges és ki-
váltképen való szükségességgel végzett, ke-
gyelmes úrunk az úr Haller Fános Uram,
Permoxi Zsigmond, Szabeni Miles Mátyás,
és Trecedi Mihály atyáinkfiainak Romai
Császárhoz ő feléigétek a Nagyságodó ke-
gyelmeknek adott méltóságos plenipotenti-

„ája és Instructioi szerint való expeditiójuk nekünk is közönségesen tetőzik. (Károly R. Sylloge 10 lap). —

Ugyanazon gyűlésen egy bizottságnak neveztetett ki.

A felső és Erdély közötti megindult actio vezetése e bizottságra ruháztatott, évenként herczitül folyton munkálkodott, nagy szerepe volt Erdélynek.

A d. korokba előidézésére, miért örökségének tartjuk részben idézni azon II. d. cikkeket:

A bevezetésben, miután, mint említik, megemlékez a római császár török elleni fényes hadakozásait, s miután ez befolyással leend Erdélyre is „illendő” sőt ugyan örökségének is ^{dolog} ítéltek, hogy azon fenforgó soros dolgokról kívánható elmélkedések, tanácskozások és végzések is ne közönséges helyen és nyilván (azaz országgyűlésen) hanem titkos alkalmatossággal legyenek és folytassanak. Ez végre egész mortan fenforgó soros dolgokról kívántató discursusokat, tanácskozásokat és végzéseket is azokhoz kívántató minden requiritumokkal együtt,

„az mi kegyelmes urunk s méltóságos fejedelmünk,
és az méltóságos tanácsai rend s ő kegyelmek mel-
lé körönségesen, megegyezett tetszésünkhöz rendel-
tetett bizonyos számú házunk böcsületes tagjai
hűségos munkájokra birtuk és ajánlottuk, meg-
nyugodt elmével lévén abban, hogy valamiket
ő nagyságok s ő kegyelmek az mi kegyelmes
urunk ő nagyságával együtt országunk s
édes nemzetünk javára s megmaradásunkra,
az időnek és dolognak is mivoltához képest
feltalálhatnak, el nem mulatják . . . . .
. . . . . assecurálván ő nagyságokat
. . . . . hogy a mit . . . . . munkálkodnak
nemzetünk javára . . . . . magunk mun-
kájának ismerjük, sőt ha . . . . . orszá-
galmatossagok . . . . . az mi feltett exé-
lunk s kívánságunk . . . . . nem succédálna
. . . . . sem a mi kegyelmes urunkat ő
nagyságát sem az urakat és deputátusokat nem
okozzuk.”

A követtség, melynek instructioja azonban nem ismertetés, és a melyről Bethlen Miklós azt mondja „Ex a négy jámbor munkálkodott egy diplomán, recuráltak irás által Erdélybe bővebb instructiaért,” megérkezvén Pécsbe feladataknál fogva megkeresették az egyezkedést herceg Dietrichstein Ferdinánd, és gróf Badeni Hermann és gróf Arallman Henrik császári megbízottakkal.

Az egyezkedés csak 1686 február 14 d. után kezdődhetett meg, holott az erdélyi követek már 1685 october - novemb. diactán küldettek ki. Ezt bizonyítja azon körülmény, hogy a császári megbízottak répxére a plenipotentia 1686 február 14 d. állíttatott ki. - (Ulviney i. m. 14 költ. 79-80 l.)

Az alkudozás resoluciók által epközöttetett, az erdélyi követek feltévesztették az erdélyi fedelmi resoluciót, melyre aztán a császári biztosok terjesztették elő tervezetet. Két ifj

tervezet, mely megelőzte az u. n. kései vagy Hallerféle tractatust, van közölve Moineymű-
vében („A Décsköl primario- és secunda-
rio lehorott punctumokról,“ i. m. 14 k. 96-103.)
Hogy mihoz hozták le az első tervezetet nem
tudjuk.

Már ezen első tervezetben levannak téve a-
lapselvei, sőt legtöbb helyen szövezerinti foglal-
mazása a későbbi Hallerféle tractatumnak.
Legfontosabb eme tervezetekben a 18 d. pont,
minthogy ebben van megállapítva Erdély-
nek viszonyt foglaltatása a felsőig védősége
és védelmére.

E pont tartalma szerint Erdély kötelezi ma-
gát ö felsőre ismét nemcsak keresztény hittel,
tanácssal és eszelekedéssel lenni, őt a ve-
felyről tudósítani, hanem „etiam quod
„pro superioris stipulata regia defensione
et protectione annuam recognitionem, et
quidem tempore belli centum millia talle-

„rorum in argento aut aureo. Illis autem temporibus dimidium pendent, causa etiam urgentissimae necessitatis, possibili annonae, commercatus, vectorum et visium. - Subministratio ne assistent." Ez képezte a tractatus fő conditioját.

Ezen 18d. pont után, illetőleg még eme pontban minden felvilágosító meggyezés nélkül, egy további lépés van hozzá függesztve az Allvincsytől kötött terveknek, (i. m. ggl. 7-15 for) melyek között valószínűleg a deputatúsoktól jármarik, és ezek meggyezését tartalmazza.

Esperint „Illa pendere tempora belli et annuatim, esset permanere in statu eo quo fuimus sub turcis, imo inferior esset nostra conditio praesertim et annuam dare viresque nostras subministrare, esset onus insupportabile. De his ergo necesse est nobis dominorum Statuum animos exhortare. Quod

„vero tempus belli attinet, volumus scire ubi bellum gerendum intelligit sua Majestas, quia dum in Imperio vel ultra geritur bellum, vel ultra (quod raro etiam cessat) impossibile est nobis ad illas partes his succurrere.“

1686 April 5 in kelt a második tervek, mely kevé⁹s hívétellel oxó⁹xerint meggyezett az elö⁹-vel, azonban a 18 d. pontban valószínűleg az előbb említett, volumus scire ubi bellum gerendum intelligit sua Majestas — hivatalosra egyé⁹b részeiben érintetlenül hagyván a 18 d. pont — következőleg iratott körül, „et quidem „tempore belli pro defensione turbatores susci⁹-piendis regni Hungariae contra quoscumque⁶ quietis ejusdem centum millia „sth.....“
(i. m. 14 k. 103 l. 18 d. pont 13-4 sor). —

E második tervek (finalis et ultima resolutio Majestatis, u. o. 100 l.) pontonként bírálata alá vette az erdélyi deputatio, kifejtette erre vonatkozó nézeteit. A minket leginkább ér-

dekló" 18 d. pontra kijelentik, miszerint ők adót nem fizetnek, „mert hallatlan dolog hogy keresztény kereszténynek adót fizessen, ha csak nem örökös földje „épo azért ne nevezessék az sem tributumnak, sem annassa negotionak, hanem anna-
la honorariumnak.”

Utasíták a követeket miszerint könyörgéssel a-
xon legyenek hogy a felsőig akár van háboru a-
kár nincs évi 30,000 vagy legfeljebb 50,000 tal-
lennal elégedjék meg. „trionban , com-
„meatuot, vecturasum virium subministra-
tiot ne kívánjanak, annál is inkább quar-
télyt, mert egyáltalában nem cselekedezük,
mert ha megőriznők is soha sem proestálhat-
hatnak, hanem ő felsőge közel hadahozván,
olyan formában s annyi quantitásban
való élet mint az töröknek is két uttal, a-
mi mostani kegyelmes urunk fejedelemsé-
gében adtunk - adunk, úgy hogy marhái-
inkat orhezeinket visszaadják, s embereim-

„ket is viaraborsátják, mint az török is csölekedett, és így már a 18^{dik} punctumot e szerint írássák." (i. m. 107. l.)

A császari megbízottak répiről azonban eme hívásúágok nem fogadtattak tetoréssel, és ezért az alkudozás lassan folyt, „a mint eddig, is mindenkor az szép szó mindenkor megvolt, de hogy az dolog fíntén annyiban legyen, oavaknak vékony hitele volt" írják Bicsból az erdélyi követek április 26-án. (u. o. 85-6. l.) Erdély helyzete ez időben nagyon veszélyes volt; ezen év tavaszán Caraffa már közeledett Erdélyhez, seregai járára élelem szerezhet hívánt a rendelkezől.

Schorffenberg közeledése nagy félelembe ejtette Erdélyt, s május 1. ről kelt levelében arról értesíti Apraffyt, hogy ő mint barát jön Erdély megsegítésére.

Tóhály réviről is nagy veszély fenyegette hazánkat, mely miatt Kisbócs Gábor május 5-én hoz-

xá hűldetett, arra kérni őt hogy ne igyekezzék Erdélyt sedes bellivó tenni. (u. o. 89-90 l.)

Átlátták a rendek az országnyomartató helyzetet, de egyviresminál a bécsi udvar engedelményekre nem hajló merev álláspontról átlátták keserű csalódásukat. A bécsi udvar nem bízott Erdély magatartásában, azt hitte hogy a bécsi udvar felé gravitáló politikája nem benső" meggörződésen, hanem csak a viharok parancsolt kényserűségén alapul, és ezért a létrehozandó diplomácia oly pontokat akart bejuttatni, melyek hatalmát biztosítsák Erdélyben; ezért írák a hövek jelentésökben „itt gyakran hányják az officiálisokra hogy egyfelől az míg kegyelmeünk s az nem az országnak ő" felőrigével tractál, másfelől Jókoly úrammal correspondált." (u. o. 85-6 l.)

Az ország keserű csalódását a bécsi udvar jó

R² - szándéka irányában azan levél tünteti fel, melyet május 4-én a Bécsben levő követeknek írt, a bécsi pontok megalapoztatása ügyében és az ország seregeiről.

Ertesítik ezekben a követeket, miszerint a bécsi udvarnak nem volt oka azért megnehez-
telni, mert a lehűdött terroristáknak egy pont-
párt modavitani akarák, ezt kellett tenniük,
mivel a „mástan lehűdött punctumok (2d.)
„..... nem terheinknek, szabadságtalan-
ságainknak könnyítésére, hanem jelszav-
ságnak is alább való állapotokra célnak.”
Ertesítik miszerint a bécsi udvar nem vettheti
szemökre a politikai kétszínűséget mert „az
„bizonyos, minthogyha akarnak is modunk
benne nem volna, mi ő felségét és az udvart
defraudálni nem kívántuk, sem kívánjuk,”
de az is bizonyos, mondja továbbá a levél tar-
talma, és a mely leginkább tükrözi vissza
Erdély érzelmeit a bécsi udvar irányában

„hogy valóban nagy szívünk fájdalomra
vagyon, hogy midőn az ő felvégo s az ko-
reonténysig fegyvere által magunknak
könnyebbiséget reméltünk volna, nem
könnyebbégre, hanem nagyobb igára kell
mennünk,“ . . . . . „most

„mi a töröknek ha adótunk is, előben ke-
veset adtunk, de azután is Barsoni Akos
urát, fejedelmét, haráját elárulván - ,
nyughatatlanossággal az nagy adót re-
sünk vetvén, kit is soha a török elősem ho-
zott, melyből is kilátórik adónkat meg-
adván, törvényeinkben, szabadságunk-
ban soha sem bántott, fejedelmünket
is fejedelmi auctoritásokban, becsületük-
ben megtartották; ha mikor hadban kel-
lett is mennünk, olyankor sem élés adással,
sem egyéb teher viseléssel nem bántottunk,
adót is pedig mind háboruságos, mind
békességes időben egyaránt (i. e. egyenlő) -

„menyiséget) adtunk. Aronban quartélyo-
zással vecturából is nem terhellettünk, min-
creket az adóban betudták oly formában,
hogy a végösségnek nem házával hanem
háznával lett.” (u. o. 119-125 l.). —

De míg egyrésről a követek ezen utasításér-
telmében, arra voltak felhiva, hogy ily érte-
lemben módosítsák a 18. d. pontot, addig
másrésről a minden oldalról fenyegetett
helyzetök miatt, még ennél rosszabbról is
gondalkoztak, feltűnt előttök a kérdés, hogy
mi lesz Erdélyből, ha a császár még több ore-
rencsével hadakozik, vajon nyerneke en-
nél kedvezőbb diplomát. Ezek felett kellett
gondolhadják az erdélyi udvar, mert csak
effeetti meg azon körülményt, hogy míg a-
lig pár héttel az előtt annyira ellentmondott
a 18. d. pontnak, és oly gyökeresen megvál-
toztatni akarta, és kimondotta hogy anno-
nat, commeatust, vecturát ne kívánja-

nak, mert egy átaláiban nem eselekezőrűk, nem
 csak, hanem május 7-én említett tartalmu
 levelet küldött Bécsben levő követének, addig
 más részt az ugyanazon napon Bécsbe kül-
 dött Nagy László titkos utasításának első pont-
 ja így hangzott: „Ha a punctumokban az
 „mi kívánságaink szerint való terminu-
 sokat ugyancsak be nem akadják iratni,
 a mint adják, s a mint irják, azt is úgy
 el kell venni s hozni.” (u. o. 106-111.)

Az alkudozások tovább folytak, és Erdélyre
 nézve részben kedvezően, minthogy a köve-
 tek gyakori könyörgések folytán a bévi ud-
 var engedett merer álláspontjától, és a
 deputátusok által tett módosítások rész-
 ben elfogadtattak. Két fő pontban azon-
 ban megállapodás megismerjéhetett létre.
 Erdély legfőbb kívánsága az volt, hogy a
 német hadak kivételének, és hogy az évi
 adó, tekintet nélkül van háboru vagy nincs

egyentő" mennyiségű legyen: Az elő"ponttra nézve a bécsi udvar nem engedett, sőt szinte ex ipso Erdély járása nélkül, és az által hogy seregét Erdélyben tartja, nem engedte akar, mint őt protegalni a török ellen, minthogy ez "factiot akar csinálni, és tökélyt akar"ná Erdélynek praeficiálni, végtére az udvar engedni kezdett, és kijelenté' hogy kivi-
 szí seregét, de csak úgy, hogy ha két erdélyi várban császári őrséget fogaadnak be." (u. o. 235-61.). —

Itt látnuk elő" nyomait a két várról emlí-
 tést tenni, melyhez a bécsi udvar akkor is midőn Scherffenbergét Erdélyből kihor-
 ni kényszerült, mert ezt Buda megrövidése sürgette, annyira ragaszkodott, és a mely két vár réorbeni átadásait a pár hét mul-
 va létre jött u. n. Hallerjéle tractatus el-
 döntő feltételévé tette, holott a két elő" ter-
 vezetben erről szó sem volt. —

Mig az elővételnek pont ügye ekként állott,
az alatt az eddig követelt adó mennyiség-
ből is engedni kezdett, és a Büdöskuti ál-
tal lehozott bécsi követek bizalmas öröm-
mel jelenték június 10-én hogy 20,000 a-
ramban nagy nehezen megalkudtak.

Minder azonban még nem volt teljesen biz-
tos eredmény, mert a levél végén azt ír-
ják a követek, hogy két dolognak van a
„difficultas, ugyanint a hadak kitévésében,
és még 10,000 tallérnak ígérsében” — hozzá-
tevén, de az iránt is jó reménységgel le-
hetnek.”

Korras alkudorás után, mi közben Scherf-
ferberggel is korrasan, habár haortalanul
folyt az alkudorás a seregkirovés dolma is ügyében,
végre 1686 június 28-án létrejött a „tractatus”
mely a szerződés helyéről, vagy egyik fő létre-
hozójától „Thunnensis sive Hallerianus”
nevezetik. 21 pontból áll melyek szerint: a

felsőig Erdélyt általmába vevő; megtámadás
 esetén haddal segíti, melyet szállítás és éle-
 lennrel, de nem hápiénzzel is, Erdély lát el;
 Erdélynek török hatalomban levő, de elfog-
 lalendő terület része visszaadatik; a feje-
 delem és károknak meghagyatik eddigi jo-
 ga Erdély és többi területe felett; a bevett négy
 vallás jogaiban semmi módon nem fog há-
 boríttatni, nem hoz be pápi papot; az idősb
 és ifjabb Apafy fejedelemségi ~~joga~~ elismer-
 tetik, valamint jövőre a szabad fejedelem
 választás; a fejedelmek öröközési joga,
 kivéve melyek jelen örököséssel ellenkezni-
 nek, suspectáltatik; Erdély nyilvánosan csak
 akkor fog csatlakozni a felsőház miután
 Nagy-Váradi és Temesvári a töröktől vissza-
 foglaltatott. Erdély és többi részeit ő fel-
 síge teli katonái szállításával csak akkor fog-
 ja terhelni, ha ezt ép Erdély érdeke sürgeti;
 az Erdélyt illető területek ha visszafoglal-

tatnak a töröktől visorakapcsoltatnak Er-
 délyhez, fenmaradván azonban a felség-
 nek ezen elfoglalt területek feletti fenső-
 sége és hűbéri joga (..... salvo S.C.
Majestatis in iisdem jure superioritatis et
feudi); a törökkel ha béke vagy fegyver-
 szünt köttetik ebbe belefoglaltatik Erdély
 is, fő törökösödés leend a felségnek ekkor, hogy
 Erdély a porta iránti adófizetési kötelezettsé-
 g alól felmentessék (1687 június 21-én fixe-
 tett Erdély utoljára adót a portának -);
 mind ezek viszonyaként Erdély ő felsége iránt
 iránt hűséggel fogviseltetni, az
 évi 25 ezer aranyat vagyis 50,000 imperialis
 tallért fixet, örökösögetén (*causa urgentis-*
sime ^{ad} *necessitatis*) a felséget gabona-fuvar
 és élelemmel segélyezni; Erdély nagyobb biz-
 tossága okáért míg a mostani háború és
 veszély tart (*pendente hoc bello et securitate*)
 Kolozsvárt és Dévriát átengedelik ő felségének

oly módon hagy azok örségét $\frac{2}{3}$. részben ö fel-
sége katonái, $\frac{1}{3}$. részben pedig a fejedelems
katonái képezik, mely örszetnek komyeret
és servitiát, de nem hó pénzt, — Erdély ad, ha
pedig a háboru végét éri, mindkét helyről
a császári örség elhozassék, jelen szerző —
de is mig ratificáltatik, (egy hó alatt vagy
még hamarabb), mindkét szerződő felet és
utódait hittel kötelezi, és a török előtt mind-
végig titokban tartatik.

A bécsi tractatus tartalmilag kedvezőbb a
Dunodínál.

A különbség kitűnik a kettő rövid összeha-
sonlításából.

Mig a Dunod projectumából erősen kivilág-
lik a bécsi udvar terve t. i. hogy Erdély ne
csak elszakíttassék a töröktől, hanem va-
ladi függési viszonyba hozassék a magyar-
királytól, addig a bécsi tractatus Erdélyre
nézve sokkal kedvezőbb állásponton áll,

mert benne a kapcsolat oxiládsága nem a teljes függésbe hozás, hanem főleg a szerződés érvényben tartása által oxándékholtatik.

A Dunod projectuma teljesedésbe menvén, Erdély megozúnik önálló oroxáglenni, és átalakul az anyahon kiegészítő részévé, holott a bécsi trac. szerint Erdélynek majd nem másfél oxáxados multja regeneráltatik.

Amax határozottan Erdély önálló állami élete ellen tör, kiindulási pontját az kérexi hogy Erdély Magyarokon egy része, azért másfél oxáxados multjával teljesen ellentétben álló elveket állit fel, Erdélynek mind területi, mind fejedelmi és alkotmányi oxmányaiban, célja elérésére nem tartja elég garantiának magát a szerződést, innét polynak az Erdélyt ammyira vőto pontok, név szerint, hogy a fejedelemség régi határai közé oxorittatik, hogy előleges beleegyezés nélkül semmiféle, a bécsi udvar érdekeit

nem is sértő, szövetkezést külfatalmakkal
nem köthet; innét az elő, hogy a rendek fe-
jedelmi electionalis joga fellett áll a felsőig
placetum joga, innét a fejedelmnek mon-
datni discretionális ~~joga~~ állása. És mint-
hogy még ezek által sem hívzi Erdélyt irá-
nyában erőtlenné tenni, mondja ki to-
vábbá azan előt, mely által Erdély tel-
jeven elvesztette volna jogát, jövőben tör-
vényes alapon állva, ellentétbe jönni,
vagy talán szakítani a felsőiggel, mert
híró jövőre új törvények csak is a király
jóvá hagyása mellett keletkezhetnek, em-
litett jellegű törvényhozási actust pedig
a felsőig soha sem fogott volna sanctio-
nálni.

Hogy mire vált volna Erdély, mily helyre-
te lett volna, mily jogi állása, milyen jö-
vője, ezt gyanítani lehet. E kétoldali szerző-
dés Erdély viszonyainak, jogának, alkot-

mányi, törvényhozási életének rendezését teljesen egyoldaluvá, de nem az erdélyi fejedelem és rendek hanem a felségkerébe tette volna le, általa Erdély önmaga foztotta meg magát a bécsi udvar ellen active működni. Ha jól felfogott érdeke egy oly lépésre sürgette volna, mely ellenkezik a bécsi udvarral, mi lett volna a következmény. Ha a fejedelem lép e tőre végrehajtási jogánál fogva, akkor vétne a 3d. pont a.) ellen mely pedig *electio*ra vezet, ha törvényhozásilag eszközlik, az megerősítést bizonyára nem nyerne. A vizálmagva tehát már e szerződés pontjai közé igen élelmesen elvult hintve, mely végtére a bécsi udvar valódi céljára, Erdély önálló állami életének megpiúntetésére vezetett volna.

Ilyen követeltet^{és} ~~re~~ enged feltételekre a pro-
pectum. Excel nemben a bécsi tractatusokkal

inkább magán viseli a szerződés jellegét oly értelemben t. i. mely szerint általa az egyik fél nemcsak nyer, és a másik fél nemcsak veszít.

Már a szerződés basisa helyesebb, és Erdély állami méltóságának inkább megfelelőbb, mert az alap, nem miként a "Dunodé", ante invasionem "Turcarum", hanem a létező viszonyok. Ebben nem declarattatik, hogy Erdély mint az anyahon része vétetik tekintetbe, oly határozottan, hanem az hogy Erdély a felség oltalmát élvezi, ebben nincs az mondván hogy régi határai köré szoríttatik, hanem is hogy a mit elcsúszott az is visszafog csatoltatni; ebben nincs korlátozva a rendek fejedelmi szabad választási joga a királyi kinevezés által, elismeretik benne a két arany megváltatása és csak ^{szükség} ~~legislationalis joga~~ nem szükséges még a felségtől kiadandó külön - külön diploma. Erdély állami élete önállósága elismeretik továbbá eseten kívül a törvényhozás terén is,

mert habár korlátolva de elismertetik külhatal-
makkali szövethexis jogá, ellegislationalis jo-
ga, mert törvényeit mint soldig, ugy ezutan is
maga hozhatja. A létexö viszonyok tekintet-
be vételel tanácsolja a 14 és 20 d. pont, melyek
szerint a csatlakozás, vagyis a töröktöli el-
szakadás titokban tartatik, és Erdélyre an-
nak hatálya felfüggesztetik mindaddolig
mig a felség hadakozása a törökellen oly
jellegű leend, hogy lehetőségessé válék a
császárnak Erdélyt védelmezni, megvál-
tozatt politikai állása miatt, a török el-
lenében, azaz mig Erdély délnyugatról
birtosítottan van Várad és Temesvár bevéte-
le által. Minderek kötségtelenül előnyös
szinben tüntetik fel jelen szerződést.

Vannak azonban oly részek is, melyek fin-
tén gyanús szinben tüntetik fel a bécsi
udvar politikáját, és melyek sejteti engé-
dik, hogy diplomatiailag véve tettei hátte-

rét nem egészen a bona fides képezi, és éppen ezért talán még veszélyesebb lett volna mint a Dunodé. Ugyanis míg egyrésztől vártokhatatlannul fentartani igéri a közpözi és politikai állapothat, addig másrészt két oly pont vagyon benne, melyből az tetszik ki, hogy a bécsi udvar politikai nézetében házáink irányában, nem kis változás állott be.

A Dunod projectumban ugyanis a garantiá abban találtatott ha Erdélynek fejedelemsé választási és törvényhozási joga korlátoltatik, illetőleg a rendek e téren működése függőbe hozatik a felség végelhatározásaitól. A Halberfélé diploma ezen oldalt nem érinti, hanem a garantiát így látatik abban velük feltalálhatni, hogyha Erdélyt nem fogilag mint a Dunodéban, hanem tényleg terik erőtlenné.

Kézünköröl ebben látjuk a két projectum

körötti főkülföldi, és ebből folyólag első
tekintetre, az első terheseknek tűnik fel -,
mint a második, de valóban ha t.i. mé-
lyebben akarunk a sorok körött oltatni, ak-
kor a második minden látványos előnyös
volta mellett veszélyesebb.

Mert vajon nem vult-e valóban veszélyes
a 15 és 19 d. pont. A 15 d. pont azt igéri hogy
Erdély teli csász. katonai vállalkozásokkal
nem fog terheltetni, ha csak nem kívánja
azt Erdély valódi általma, így az ellenség
ellen vigyázniat szükség. (Necque Transyl-
vaniam etc. . . . . sua C. Majestas
grabat^{ur} hypermis, nisi ipsius Transil et contra
hostem excubandi necessitas exegerit).
E pont mely lehetősége teszi, hogy Erdélybe
idegen katonaság beharassék, mely ellen
pedig Erdély - akhal - mindenképp oltak-
dott és küzdött, nagyon veszélyes jellegű, mer-
tekintve hogy ez által mily nagy teher

hátrahagyva, vajon nem akart-e ezen pont
kapu lenni a bécsi udvar azon törek-
vésének, mit a következő év be is igazolt, hogy
Erdélyt tényleg meghódítsa, és az ebből fo-
lyó hatalma nem pedig szerződés által fűzve
magához, és vajon Erdélyre nézve ezen pont
említett értelemberri felfogására nem lehet
e annál is inkább jutni, miután nincsen
kimondva e diplomában, hogy tulajdonké-
pen mikor áll be annak süksége nemcsak,
hanem a mi legfőbb, nincs kimondva
az, hogy ki legyen azon forum (Erdély vagy
a bécsi udvar) mely ennek sükségességét con-
statálja.

Ugyanazon feltévést erősíti meg a 19d. pont azon
részre mely Erdélytől, szintén nagyobb birtokná-
ga érdekében, követeli habár csak, pendente
hoc bello et securitate" hogy Kolozsvár és Déva
öréjét $\frac{2}{3}$ részben csáféri katonaság képezze.
Minderek mellett nem kevésbé gyams volt a

14. pont is, mely szerint ha oly területek foglaltatnak vissza melyek Erdélyi, azok visszavolatnak ugyan, de fentartatik azokon a felvág felsőbbbségi és külséri joga.

Es tulajdonképp ez a 19. pont említett része képezte azon részeket, melyek miatt Bethlen Miklos előadása szerint, nem fogadtatott el a diploma.

A Haller János szerelte alatt felküldött követő, megkötőn az említett tractatust, tárgyát leküldötték.

A tractatus ugyanis habár létre jött, de magok a Bécsben levő erdélyi követek nem fogadták el minden pontját, nem hitték hogy felhatalmazásuk annyira terjedjen, miszerint elfogadják a 19. pontnak a várakra vonatkozó részét, és ép ezért az ellen oviszt tettek; erre vonatkozik az 1686 június 29-én, tehát a diploma megkötését követő napon Verdemburg által

kiállított okmány, (Károly R. Syllage 9-10 l.) melyben
 kijelenti hogy a felső a két városban $2\frac{1}{3}$ részben
 csendesárvakatonaság behelyettesít feltételül te-
 hinti az egész országnak, oly annyira hogy
 e nélkül a ratificatio, mely pedig Erdélybe
 Scherffenberghez már elküldetett, ki sem
 fog adatni (..... quod tamen pi-
 dem § (nempe 19) a sua C. A. Majestate pro con-
 ditione, ipsius tractatus, acceptus mo-
 do quo positus est relinqui desideretur,
 cum protestatione se eius tractatum eo ip-
 so nullum fore, nec ratificationem Ma-
 jestatis suae, Domino Generali Comiti de
 Scherffenberg missam, extradatum iri etc.)
 A elküldött diploma megbirálás végett egy
 birattnálynak adatott át; tagjai Teleky
 M. elnöklété alatt Bethlen Elek és Miklós, Bán-
 fy György és Frank Kálmán voltak.
 A tárgyalás főleg a H. és 19 d. pontnál, azok
 tartalma miatt nagyon terhes volt —,

melynek folyását Bethlen Miklós (i. m. II. 22-23.)
 Cserei Mikálylyal egyezőleg így írja le: „A 17. punctum,
 „tám, a zsofeudi nem fért fejkbe; mi Frank
 Bálinttal ketten eléggé mutatgattuk, hogy jó;
 még egy derék könyvet is hozott fel Frank, ab-
 bul is eleget bizonyítottuk, de heáiban volt.
 Féléki esküött, szithorodott: nem lérekek varal-
 lusa, jobbágya az ilyen amolyan fiának. En
 látván szörnyű tudatlanságukat, elkesered-
 ve mondtam: félek én, nem akarunk tisz-
 tességes varallusok lenni, de bizon rablók,
 jobbágyok lészünk. En szám orért megha-
 ragvának, és többször abban a b
 is nem hívának. A 19d. punctumot (a vára-
 kat illetőleg) pedig teljességgel és a miatt
 a diplomát is megveték, mert a 17diket mégis
 valami nehezen admittálták volna.”

A diploma arában cloben nem vettettel
 el, és az egyes vérelmes pontok orvoslása
 felett tovább folyt az egyezkedés, és hogy

végére is extractatust más váltatta fel, vaj-
jon okéitennek a Bethlen által említett sérel-
mes pontok kiegészíték, vagy pedig más okok
beállta alantabb látni fogjuk.

Az ötös biróttmány bevégyvén a tárgyalást,
a sérelmes pontok módosítása végett Bethlen
Miklós Scherffenberghez küldetett.

Négy ízben küldetett követségbe a tábornokhoz;
a.) jún. Szamosfalvára Bálinti Lázár úrral,
b.) Mihály Pallal (trjástörőre c.) Dávid Mihálylyal
Sapó-Keresztúrra; d.) Téglás Jánosval Apahidára
Bethlen Miklós követségének főcélya volt oda
módosítani a diplomát hogy Kolozsvár és
Déva helyett elégedjék meg Szász-Sebessel, e-
xert expunctálják a 17d. pontot az onatkozó
részét, mert jéttek a töröktől, és a tábornak se-
regével menjen ki az országból. Ezen kívá-
nalomra a tábornok válasza az volt: Si
„Szász-Sebes possunt cedere absque metu Turca-
rum, quare non Claudiopolim et Devam,

és egyperemind hogy a török előtt magokat
tisztárrák, csett ajánlott ezen két erősség be-
vételére; az utolsó kérésre pedig, hogy „Sine
„positivo coesario mandato exire provincia
non possum.” (Bethlen. i. m. II. 231.)

A bécsi tractatus, mivel az Aprafytól kívánt me-
dovítás hajótörést szenvedett, és mivel így Er-
délyre nagyon veszedelmes volt, mindenütt el-
lenzésre talált, a birottság répiről éprigy mint
az államtanácsnál, a portától visszajött kö-
vet (Párosi) répiről éprigy, mint a Bérsből
visszajött követseignél, ez elutasítást ajánlották
továbbá a francia és lengyel követek is. De e-
zen körvélemény nem védhette Erdély esély-
lyel mert hiányzott a fegyveres erő.

Válóban terhes felhők tornyosultak az or-
szág láthatáran, félm lehetett hogy nem ok-
 nélkül biratott a diploma Scheffenbergre
„hogy 15 ezer oratorral hozza be Erdélybe” (Beth-
len III. i. m. II. 231.). —

A mitől hazánk annyira félt, mit elkerülni annyira iparkodott, már-már a komoly világ sínét ölté magára, már nem merre láttak az időt hogy Erdély hatónailag fog megfáztatni a császári rézséről, valóban igaza volt a fejedelem udvari pappjának, midőn egy aron időben egyik szent kegyelmű kápolnájánál ezen szavakat vette „olyan sárba ugortatok, melyből lábatakat kij nem vonhatjátok.” (Cserei M., „Historia” 160 stb.)

En oldalsóli verrelty részen aronban elárítá a bécsi udvar hadi terve, mely Budát minden áron megvioni ahová, és e végből a tábornokat hadával Erdélyből Budára rendelték.

A diploma tehát a végülös stadiumban volt, a bécsi udvar határozottan ragaszkodott a megállapított pontokhoz, míg Erdély abból az említett sérelmes pontokat expuntálni törekedett. Ebbeli reményével nem is hagyott

fel, folyton folyt az alkudozás a két udvar
között ugyanazon diploma felett. E köz-
ben a császári hadak diadalmasan har-
coltak, és a hadjárat működésül Buda
visszavételével koronázá (1686 sept. 2.). Ek-
ekből Erdély helyzete még aggasztóbb lőn
és bár a császári katonaság élelmexése te-
kintetében Caraffa és Teleki között létrejött
perrödlés a helyzet terheességét némileg szabá-
lyozá' ennek lehető győheres orvoslása céljából
felküldetett Gyulai Ferencz Bécsbe 1686 sept. 29.
Téladata volt kinek közölni hogy a császári ka-
tonaság teli megvállásától és élelmexési-
től Erdély ovasvák meg nemcsak, hanem a
katonaság onnan kivertessék; másképt hogy
a bécsi tractatusból a 19. pontnak is vársak
látadására vonatkozó része kitéröltesvák. (Al-
vinczy. okm. 14 k. 64-67 l.). —

E hírére választ Verdenbergtől 1687 január^{ár}
16-án kapott. E választ valódi diplomáitai

stylus jellemzi, mindenről oról a legjobb akaratot tanusítja, de semmi határozott választ a kérésre nem ad. Az első petitumra kimondja, hogy erről már nem lehet többé szó mivel a befűllés és élelmiszer ügyét a Craxa a fejedelem és a rendek közt létre jött tractatus tárgyalgatta, ezt pedig a felség a jóprohálja.

A második kérésre nézve kimondja, mikérint fent tartja a további egyezkedés folytatását; birtosítja a követet mikérint a felség nem akarja a perzölést megferteni vagy felbontani, sőt további alkudozásról birtosítja; oról továbbá egyéb mellékes ügyekről, mindenütt, mindenütt a legjobb pánditot fejezőn ki Erdély irányában, mindazonáltal az és kir határozatig szűllésolása hadi szempontból szükség, noha már ekkor gondoskodni fog, hogy a hatóság minden kihágás és szarolástól tartózkodjék.

Semmi határozott eredményt nem tartalmaz ezen első pándi resolucio.

Semmi engedelményt nem ad, sőt nem is ígér, ha-

távozottan ragaszkodik a diploma pontjához. Mi okozhatta a bécsi udvar ezen merész állás —
grontját? nem más mint a budai győzelem,
melynek közvetlenében a török folyton hátrált
és így Erdély helyzete annál erőtlenebb lett.

Nem tudhatni ha vajon a válasz vétele után vagy
előtt történt ama tanácskozás Gyulai és Kratt-
mann között, melyről Gyulai Terenc kelet nél-
kül tudosit. Ehhez Gyulai, nyert utasításá-
hoz híven, ellenmondott a bécsi udvar rosz
pándéku terveinek Erdély irányában és
kärhörtatta azt, és kérte hogy adja a felség-
jelét Erdély iránti kegyelmességének és jó a-
haratónak az által hogy a kért módosításo-
kat elfogadja; indokolta kívánságát, kijé-
lente hogy Erdély akkor tett már lépéseket a
diploma elnyerésére, midőn tisztán török
védőrség alatt állott, még azon időben,
midőn a felség hadai nem győzedelmeked-
tek a török pegyveren; kérte hogy e körül-

ménymt. vegyes tevénytbe a bécsi udvar, és nem
subjectusi hanem confederalis viszonyt lé-
tesítven „mert ha szintén az töröktől fegyverrel
„elnyert volna is ő” felvége bennünket, még
sem lehetne bennünket ily rendkívül teher
viselésékhel szorongatni, és nyomorítani ben-
nünket nem is illenék ő” felvégehez “(n. o. 117-119/).
De Erdélyre nézve kedvező pozitív eredmény-
re ezen tanácskozás sem vált.

Haátalan járatott Erdély ezen ügyben köve-
teket Bécsbe, hiába hívta fel „a svid, saxe
és brandenburgerus urak residenseit,” hiába
küldötte fel 1687. március 14-én Donát Jánost,
kedvező eredményt nem nyert, a pontok sem
módosítottak.

4. szakasz. Az 1687 aug. 12. i. mohácsi csata a törökök ó-
riási vereségével végződött, és ezzel az er-
délyi viszonyok lényegesen megváltoztak.
Különös játék a sorsnak, a másfél száz év
előtti mohácsi ütközet mely a török győzel-

mivel végrödött volt oka Erdély független nemzeti fejedelemsége alakulásának, és a másfél száz évvel utóbb vívott és a török megveszítésével végrödött, ugyancsak mohácsi ütközet volt, ettől kezdve a II. Rákóczi György uralkodása idejében már elvetett esirától, legközelebbi oka a nemzeti fejedelemség megbuktatásának. Ez időtől fogva az alkudorások a két udvar között, lezámítva Sándor rövid ideig tartó szexeplesét, már egészen másképp legűek.

Míg ez időpontig az alkudorások alappilegét, igaz Erdély szexeről a folyton szűkebb körre szoritott, szabadság jellemző, ettől fogva Erdély a könnyezültség stadiumába lépett, már nem egyezkedett hanem kért; meghódítottak hatonailag és ennek hatalmas nyomása alatt könnyezül mindent elfogadni.

Rákóczi herceg hatalmas szexével Erdély-

bejött, hogy bejövetele nemcsak az ideiglenes
téli eloráallásuláot, hanem a végleges meg-
oráallás végrehajtását celorta, már sejtani
lehetett Gyulai Jerencnek a september 24-én
adott válaszból.

E követ ugyanis a jövőt még nagyon is
hecegettető szinben látó rendektől értevit-
tetett, miszerint eskököljö ki a felőignél,
hogy Erdély a téli megoráallás alól men-
terek fel, és hogy foglalja bele a felőig-
Erdélyt is a békébe, melyet a törökkel köt-
ni fog, a válasz eren kéreöre „annak ide-
jén” volt, (Skilágyi I. i. m. II. k. 36. l.) és u-
tasittatott hogy a téli oráallások ügyében
az errel megkötött Lotharingiai herceg-
gel alkudozzanak. (Alvinczy. 15 k. 210-12. l.).
Károly herceggel kellett tehát alkudozni
az ororogos külvöltségnek.

October 1-én tudatja Houchin Aprafyval,
hogy mint a Lotharingiai herceg követe

megérkezett, egyezményt tudatja a propo-
sitiókat (u. o. 15k. 219-212 l.).

A propositiókból már egész teljességében
megértette az eddigi deputatio — melyhog-
y ne helyen mindegyre összehívni vagy épen
permanensé tenni az országgyűlést, az ü-
gyek vitelére teljhatalommal 1685 nov 4-én
küldött ki — a bécsi udvar tervét, sőt
kimondja Houchin hogy a felség már el-
érkezettnek látja az időt nem csak arra
hogy az anyahon elhagyott részeit a po-
gányok torhából (faucibus) kiragadja,
hanem hogy az anyahonnak hajdan in-
corporált részeit és népeit, nevezetesen Erdélyt,
a barokk járámból kiszabadítsa és haj-
dani szabadságát megoltalmazza, kü-
lön azért a fejedelemséget követve, királyos
élelemmel ellátva a táborba; kijelenti
hogy a császári hadak Várad és Temesvár
megóvását erőszakkal, de birtossághozért

az erdélyi várak, várook és egyéb helyekre császári hadakat fogadjanak be. A bizottság Fradnothon gyűlt össze.

Ítt meg egy részről 4-én a bécsi diploma egyes pontjai ellen protestálvokat, külvivősen a fejedelem válasza, az évi adó, élelem stb. és két vár átadását illetőleg, öfvezetik (u. o. 219-221.); másrészről a felség akaratának engedve oct. 6-án Bánffy Györgyöt, Hóimczy Pétert és Balintith Zsigmondot (tehát nemcsak a két első mint Kövály 5 k. 181-l., is nem Pernyeszi Zsigmondot mint Szilágyi II. k. 361-l. említi) követekül választják, tudtuladván ezt a hercegnek (u. o. 221-223-l.).

Utasítások értelmében a Houchin által tett propositio 3. pontjára azt kellett válasznak, hogy ^{azon} jögenetüket, mikorint ha a felség váradot ostromolja 20,000 köböl gabonát, ha pedig más közel fekvő várat ostromolnak 10,000 köbölt adnak, a mostani nagy

seregénység miatt nem teljesíthetik; de 10,000
 köblöt most valaminthava az oxalis ad-
 ni fognak; váraikat azonban a császári
 seregek meg nem nyithatják, mert ex-
 cellens van a bécsi diploma 14d. pontjá-
 nak, nem is adtak okot a kételkedés-
 re; a quartély követelőt pedig, mivel ga-
 bonát és pénzt már igénytek és az előbbi már
 elfis küldötték, nem fogadhatják el, elé-
 gedjék meg a herceg a két előbbivel, mert
 ha ezt nem teszi, és a nép meghallja, hogy
 még szállással is fog terhesíteni, elfut, ek-
 kor pedig se pénzt se élel nem szedhetnek.
 (u. o. 223-224.)

A követeknek semmi eredménye nem lett, a herceg
 folyton helyek hatott, elfoglalta Somlyót, Bo-
 losvárt és Szamosvárt és császári őrséggel lát-
 ta el, és így karddal ráigta ketté a bécsi tractatus
 gordiusi csomópont.

Végre létrejött 1687 október 27-én Salátsfalván a szer-
 ződés.

Exen két szakasz és 34 pontból álló u. n. balázs-
 falvi vagy lothringeni tractatumnak főbb
 pontjai a következők: Erdélynek, Treben,
 Kolozsvár, Beszterce, Fehérvár, Szászsebes, Szászvá-
 ros, Mátyáshely, Déva, Kamosújvár, Somlyó, Mo-
 nostor, Tővis váraiban szállásoltatik el a
 császári hadsereg, art, egyezmény mind a ki-
 kötött mennyiségű káza, hús, bor, zab, szé-
 na és szalmával ellátja; a rézséken kívül
 700,000 rhénusi forintot fixet; a fejedelemsé-
 séidja és udvara, valamint a nemcek és
 erdélyi szászok, nehogy veszélyes érintkezés
 támadjon Trebenből kiköltöznek; a négy
 bevett vallás gyakorlata, pappaik, iskoláik
 stb jogai birtosittatik; nem elegyednek bele
 az országgyűlés és a fejedelemségek királyi és
 kormányzói jogjaiba a fejedelemségek donatioi nem érintetnek, ^(conventek és káptalanok jogai.) formá
 Tiroteletben tartatik a tulajdon, közlekedés
 kereskedelem; nem háborítottatik a harmincadok
 és vám kereselése; a katonaság tisztelettel ki-

vitetik az országból, és ha azt sürgős hadi
 szempont miatt nem lehetne tenni, ez iránt a
 felvíg és a fejedelem barátságosan fognak
 egyezkedni; hogy a török előtt magát ki-
 mentve Erdély, megengedtetik oda követt
 küldeni; az erdélyi hadi kísérlethez csak is
 a legújhegyesebb esetben fognak nyulni,
 ha a fejedelem országgyűlést rendel, az
 nem fog akadályoztatni; a ki kéri, amnes-
 tiát kap; a katonák a garázdálkodástól
 eltiltatnak, és az említett 10 helyen kívül,
 mások helyre katonaság nem vitetik (Pász. K.
 Sylloge. Tr. 24-36!)

Exen tractatus a legfajátosabbak egyike, a
 legkülönfélébb cloekconglomerátuma; tartal-
 maz nagyon szabaddalvó elemeket, sőt tar-
 talmaz legmegborzítottabbakat is, egyik ora-
 kos ledönti a másikat, és nagyon kevés
 toglatgató's kell annak kitüntetésére, hogy
 az tényleg keresztül nem vihető.

A második szakasz legrosszabb, Erdélyre méltányos
 elveket hivat, a vallást nem kántja, a belköt
 mányraát nem ravanya meg; elismeri a fe-
 jedelmet és utódait el ezek jogait, tett vag-
 teendő" hivatltatásait; igéri hogy nem ele-
 gyedik be az oroszgyűlés ügyeibe, azt nem
 háborgatja, pressiót nem gyakorol, sőt a
 fejedelem és rendeket, megtámasztat-
 van, védelmezi, s mind ezek fejében csak
 annyit követel hogy Erdélynek legfőbb és
 az egész oroszágot domináló főbb pontjaiba
 erezzék be és tartva el a császári katonasá-
 got, hogy ez által behírompítja Erdély a fel-
 ség és a keresztényügy iránti hűségét; igéri
 hogy a katonaság nem fog zavarolni, requi-
 rálni, senkit sem fog a fejedelem hűségétől
 elidegeníteni, és mindenen megállás
 csak továbbig fog tartani, kivéve ha Er-
 dély érdeke mást kíván.

Az államtan már régen tisztába hozta

hogy egy állam csak úgy létezhet, illetőleg arról csak akkor lehet szó, ha van államfő, nép és terület.

Exon tractatus által illuzoriusz lett volna az erdélyi fejedelemség, politikailag Erdélynek nem lett volna önálló állami élete. Nagyálthason fen Erdély mikor oly nagy hadi adót kellett fizetnie hogy nem maradt fen semmi mi által adót belüggzeit fentarthassa. Idegen had erő valamely országbán már sértő, de idegen had erő valamely országbán annak legfőbb pontjaiban elhelyezve, oly helyeken elorállásva, melyek által a tényleges területi felsőőség és uralom idegen hatalom kerébe megy által, örököségtelenné teszi azon országot kerében hagyja a kormányzást. Hason uralkodás és kormányzás állományilag feltételezi a terület feletti uralmat, mert e nélkül valami illuzoriusz amax. Es vajon nem ily képet fogott volna nyújtani Erdély e tractatus mel-

lett.

A Dunod fele projectum kötelezte volna Erdélyt háboru idején téli szállásra befogadásra idegen hadat; a bécsi tractatus ezen kívül két erősség rejtbeni átadását kívánja, míg a balánsfalvi egyermény tíz fő erősség teljes átengedését követeli. Az első szakasz mellett valóban csak szép szó volt a második szakaszban kitett ígért.

Két tractatus, két leendő diplomája volt e szerint Erdélynek, melyek egyike még Erdély katonai elfoglalttatása előtt fészketett, a másik pedig az után, és ebből hiányzólag különbözö tartalma is volt, az első plen viromyok és állapotok tekintetbe vétele mellett kedvezőnek mondható, holott az utobbiban beteljesült Bethlen Miklósnak a tractatus megkötése előtt radnotki septelme, „látom a budai és mohácsi victoriaival a német, és a mit hér, máholnap erővel is el-

veszi," és a mit a tractatusról mondott hogy, ez
 „napvágától fogva Erdélyben nem a fejedele-
 lem hanem öök (a császári had és a kormány) po-
 rancsolnak."

Szentsejtessel még egyik sem erőltetett meg,
 ezért míg egyrénről Erdélyben a követek és
 a császári megbízottak folyton alkudoztak
 a határosvég elorállásoláca, élmexése, visza-
 térése ügyében, axalatt utasított a Bécsben
 levő követtség hogy hathatósan működjék a
 bécsi diploma szentesítésének kicszkörlésére,
 ennek megtörténte már így is jótékony eredmény
 lett volna. A bécsi udvar axonban hamolyan
 elhatározta Erdély végleges megszállását, és
 így természetesen elkellett vetnie a bécsi tracta-
 tust, mint mely egyesség axcel éjo ellenkező el-
 ven alapult, ezen szándékáról tudosított a
 követvég (Gyulai, Inczédi, Donát) mert a sen-
 tesítés iránt tett kérsőkre 1688 január 4-en a -
 dott válaax szertint „Quod autem petitum ratifi-

„cationem Diplomatici tractatus cum legatio Tran-
sylovanico Viennae 1686- o percussi attinet: rerum
statum et faciem interim (t. i. már katonailag
elfoglaltatott) ex integro mutatum esse.” (László R.
Syllage 22-241.)

Hagy a bécsi udvar szándéka megváltozik, é-
leihen közre munkált Bethlen Miklós, és erre
nézve „Moribunda Transylvania ad pedes au-
gusti Imperatoris Leopoldi proposita” cím alatt
emlékiratot nyújtott át Erdély határnai pa-
ramonokának, ebben eszedezik a császárnak
ne vesse Erdélyt hatonáinak zsákmányul;
előadja hogy három baj alatt nyög Erdély;
a romszédos török és tatártól félelem, némely
hatalmasok zsarnoksága, s a hatonáságnímt
réá nehezült szenvedések alatt; felkérte a kor-
mányt, hogy ezek orvoslására küldjön be egy
teljhatalmu de közkedvességű bixtost, és adja
ki a diplomát (bécsi) mit egykor visszautasít-
tattak; abban a vallás szabadságát, egyenk

személy és nagyon bátorságát, ígyoxintén az or-
szág törvényeit birtosítja. (Kövérny L. 5 k. 190 l.)

Bethlen M. II. 66 l.)

M. Erdély önállósága ellenében az ár megindult 5. szakasz.
és feltartoztatni nem lehetett. Ezt támasztja hogy
a lotharingiai herceg kimenetele után, a katonai
ügyek főkörmányzásával megbízott, talán ke-
véssé engedékeny Scherffenbergeret a „formidabi-
lis Caraffa váltotta fel, kinek Absolon titkára
híznőjára nem ellentétben Caraffa nézetével ha-
tározottan és nyíltan írta hogy Erdély önálló-
sága teljesen semmivé tevendő. Aprálynak más
uradalnak adandók. Tartománynyói kell vált-
koztatni és élére elnököket állítani, hogy az övéres
bizodalomnak a védőfala valahára megnyug-
tarék. (Vici de Rebus Gentis A. Caraffei L. II 321-5p)
Szilágyi L. i. m. II. k. 366 l.) Caraffa a balázsfal-
vi egyetemen még nem találta elég garan-
tiát, ezen felül még hűvégi nyilatkozatnyit
kérletelt. A kímészerű körülmények engedél-

meckedni parancsoltak és az 1688 május 3-án Toga-
 rason kelt felhatalmazó levél alapján [denus ex-
 pedimus (t. i. a követek: Teleky Mihály, Beth-
 len Gergely és Elek, Székely László, Frank Valen-
 tin, Szabó Krisztián, Bethlen Miklós, Apó István,
 Mincsey Péter, Sároosi Sándor, Seltich Mihály) qui-
 busdamus plenum et integram facultatem
 tractandi . . . . . Szász K. Sylloge. 39-40 l.] a
 hodolási okmány elkészült és május 9-én alá-
 íratott Bethlen Miklós ellenzéve „feltegra-
 vis materia” dacára. (Bethlen. II. i. m. II. 180-31.) -
 E declaratio Subjectionis ac fidelitatis Tran-
 sylvaniae sive declaratio Telekyensis ocerint
 Erdély visoratór Magyarországi királyához, fel-
 veszi általmát Lipót és utódainak, örök időre
 önkénytelen lemond a török védelméről minden
 visorahöttetéről, nem fixet a postának a-
 dót, s minden a török úgy a felség más ellené-
 vel való érintkezést, mint felségvértést tekint, evé-
 péri öröget fogadnak be Kövár, Fluor, Görögny

és Brassóba, hinek fegyverrel segédkezvén a kö-
rös ellenőg a török és mindazok ellen annyiszor a
hánysszor ezt a felség parancsolja; legalábbatosab-
ban könnyörögven más részt hagyja felség ve-
le oxületett kegyelmességinél fogva, jogaitat,
kiváltságaitat főleg a vallás szabadságát
megerősítse, ezekben ne háborítsa Caraffa,
s addig is a balásfalvi menekülés érvényben ma-
radjon (míg t. i. Caraffa ajánlása folytán a
felség kezeinekét elfogadni méltóztatik. Kéz Sylloge.
40-45 l.) —

A meghatalmazó levél, melynek alappján elkörül-
hetett a Teleky-féle hadolók okmány, Kéz Károly
Syllagejában jelent meg először, (i. m. „bevezetés”)
idéztetik ez mind Köváczy mind Kulágyi által.
A felhatalmazás így kezdődik „Nos Status et
„Ordines trium nationum regni Transylvaniae
etc. és végződik „in arc dogarandie 3tia m. Maji
1688”. Alakjánál fogva kétségtelen hogy, min-
tán a 3 nemzet adta ki, országgyűlésen kelt, még

pedig Fogarason május 3-án.

Kövérny ebben nem kételkedik és azt világosan a
rendek által kiállítottának mondja (i. m. 5k. 129b.)
Lxiláiggi S. e szavakkal jelöli „miután május 3-ról
a bizottváig felhatalmat kapott „de hogy kitől
nem említi. (i. m. II. k. 367 l.). —

Egyik sem teszi kérdés alá tehát hogy nem a rendek-
től, nem országgyűlésen adta ki ezen felhatalma-
zást. Talab Eleknek azonban egészen más né-
zete van, szerinte ezen meghatalmazó levél „azon-
ban nem lehetett országgyűlés műve, mivel az tör-
vénygyűlést nem nyitották utmutatása szerint má-
jus 10-én Fogarason lőn megtartva, hanem
híhetőleg a romai császárhoz szító főrendek
által tartott magángyűlekezeten készült s az
ország nevében kiadott felhatalmazvány; va-
lamint ilyen volt annak következménye a szin-
tígy május 9-ről keltexett hadolati környilat-
kozvány is”, hogy ez utobbi is országgyűlés mű-
ve volt szintén nem áll „mert nem lehet képs-

„relni, hogy a Trebenben májusg-én együtt levő" s Leopoldnak hódoló országggyűlés, mávnay. 10-én már Fogarasban gyülekezett volna." Takab Elek e névete valószínűleg a *Chronicon Suchsio* II. rész 235. l. lapjának sine oravain alaprik: hogy miután Csarafa parancsára teleky több nemessékhel Trebenben ment és: *Colloquuntur, ac post multas actiones inter utramque partem habiles tandem Magnates homagium Sacral. Imp. Majestati die 9. Maji praestiterunt, excepto tamen ipso Principe.*" Holokoz utobbi bizonyos (Magyar Encyclopaedia 3 k. 432-433 l.) Hogy a hódolati nyilatkozatny nem országggyűlés műve xen rárszavai dacára, ideo eandem usualibus sigillis trium Nationum Regni Transylvaniae corroboravimus. Treben 1688 maj. 9; "hitünik a kezdetből, Nos Michal Teleky, Bethlen, Szabo' etc. Celsissimae Principis et Statuum Regni Transylvaniae ablegati plenipotentarii damus ad notitiam promemoria etc. ..." Afő kérdés és a lényeg az marad tehát ha vajon valóban volt e

magyaros-án Magyarországon országgyűlés? mert hisz en-
 nek nevében van kiáltatva a felhatalmazás, és ha nem
 volt, akkor vajon ki által állítatott ki, vajon alle Sa-
 kab Elek gyanitása, melyart egy magánértékhezlet
 műveinek tulajdonitja? J. E. gyanitását nagyon tá-
 mogatja azon körülmény hogy semmi pontos
 emlékek nem maradtak fen ezen országgyűlésről, minde-
 schol biztos jele és ezen országgyűlés megtartás^{át} ~~át~~ i-
 garolandó, és hogy már 10-én a rendek Magyarországon
 valóban összejűttek. Mindazonáltal nem fogad-
 hatjuk el a magánértékhezlet címét, mert ez nem
 lett volna egyéb mint államsim, igen mert itt egy
 párt kudarát adott volna a követelőknek kezébe az or-
 szág nevében, saját teroél erőnyire emelni; orvosi
 horderejű volt ezen felhatalmazásnak a követ-
 kezménye, mert ez által Erdély nem mint egy per-
 zódó, alkudozó fél, hanem mint legyőzött adta át
 magát a felsőknek, ezután ép e nyilatkozatny alap-
 ján már nem alkudozhatott, hanem csak kérhetett.
 Hogy bár egy ország legnagyobb pillanatai közepette

is, milyen akkor Erdély volt, lehetőleges legyen oala -
 mely pártnak ily szerepet játszani, az ország ne-
 vében működni, habár oly hatalmas hívei is
 voltak, mint Teleky, és hogy tehellel ezt a
 nélkül hogy ez ellen Erdély protestálva ne élt
 legyen, nem hihető". Pedig ez utóbbi körülmény
 élénken megfigyelendő", hogyan törték volna el
 a pár nap múlva összejűlt rendek, midőn meg-
 hallották a kodolati nyilatkozatát; - melynek
 felolvasásánál mikor t. i. még nem írták alá a
 követek, Bethlen M. csak, hűle belé" (i. m. 71/-) -
 Bármily nagy pártja is volt Telekynak, de azt
 feltenni még sem lehet hogy a Fogarason 10-én
 összejűlt rendek - pedig ekkor ki kellett vilá-
 gosodni hogy az egész mű egy magán értekez-
 let cselekedete - ne szóltak volna fel, az ökre-
 vében egykötött eme eredmény ellen. Nem fo-
 gadjuk el tehát a magán értekezlet címét.
 Előttünk két eset állhat csak meg, vagy ország -
 gyűlés műve, vagy az országos deputatioé.

Már említettük hogy 1685-en tekintettel arra hogy ne
 legyen az országgyűlést permanenssé tenni, de tekin-
 tettel arra is, hogy az ügyek melyekre csak az or-
 zágygyűlés volt illetékes, ne szenvedjenek az által meg-
 akadást egy deputatio nevezetett ki teljhatalommal,
 főleg a bécsi udvarrali egyezkedés iránti elismere-
 sére. (Hvinczy okm. t. 14 k. 32-33 l.) Ezen 40 tagból álló
 deputatio²² volt tehát bizonyos ennéi ügyek elintézésé,
 a rendek helyett működtek, ilhettek tehát az or-
 zágy - a nemzet - nevével is. Midőn Caraffa fel-
 szólítására az országos bizottság hozzá ment, al-
 kudozni, nem ment az egész bizottság, hanem csak
 egy néhány kiket t. i. Caraffa kijelölt, ezek részére,
 a diplomacia szabályai szerint, felhatalmazást
 kellett kiállítani, és ezt ki tehetné? nem más mint
 az ép erre illetékes országos bizottság. Az országosi-
 zottság a rendek nevében működött, és így a ke-
 beléből kiküldött szűkebb körű bizottság²³ is a ren-
 dek nevében működött, és ezt feltüntetendő a fel-
 hatalmazásán is az ország - a nemzet - nevé-

ben állítá ki; nem rendes mód ugyan, de nem is lehetetlen. Nem állítjuk azonban hogy csak ez felelhet meg a valószínűségnek, nem állítjuk már csak azért sem, mert részünkről is nem tartjuk lehetetlennek hogy akkor Logarason tényleg csakugyan diéta volt.

Télve merjük ez állítást tenni, mert oly müre hívathozunk, mely említett történetíróink előtt teljesen ismeretes.

Hogy Bilágyi és Köváry mily kutfökre támaszkodnak, midőn nem is teszi kérdés tárgyává, ha akkor tartatott e országgyűlés vagy nem; nem tudjuk, lehet hogy látva az illető felkutatmány okmányt, alakjánál fogva talán felsőm marült előttök a kérdés. Hogy Sakabélek határozottan állítja miszerint nincsen semmi adat, mely ~~szól~~ az akkori országgyűlés megtartását bizonyítaná, lehet hogy az „adat” alatt kétségtelen történeti forrást ért.

Hogy a dolog mégsem oly világos, nem oly kétségtelen.

telen, mint azt Kőudry és Szilágyi feltüntették, bírányjuk az-
 al, hogy az Erdély történetével nem kevésbé ismerős
 Jakab Elek előtt kérdés tárgyává tettett. Megkísértjük
 bebizonyítani hogy van adat, mely azt bizonyítja hogy ak-
 kor talán mégis volt dieta Fogarason. Altitaisunkata nem
 történet, hanem önéletről Bethlenek. művéből merítjük.
 (II. 70-80 l.) Bethlen előadja hogy miután Caraffa „meg-
 parancsolta a fejedelemsnek”, a már említett követek
 elküldését, elismerték. Előadja aztán hogy másképp ta-
 nácskoztak, hogy került a declaratio. Ezután jellemli
 azon tanácskozást melyen ők a declaratiót bírálata alá
 vették; Bethlen előörnyűködés, elhűle annak tartalmá-
 nál, ellene olt, én experte megmondám, hogy én nem
 javalhatom, hanem repoltáluk Fogarasba a feje-
 delemnek és az országnak, és látni a nagypárok és ő
 hegyelmek stb. Említi továbbá hogy másnap egy levelet
 küldött Caraffának melyben kéri hogy „Telehit egy vagy két
 „tanácsossal maradván ott egy kevésé, minket a többet
 küldjön vissza Fogarasba, és ott a ~~nagypárok~~ fejedelmek or-
 szág a gyűlésbe ad reportando hac usque acta vel

cepta és a fejedelem országtól omnia bona operanda; s
tovább, elég az elmenek ⁿⁱ vissza a fejedelemhez Toga-
rasba, és ott a regény fejedelem és országa Caraffa-
kirádságát egészen teljessé; — noha ez utóbbi már a
10. diki országgyűlésre vonathozik — .

Előadástól az tűnik ki hogy míg ők Lebonben Caraffá-
nál voltak, addig és az alatt Togarason, ahonnan
ők eljöttek, a fejedelem és az ország együtt voltak. Mikor,
mely napon mondá ő hogy repottálják a tervet a feje-
delem és országnak, ez nem lehetett később mint 8-én,
mert a declaratio 9-én írták alá, és Bethlen me-
rint említett ellenmondása után csak ma'nap
„végzetek el mindent.” Hogy május 9-ke. előtt volt
diacta, igazolják Bethlennek előbb említett orszói.
Mindenütt azt mondja hogy menjenek vissza Toga-
rasba a fejedelem és ország elé, az a kérdés tárgya tehát,
hogy mit ért Bethlen az ország alatt. Vagy az országos
bizottságot, vagy a rendeket. Bármelyik legyen az,
folyik hogy csakab Elek névete nem állhat meg, mert
ezek egyike sem nevezhető magán értekezletnek.

Hogy országgyűlés volt akkor, és innét adatott ki a 3. diki felhatalmazás és utasítás, gyaníthatni eme sorvairól is „Mikor kebetenke hívata az említett másod sorint „Caraffa, Teleki az urakkal kijöve az ország köré, és a sokas sorint a tábla előtt ülven az urak, proponálá, hogy Caraffa J. Tét kívánja kebetenke menni, azért az ország beérlegetsen és adjon instructiot azoknak.” (B. i. m. II. 881.)

Igaz az eddigi feljegyzések szerint 1688-ban csak január 24-től február 5-ig; mártius 10-17-ig; május-junius 12-ig voltak országgyűlések Zágorában. De ez nem bizonyítja azt hogy azon év első felében az országgyűlés csak nem permanens volt, mégpedig folyton Zágorában? — A rendek folyton ott voltak mert „a regény statucok egész holnapokat nyomorgattak ott.” (Bethlen i. m. 631.) Miután tehát a rendek Zágorában voltak, és mivel a felhatalmazó levél is Zágorában kelt, nem lehet e azt következtetni Bethlen előadásából hogy; habár más történeti forrás,

adat, minsen, azon napon is össmegyulve voltak a rendek,
és hogyig a felhatalmazás is, mint orövege mutatja
valóban a rendek által adatott li. Bármelyik álljon a
a felhozott alternatíva körül, részünkről ezek egyikét
hajlandobbak vagyunk elfogadni mint Takab Elek
conjecturáját, de másrészt olytiszán és kétségtelenül meg-
sem látjuk a dolgot állását, hogy mint Szilágyi és Kö-
vény kétség tárgyává sem tegyük.

Erdélyre nézve bármily megerőritő elveket is hangozta-
zott ezen elmány, semben Absolon említett törénél
mégis kedvesebb volt. Az elmány orácinat megfele-
lőleg a rendek letették a homagiumot, és az ország nyil-
tán lemondott a török pötectionról. Er aramban nem
szolgálatos a felvíg és Erdély köröthi viszony végle-
gesen szabályozó alapja gyanánt, is diploma pro-
jectumot kellett tehát készíteni, mely a Fogarasi di-
actán 1688 június 4 én el is készült. 113 pontból
álló tervet szerint: a vallás szabadság hagyasél
meg; Apafi és fia a fejedelemségben erdélyi tör-
vények szerint maradjon meg, hasonlóképe Er-

dély országhal fejedelmi válaortásjoga; papj jog ne állítás-
sék; a fejedelemnek kiváltságai, donátioi sértetlenül e-
repiikken tartassanak meg; Erdély régi terület részei,
melyek a töröktől elfoglaltattak vagy még elfoglaltanól
visszeradassanak; a hatonai beradállások terhetől mon-
tessenek fel; legyen az évi adó 50,000 tallér; a törökkel kö-
tendő bérébe Erdély foglaltassék bele; őfelsége vagy a
katonarágát Erdély várai és erősségeiből; ellenőge-
löl a kontalanok az erődségekbe beoáttassa-
nak be; török-tatár had elől ha a fejedelem és
udvar nem tudja magát védeni, adjon a fel-
ség menedéket Magyarországra vagy más országai-
ban. (Háasz sylloge 45-gl.). —

A tervzetben a rendek magokat igen nagy re-
ménynyel kezegették, mert nem kevesebbet
kértek benne, minthogy a felség változtassa meg
teljesen edoligi foglaltási politikáját; lehetet-
lent kérték, mert hisz hogyan is lehetett gar-
dolni, hogy a bécsi udvar, mely még akkor
midőn Erdély egy vára sem nyílt meg előtte,

oly hatalmasan ragaszkodott a kétvörös-rés-
beni átadásához, hogy épp e miatt nem mehe-
tett teljesedéské a bécsi tractatus, most a
lotharingiai herceg és Caraffa fellépése után,
most midőn Erdély főb várai- és helyeiben
császári őrség tanyázott, mindenen előnyeiről mond-
jon le, üritve ki katonáit a városokból, vigye ki az
országból; annyi év kitartó politikáját, és most
a legkedvezőbb időben teljesen megváltottatni me-
rő ábránd, hín gondolat volt. Caraffa volt
felkérve hogy pártfogolja a tervet a felsőignél.
Diplomát vártak a rendek, és kaptak június 17-én
császári leiratot, melyben igéri a felsőig, hogy a
vallásrabadtság nem fog háborítani, az or-
szág megvédelmezéséről és a katonák fektelenkésé-
seinek megszoritásáról gondoskodástörténend;
a mi a pedig a diplomát, illetőleg a viszonyok
répületesebb és végleges rendezését illeti, az majd
a háboru bevégette után fog eszközölni. (Kissz.
Dyllage 49-51 l.). A rendek azonban nem adták

felreményüket, és polyton munkálkodtak a exél
clérusére. A Bécstől most válaszában legke-
vésebb sem voltak kedvesek, s mig exelött a diploma
kiadatását késleltette a diploma tervezet re-
vezése, annak egyes pontjai, most midőn a
rendek kinyitelenek voltak engedni, annak ki nem
adatáta lául polyton a háboru hozatott fel.

Ezt bizonyítja Nagy Lál követnek 1688 december 9-én
adott császári resolutio, melynek szavai szorint, „Re-
„titam confirmationem seu ^{extradationem} ~~tractatus pacis~~ Dip-
lomatici quod attinet, cum Majestas sua tracta-
tibus pacis cum Turca incumbet, quibus et ip-
sam Transylvaniam includi cupit, exitus eorum
necessario expectari debet,“ éntentvén egyezs-
mind hogy az 1688-an küldött válasz erre sa-
vau alatt „religiones hactenus toleratae“, „nihil
aliud quam religiones de facto existentes intellexis-
se“ bizonyítja hogy nem fog újítás e tekintetben
történni és gondoskodni fog a teher enyhítésé-
ről stb. (Kézr: Pylage 52-54.) Talán nem kis

mérben folyt be ezen válság orvosságára azon körülmény, hogy a császári seregdeddigi győztes fegyverét növelte Belgrád bevétele. Az orvágzart helyre szűrtte azonban annak rendesét, és megint követet (Vay Mihály) küldötték fel, hogy a diploma kiadását sürge, a török katonák tartását vállaltassa le, és sürge, hogy Erdélynek Magyarországon levő török uralom alatt részei visszaszolgáltatását stb. Választ 1689 május 11-én nyert; a 700,000 forintnyi hibernális portióból 50,000 forint elengedtetik; a visszaszolgáltatni kért Várad, Zénő, Gyula stb. helyeket, illetőleg, ezek császári sereggel foglaltattak vissza, voluk határozni nem lehet, mert a törökkel megírva megkötve a bére, a követ kérsének meritumáról, a diplomáról pedig hallgat a válság.

Az 1690. évi örökli emlékezetes maradt Er-
 dély története évkönyvében. Ekkor, április 15-én, halt meg Erdély utolsó, tényleg uralkodó

II. Rákóczi.
 1. sz. sz. sz.

nemzeti fedelme, és vele együtt megorúnt az
 erdélyi nemzeti fedelemség, mely ámbár
 száradolon keresztül az anyahon kiegyezítő
 része volt, ámbár jellegére mindig magyar
 volt, ozerette, segítette nagy Magyarországot,
 de minderek dacára feltételenön örinte egész az
 elerőtlenedés végéig, fen tartani a-
 latta magát mint az anyahontól függet-
 len országot. Hogy vajon miképp alaktak vol-
 na a viszonyok, ha vajon Erdélytől meg
 nem fojtva lépelelt volna e az anyahon
 másképp alaktani a viszonyokat, a politikai
 helyzetet, melyben a Habsburg-ház alatt volt
~~magyarországon~~, ha vajon viheresben tudott vol-
 na ellentállni e a becsi udvar absolutisticus
 teroci s néha ily jellegű tényleges uralmának,
 megfethetlen kérdés, de az kétségtelen hogy
 mint nemzeti fedelemség, elorakítva bár-
 töle, kiváló hárnára volt Magyarhonnak el-
 nyomtatása korakában.

Arapj elhunytá az erdélyi zavarát vírányokat,
 helyzetet fokozatosan növelte. Az ő személye
 volt az, mely eddig védte Erdélyt a török el-
 lenében, és akadályozta a bécsi udvart a kor-
 mányosság megalakításában. Halálával - bár
 mint az eddigi projectumokból láttuk az ifjú
 Arapj fejedelemsége hétvégbe nem vonatott, mert
 Erdélyt őt megválasztá, a porta őt megerősíté, a
 bécsi udvar pedig a diploma projectumokban
 szintén nem róla ellene - megörült a védő, meg-
 örült az akadályozó pont, mert nagy külön-
 ség de jure elnyerni, vagy de facto birni. Itz
 ifjú fejedelemségnél csak az előbbi volt meg. A
 porta ugyan őt már évvel ez előtt elismeré,
 de ez alatt a vírányok megvádoltak, a török
 protectiot nyíltan a császár és király protec-
 tioja váltotta fel, e réorról pedig a megerősí-
 tés még nem volt kinyerve, mert az eddigi
 számos diplomák csak projectumok maradt-
 tak.

Erdély harmadik diplomatiája (a bécsi udvarral, Erdélyből lévő" császári parancsnokokkal; a postával) mely eddig annyiban kedvező eredményűnek volt mondható, mennyiben sikerült Erdélyt a tényleges harc színhelyéül megőrizni, most a legnagyobb, Erdélyre nézve a legnagyobb veszély forrásává fogott vállalni. Mert mi várható az oroszokra, mely magára csakély erőt fejthetett, mely nem tudott kimunkálni terhes és zavart helyzetéből.

Telette két hatalmas ország versengett, a török nem akart lemondani a véddarógról, a bécsi udvar még nem tudta megmérteni, a versengés még folyton tartott és a jövő teljesen bizonytalan, most nem lehetett tudni hogy ki lesz az Erdély végleges védura, hiszen ha a viharonyokat nem lehetett teljesen és véglegesen rendezni akkor midőn a császári sereg egymást érő győzelmes harcokat vívott, hogyan lehessen ezeket most elintézni, midőn a töröknek oly sok ideig lehar-

nyatott serencse csillaga felülmelni kezdett.
 Kettős s pár hét múlva Apafy halálával harmas-
 zövő eleibe nérték Erdély rendei. "Két fő", egymás-
 tól teljesen elütő politikai alakulat volt lehet-
 séges, vagy megtartani az utóbbi évek politiká-
 ját, és az austriai ház védelmét fenntartani,
 vagy a, június 8-án már athnamét nyert
 főbíró felé haplani, tehát újból viszonyítani a
 posta kárpaita. Ez utóbbi a fejedelemség halá-
 lához a fejedelmi tanácsban még nem merült
 fel, az austriai ház protectioja volt az e-
 gyedüli út, mindazonáltal hogy ez mily
 jellegű legyen, eltérők voltak a vélemények.
 Midőn a két udvar körötti alkudozások meg-
 indultak, Erdély részéről a standok volt, hogy
 megtartván eddigi jogi és politikai állását
 egyedül a védúr változzék; eddig élvezett jo-
 gait nem alarta warbitani, megszorítani,
 mert tudta hogy e mellett is mily nagy és jó-
 tétöny házon ~~len~~^{ez} a bécsi udvarnak, és így mi-

vel tudta hogy az auctoriái ház egyik fő" részét
 Erdély királsa képezi, hitte hogy ikerülend a
 védők coeselés, eddig élvezett jogainak, poli-
 tikai állásának érintetlenül hagyása mellett
 is. Már az elő" diploma-projectum vételé-
 nél kitűnt reményök tévessege, és ezen oxom-
 ru tudat folyton erőnült a két udvar diploma-
 tiai levelezései által. Minél jobban kedverett
 a hadi szerezése a császárának, minél kevés-
 bé felhetett a bécsi udvar a portának Erdély-
 re vonatkozó védelmezésétől, annál szigo-
 rúbbak lettek kívánatai, feltételei; és Erdély
 mig eleinten ennek ellenállhatott, utóbb mi-
 dőn orrágggyűléseileg lemondott a török véd-
 őrségről, már kénytelen volt, mert a portát
 ellenőrizőé tette, meghajolni a bécsi udvar ter-
 vei előtt, melyet pedig Erdély önállóságát
 illetőleg vajmi megzoritók voltak. Mig I.
 Aprafy élt, a szándék teljesen megvalósítható
 nem volt, mert őt a bécsi udvar elhellelt

fejedelemsnek ismerje, mert hior vele és az ország-
 gal alkudozott, és így az államot életében ama-
 nevexetes momentum, midőn magának ál-
 lami pöt választ, de annak megerősítését
 egy más államtól kell kérje; mely körül-
 ményben ez utóbbi államnak nagy befolyása,
 fölénye amaz felett nem kis mértékben tűnik
 elő - ténylegesen - nem volt jelen. A valódi gos-
 pillannat Aprafi halálával beállott. Az
 ifjú Apraf már régen megvolt választva.
 A homagiumot rögtön letenni, ex anutan
 kérni a felvételről a fejedelem megerősítését,
 vagy pedig előbb kucsközölni a megerősítést
 - volt a fő kérdés. - Az előtörténetin meg
 ex által Exoléh azt jelentette volna ki, hogy ex-
 xutan is az I. Apraf idejébeni alapon chapt-
 ya államügyi viszonyát rendezni a bícsi
 udvarral, tényleg által önállósága fentar-
 tása chapiának adott volna kifejezést. E-
 gészben más az oly sauxeraini viszony, mi-

dön egy orvág válaort fejedelmét, annak letörzi
a hüvégi esküt és csak azután csak köröltetik a
souxeraintól a megerősítés, mint az, midőn
a hüvégi eskü letétele függővé van téve, a még
csak kinyerendő megerősítéstől. Előbbi eset-
ben a védítség alatt álló orvág réorben
önállósága jelentős mennyiségben nagyobb
mértvű semmint az utóbbi esetben. Először
forgott a tanácskozás, Bethlen Miklós az
előt utat szabotta volna követni t. i. „ hogy
„ ad ratificationem vnde Majestatis praestati-
gunk homagiumot a gyermeknek, és ennek
megfelelőleg ilyen legyen a homagium: „ „ In-
ramus caesari Leopoldo, regi Josepho et sub ge-
dementiorimae approbationis et ratificatio-
nis Michaeli Apafy II do principi etc. (Beth-
len i. m. II. 1091.) Nézete nem ment keresztül,
megbörtatá Teleky (ki Porumbákán titkosan
étekerett Heisslerrel) és határozatba ment:
hogy a homagium azonnali letörése elhalassz-

tandó, kicserkőzlendő lévén előbb a császári meg-
erősítés. „Ekképp a végelhatáros és a bécsi kor-
mány kezébe adatott — de az előzmények-
től hi várható kedves válasz.” (Lilágyi
i. m. II. k. 271.) Nagy Pál küldetett fel követül,
kicserkőzlőni az ország okaját, egyetemenind
hogy míg a kedves válasz lejön, az ügyek el-
intézése ne szenvedjen szünetelés miatt rövi-
dülést, azok vezetése az országos bizottság és
a „status concilium” nevet felvevő eddigi feje-
delmi tanácsra bízott. Mi alatt Nagy Pál
küldetésében járt, Erdély és politikai küz-
delés és véres harc színhelyévé lett. A posta-
harc győzelmei folytán végre alkalmas lett
megint befolyni az erdélyi víaronyokra,
nem kevesebb akaráván, mint Erdélyt el-
foglalni; Apakiban nem bírt többé, o da-
rára hogy az ifjú fejedelemnek már régen
elhűdött az athenumát, exel nem törőölve
Tóholyt tette Erdély fejedelmévé; hi bejött és

hivatta a szerényeti győzelmet (aug. 21.); mely
 Heissler fogadásba jutása - és Teleky halálával
 végeződött. Erdély nagy része hozzá csatlako-
 zott, és így két párt keletkezett, egyik mely a tö-
 rök szerencse csillagát igybol állandólag fel-
 jöttnek hitte, és így az ideiglenes német pro-
 tectiot, mely Erdélyre oly kevés áldást hozott,
 a portával - melynek védelme alatt Erdély
 oly nagy és magasztos szerepet játszott - a-
 karta felszerelni; a másik mely Erdélyt csak
 a bécsi udvar támogatásában vélte üdvözül-
 ni. A status concilium az ifjú trapi részen
 volt, és a Szerényeti ütközet után 3. nappal Ke-
 rsei Jánosot Bécsbe küldé. A status concilium
 célja elérésére (a fejedelem számára megerő-
 sítést - és a bécsi diplomát végre megkapni).
 Tokoly fellejéjét hozzá fel. Kérésben megismer-
 teti a felséget az Erdélyben - Tokoly fellejéje és
 a szerényeti ütközet után - beállott és megvál-
 tott vőronyokkal, tudatja hogy ő felsége terve

az, (Erdélyt kormányossággá váltloztatni) mely
legtöbb hívet szerex főkölynek. Hogy a kö-
vet küldetése annál eredményesebb le-
gyen, iratánk Vilhelmus angliai királynak
és a brandenburgus electornak hogy pro
sua sapientia legyenek jó törekedők ö fel-
sége előtt az árva mellett". (Bethlen. i. m. II. 11.)
Augustus 31 én ment fel Bethlen Milló's is mint
követ Bécobe.

É pontból álló instructioga szerint feladata
volt kiderkörülni a papj megerősítését, a
diploma megadását; a törökkel köten-
elő békéhez Erdélyt is belevonni, a töröktől
visszafooglalt rések visszaadását kinyerni,
valamint hogy a főköly pártiak Erdély tör-
vényei szerint ítéltesse meg, és ha pol-
liticalja a porcio dolgát és a viteló rend fe-
nyitékét is. Bethlenben a status comilium
nem bírott, ezért orszoran meghagyatott ne-
ki hogy csak is említett irányban, és csak az

instructio értelmében conclusálhat a felső-
gel, plenipotentiaja csak exelre érvényes, mert
mind azt a mit ezen kívül és határon túl
tegy, azt agnoválni nem fogják (Beth. i. m. II. 376-
-77.)

A hövört elküldése szükséges volt, mert mind
Nagy Bá, mind Keresi (sept 4) kedvezőtlen e-
redményre jutottak vissza.

Keresi küldetésének fő pontjai voltak, a feje-
delem megerősítését és a diploma kiadását
kérni, ezek mellett a többi pontok nem
oly lényegesek, és ezért mondjuk hogy Keresi
kapott válasza is kedvezőtlen volt.

Kitartásra bizdittatlek ugyan benne a sen-
dek, helyben hagyatott az ideiglenes kor-
mány, a vallásügyekről is biztosított, de
a fő pontokra azon választ nyerte, hogy a
még később, és így várni kell; a diplomát
illetőleg, hogy elébb szükséges az országban
beállott xavarokat lecsökkenteni, sőt

megint kiterő" vált a válassz. E közben Jókai bel-
 jebb vonult, s a Keresztény ország (sept. 15.) ország-
 gyűlésen Erdély fejedelmévé kiáltott ki kö-
 vetkező feltételek alatt: „a vallás szabadságáig bir-
 tosittasvák, a török udvar híve legyen, Erdély
 törvényeit, jogait, valamint a szabadság feje-
 delmi választást fentartva stb. Ugyanazon gyű-
 lésen a 14d. tcz. az eddigi német politika el-
 len fordulván, mely miatt hazánk lakosai-
 mint mondák — annyira elnyomósdottanak
 volt „a német nemzetet s annak biródságát
 „in perpetuum vigore praesentis articuli ex-
 rájuk sub anathema, hasonlóképp hogy so-
 ha a Deputatiónak emlékezete is többé ne hal-
 lassék e hazában egész országul, három nem-
 zetül végertük.” (Mih. trtc. dicatales III k. 484-2 l.).
 Mig ekként Jókai fejedelmé lett, majd ü-
 gye sokkalra fordult, aralatt a szeptember
 8-án Pécsbe érkezett Bethlen Miklos párad-
 hatlanul dolgozott küldetésre sikerességében.

Feladata, tekintve az eddigi sikertelen alku-
 dorásokat, nem kis mértékben volt terhes, mert
 a bécsi udvar már júniusban elhatároz-
 ta, hogy Erdély sorvait véglegesen elintézi az
 által, hogy abból kormányzóságot alakít,
 (kormányzónak Veterani márki is volt ne-
 verve) és e tervet csak a közbejött események
 zavarták és gátolták meg. Feladata az volt
 tehát, hogy az udvar erre szándékát meg-
 változtassa, és e helyett előterbe helyezze és meg-
 értesse hogy a viroonyok katonai megoldása
 helyett, sokkal helyesebb és biztosabb ennek
 diplomatiái úton való elintézése. Az eddigi kö-
 vetek sikertelenül működtek, pedig feladatuk
 csak az volt hogy diplomát nyervek, holott
 Bethlennek e mellett még az ifjú fejedelem
 megerősítését is eszközölni kellett. Bethlen
 csak hamar átlátta hogy instructioja és telé-
 mében nem járhat el, a fejedelem kérdése, an-
 nak kikötéséig hovatárván fel, valamint a főkö-

ly megegyezés, elintézés nem lehetett, kényte-
len volt e miatt mellőzve e pontot, a belügyek
diploma útján országhatárát cserkőztetni; az
okmány végre elkészült s a felség oktat. 16-án
aláírta, és Bethlen beindult Erdélybe. (Sudo-
res et Cruce. C. de Bethlen kézirata. Bethlen.
i. m. II. 118-121. Köv. i. m. 5 k. 207 l. Szilágyi
i. m. II k. 345. stb. l.). —

Hagy a diploma alább említendő tartalom-
ban elkészülhetett, sok körülmény övretalál-
kozásainak kövönhető.

Nagy mértékben befolyt a bécsi udvarra a fő-
köly megegyezés, a török szerencsés hadakö-
zása s azon körülmény, hogy Bécsben a ka-
demi gróf seregét elverettnek hitték; hathatós-
an gyámolították Bethlent a brandenburgi
választó, a hollandi és angol követek, de ta-
lajn leginkább befolyt a diploma megadá-
sára Caraffa. Caraffa a bécsi udvar e-
lött tekintélyes egyéniség volt, Erdély vi-

ronyaival teljesen ismeretes. Azon időben
midőn Bethlen Bécsbe megérkezett, Caraffa
a német-bíróadalmi sereghez küldetett, ekkor
egy emlékiratot kísértett „Hogyan kell Erdélyt
az uralkodó ház hűsége alatt megtartani”
cz. alatt, és a felvégnek beterveztette.

Az emlékirat azon kérdéssel foglalkozik —,
hoggy milyen sorra legyen Erdélynek azon eset-
ben, hogyha a kéideni ögróf visorapoglalja
Tökölytől, ha vajon ekkor hagyassék meg o-
peredelme, vagy pedig katonai uralom alá
vetessék. Erdélyt nélkülözhetlennek tartja
a bécsi udvarra, mert e nélkül Magyarorszon
felett nem lehet nyugodtan uralkodni.

Szerinte jelenleg első kérdés az, hogy Tökölly
fellelése ellenmilyöntassék, e végre az adót
könnyíteni kell, s csak az ép nélkülözhetlen
katonaságon kívül a többi ki kell vinni. —
Ha így sikerült Erdélyt megnyerni azon kér-
dés teendő fel, hogy mily visorapoglalja legyen Er-

délnek a bécsi udvarral, közvetlen uralma alá helyezették vagy pedig fejedelmé meg-
 hagyásuk. Ő mint katona az előbbi pár-
 tólja, de tekintetbe véve hogy Erdély mily fon-
 tos provincia, távol áll a központtól, azért e-
 gykorú mérben a közvetlen és katonai uralom
 terheit nem kell éreztetni, elcsinte nem kell
 megtámadni a nép szeretét, sőtvaló olyu-
 tat kell válogatni, melyen a timor és a-
 mor egyenlőre legyen, a retteget a fegyverek
 előidézik, míg a szeretet megnyerésére a
 vallásoknak nem kell bántani, sőt részben
 még kedvezni a tulnyomó protestantismus-
 nak, meg kell nyerni a főurakat, a páro-
 kat, életemi folyton a vizályt a guberni-
 um tanácsosai körött, de főképp a magyar
 és román nemzet körött; de mint az eddigi
 viszonyokból ^{lám} teljesen járatos, hozzá teszi, hogy
 ezen katonai felsőség csak akkor volna le-
 leplezendő, mikor a török révről többé tar-

tani nem lehet. Ezzel tekintetbe véve, hogy a katonai uralommal és ellenkező eszméket lényegesen Erdély, hogy semmit sem szeret úgy, mint a szabadságot, semmit sem félt úgy, mint a vallás szabadságot, Caraffa névete oda megy ki, hogy most elintez még II. József fejedelemségét kell feltartani, de e tekintetben az egyetemesek oly szincretikus legyenek, hogy Bethlenieknek is felhagyassék a remény. (Kövárj. i. m. 5 k. 210-212. Szilágyi S. i. m. II k. 377-81.)

Ezekből érthetni meg Bethlen Miklós mondatát „Caraffa nagypatronusom, és a diploma dolgában nagypromotorom volt”, és tovább „Egyszer vállamra veté kezét s mondta: „ego in servitio auae majestatis ibo in imperium, sed ego meum votum dixi imperatori, ut illud diploma det.” (Bethlen. i. m. II. 121.)

Stratmann, Kinsky s a miniszterek is alkalomozóikkal tarták a diploma kiadása-

sát, és így kísérült az el hasznos tanácsokozás után, végre is egyes pontjaiban nem így mint Bethlen kívánta volt; így az első pontban „episcopi et presbiterum exclusionem” helyett „alterius quam ibi nunc est cleri”; a 4. pontban „tantum & catholici” helyett „saltem & catholici” tétetett be.

Ezenkívül Bethlen garantorokul kívánta az angliai, sőt is egyéb protestáns hatalmasságokat, de ezt szintén nem fogadták el. (Bethlen i. m. II. 122 l.)

A 18 pontból álló diploma szerint:

1.) A bevett vallások, templomok, iskolák plébániák ügyében nem fog nyitás történni; az egyházi rend nem fog ellenmondási joggal birni; a katolikusok saját költséggel, más hitvallás sérelme nélkül, Kolozsvárt építhetnek templomot; a hol kevesen vannak magánosan, a hol sokan vannak nyilvánosan tarthatnak isteni tiszteletet.

- 2.) Az eddigi adományok, kiváltások, nemességek, címek, hivatalok, méltóságok a magyarországon, és helyföldön, Debrecenben megerősítettnek.
- 3.) Az *Approbata, Compilata, Verhör* (az előírt ellenállási pont kivételével) az országgyűlési végzése, a városok *municipalis* jogát megerősítettnek.
- 4.) A közigazgatás, országgyűlés, törvénykezés a régi állapotban marad, a fiskus senkiféle jog háborgatni.
- 5.) Hivatalokat belföldiek nyernek, vallásokat nem tekintve.
- 6.) A ficsúra szállandó porágok, érdemeihez arányosan fognak adományoztatni, az el-
lenségétől visszaveendő magán porágok pedig visszaadottnak elébbi birtokosaiknak.
- 7.) Az ország fő kormányzója (hajdan vajdának hitták), helyettesét, a katonai parancsnokot, főkancellárt, a tanácsurakat, fő-

ispánokat, a székhelyszékek főkapitányait, az
 ítélő mestereket s a többi méltóságokat a jelesebb
 erdélyi urak, nemesség sorából választja az u-
 ralkodó, de

8.) Akkép hogy kormányzót, korszátnokat, ta-
 nácsurakat, ítélő mestereket az országgyűlés je-
 löli ki s terjeszti fel megerősítésre.

9.) A tanácsurak s a királyi tábla tagjai körül
 legalább 3-3 katholikus legyen, a város ispán
 legyen tagja a főtanácsnak, egy ítélőmester
 legyen katholikus, aronban a mostaniak ki-
 vátokhan maradnak.

10.) Országgyűlés tartásuk évenként.

11.) A kormányzó lakják az országban s esküd-
 jék meg a hazai törvényekre. Mind ő mind a
 tanácsurak a királyi kincstárból kapnak
 fizetést.

12.) Béke idején 50,000 tallér adót, háború al-
 kalmával 400,000 rapnai forintot adózik
 az ország.

- 13.) Uj adóknem hozatik be, s sem a régi sem a harmincad nem fog kiaporíttatni.
- 14.) A sírhely saját pénzén katonáskodik, s exort mentes a körtékertől, de a sírhely jobbágy nem írtetik ide.
- 15.) A orkad kereskedés régi állapotjában marad.
- 16.) A tized hasonbírólése a földesúri, a haorontér a piscusé marad.
- 17.) Nagy őrséggel nem fog ranyargattatni az orság, a szükhégesnek feje német generalis lesz, ki nem avathatik közisargatási dolgokba, s ha di ügyekben a kormányzóval, az államtanáccsal s az erdélyi hadak főkapitányával írintherik.
- 18.) A orász nemzet s az adófírstő" néps válláról levétetik az utasak s lavorik élelmexésének viora élés által sokáskan jött terhe, s postákról az államtanács, fogadókról pedig a főurak gondoskordóán. A 18. pontot megelőzőleg oról

Arany fejedelemségéről, melyre névbe következő-
legről, miután a most Híves ifjú a törvények
„örörint 20. éve előtt a kománnyra fordultnak
nem tekintetik; ezen a főhölgy hűtlenégre al-
tal háborzattatott időkhben (minthogy az i-
dőben lett az fejedelemség válságra) nagy
kegyesen sem Erdély irakára, sem a hara-
zavára szolgálatának nem íteltük, ha az
emlitett törvények áthágásaival való min-
jítás történnék. (Láoz R. Sylloge 67-78 l. Li-
hágyi P. i. m. II. k. 380-1 l.). —

Ex a. n. n. „Diploma Leopoldinum prius” ki-
vonata, melyet Bethlen lehozott a császár tit-
kos tanácsának jegyzőkönyvéből kiadva extra
dataival „Copia haec de verbo ad verbum con-
„cordat cum Diplomate quod P. E. R. Napo-
tas Transylvanis dandum esse clementis-
sime resolvit; Viennae 23-a october 1690. Jo-
annes Siler m. p. secret et Referendarius”
(Láoz. Sylloge. bevezetés). —

Bethlen e projectummal már november hó első felében Erdélybe érkezett, röszletemen tárgyalni aronban a sáköly xavargások miatt nem lehetett az 1691 jannári fogarasi országgyűlésig. Sem az államtanács sem az országgyűlés nem volt megelégedve a projectummal, s ezt okkal tehetik, mert az alapelveiben lényegesen elütött, Erdély szabadfajának rovására, az elődigi projectumoktól. A status consilium midőn felküldötte Bethlen Miklós feladataul azt tüntette ki hogy az 1686 diki projectum elvei fexint hozzan le diplomát, ex pedig attól 2 fő alapeloben eltért, eltért először abban hogy ex általfejedelmet nem nyert Erdély, és eltért másodszor, mert míg emaxokban csak védőüri jogról van szó, addig a most lehozottban ex valódi uralkodói jogra van változtatva. Mielőtt az országgyűlés megnyílt, az államtanács tagjai a 10,000 emberrel Erdélyben levő főhadparancs-

naknak, gróf Veteránitál; a királybírtos gróf
 Falkenstein és Absolonnal értekezletet tar-
 tottak. Hogy a diploma elégtelenségét
 szült, nem hisz méreben folyt be azon kö-
 rülmény is, mely szerint Bethlen azért nem
 munkálkodhatott sikeresen, azért nem
 tudott kielégítő ^{ered} körülményt feltüntetni
 Atrapi fejedelemsége hirdetésében, mivel ő
 a kormányzó sághive, azért hogy majd
 ő legyen gubernator.

A körülmények (10,000 császári katona volt
 az országban) előre láttatták a tárgyalás
 eredményét, s bár magok a rendek is é-
 rezték hogy azt elvetni nem áll hatalmuk-
 ban, ez nem zárta ki hogy felette a gyűlé-
 sben élő vitathozások ne kerüljenek szó-
 nyagra. Némelyek a diplomát teljesen el-
 vetni („voltak azon hogy a diplomát az
 országgal respuattassák”) és Atrapi megerő-
 sítvét sürgetni, és ezért kormányzót vál-

tortatni nem akartak, mások hajlandók voltak azt elfogadni, hogy az országne kormányzó hanem 12 tanácsos kormánya alatt álljon, modorvitással; míg mások a diploma elfogadását Apafi megerősítővel kö-tették. A kémporcsútt helyetnek azonban engedelmességedni kellett és a diploma elfogadtatott „mind egész orszáigul nagy há-ládat orszáigul révén, az ő Felsőige Diplomá-ját acceptáltuk, és hogy ő Felsőige előtt való devotxióink voluntate homagiumunkat ő felsőigének praestálni offeráltuk”, a mint a gyűlésen jelenlevő császári birtos gr. Falkenstein „előtt in solemni forma ő felsőigére hűségére homagiumunkat eleponáltuk és subscripti-onk pecsétünk alatt hölt lecelünkkel confir-máltuk is”. (Sagaxasi diacta 1. articulus).

A diploma szerint Excléy azonnal kormány-zóság alá volt kerülendő, ennek megfelelőleg a XVIII. art. szerint a tisztviselők megválasz-

tattak, azonban addig míg a felsőig a megválasztott és felterjesztett tisztoiselo'k nio'sorát megero'itené, és míg leérkezik a követe'k által felküldendó pontokra a co'sári resolutio, Anafi mellé 3 tanácsost választottak (art XV.).

Az orozágggyülé's azonban nem minden utó gondolat nélkül fogadta el a diplomát, mert míg egyrésről a kénysernek engedve ezt tette, nem hagyott fel a reménynyel is, hogy sikerülend a véglegeen felküldendó diploma pontjait részükre kedvezőbben módosítani; e kedvező reménynyeli kecségtetést tanúsítja a követe'knek adott utasítás.

AXXIII. art. szerint a tanácsi rend kö-zül Bethlen Gergely, a várak helyek ré'séről Gyulaffi Pá'szló, a várnegyék ré'séről Alvinczy Péter, a városok ré'séről Utogyártó Andrá's felküldöttek Bécsbe a diplo-

mának nagy submissioval való kikérésére, és egyéb országos dolgok véghezvitelére.

Utasítások írtelmében, (Kisz. Syllage 84-99.) Erdély történetéből vett okokkal begyőzniök kellett volna a bécsi udvart, minczint Erdély fejedelems nélkül esendően kormányozni nem lehet, kormányzó nélkül is megbírhathatni Erdélyben, mert a fejedelems orvosen fogja teljesíteni a felség parancsait; monjon le azért a bécsi udvar e szándékáról, vagy ha e kéréseket nem akarja confirmálni, ám legyen gubernator, de csak addig, (6 év) míg a tráfignagykoru lesz, és ekkor tartozzék resignálni a fejedelemsnek.

Azon esetre ha hazlani nem akar a bécsi udvar, utasíták a követeket, hogy a fejedelems részére legalább méltóságához illő jóvödelmet eskökölyenek ki. Azon hírdőre hogy miért nem fogadta el Erdély a Hallerféle diplomát, utasitva voltak a követek hogy

válaszolják, mikorint azt sem I. Apafisem
 az országos hárem vetette vissza teljesen, csak
 egyes pontjait akarták módosítani, (a vá-
 rakat illetőleg) azt is a még erőben levő
 törökötli félelem miatt.

Erkölyök ki a mostani diplomáiban,
 hogy a fellebbezések ne menjenek a fel-
 séghez, hanem maradjon az appellatiók
 utolsó fóruma Erdélyben mint hajdan,
 Báthori István idejében volt, e végből a
 fő törtek kinevezéséhez se kívántassék a
 felség megerősítése.

Hathatósan működjenek, hogyha a fel-
 ség megerősítése Apafyt, nehogy a török
 elszakíttassanak Erdélytől. Azon kér-
 dekre hogy miért kötelezték le magokat kit-
 tel Apafy iránt, válaszolják hogy azt csak
 a leendő megerősítés reményében tették.
 A követvíg sikeres működésére azonban a
 kitört háború nagy akadályul szolgált,

holnapokat töltött Bécsben sikhertelenül, nem volt képes kieszközölni a diploma egyetlen pontjának is Erdély részére kedvező módosítását.

Főfeladatunk a már meglevő egyes pontjainak módosításán kívül, Aradi részre is külön diplomát nyerni, volt, de egyik sem sikerült nemcsak, hanem a diploma 2 pontjának nem his változás tétetett a bécsi udvar részéről.

Ugyanígy Bethlen Miklós által lehozott diploma 3. d. pontja csak azt tartalmazta hogy: megerősítettnek Erdély eodolgi törvényei, instituciói, holott most ehhez hozzá tétetett, miszerint ha a rendek a katholikussal, kik az 1. és 2. d. ponttal, és a várakossal kik a 3. d. ponttal megelégedve nem voltak, bármilyen körülményben nem tudnak, és esetben a felvétel fog vitetni az ügy, végleges elintézés végett.

Ezenkívül a 8. pont is lényegesen megváltoztatott, mert az előbbi diploma szerint csak a főbb tisztviselők voltak megerősítés végett a felsőigazgató tervezendők, míg a kisebb megyei, városi tisztviselőket (királybírók, alispánok, bírák, polgármester stb.) megerősítés végett nem volt szükség a felsőigazgatóra, holott most a felsőigazgató jogai ezekre is kiterjesztetett.

Emo kedvetlenül módosítási kívánságokra, és egyéb az erdélyi viszonyok rendezésével összefüggő határozatok kimérésére a követségbenlévő híradót nyújtott be.

Az egyik 13 pontból állott és főbb pontjaiban kérték a diploma ünnepélyes kihirdetését; a megváltoztatott Arany megerősítését; a nagy hadi adó könnyebbségét; hogy a várak ne kényseresítsenek a harcokhoz; hogy az erdélyi ügyek harcok törvényei szerint, és végrehajtásukban

a „Tabula Judiciaria” által döntésenekel; -
 hogy Erdélynek magyarországi részei or-
 utain is directioja alatt maradjanak;
 hogy Erdélynek a felség által elfoglaltt vag-
 elfoglalandó magyarországi részeiben, ha-
 az erdélyi lakosok közül azon javakra po-
 gott tartanak, ennek exemptása és végérvénysel-
 döntése a tabula judicariát illesse; kitéve to-
 vábbá hogy a kisebb tisztviselők választása
 valamint azok ratificatioja közvetlenül
 a titkos tanácstól és az erdélyi kormány-
 zástól függjen. Az emlékirat eme 8. d. pont-
 jából látszik, hogy ex tulajdonképe nem
 a Bethlen Miklós által behozott diplo-
 ma módosítása céljából adtatott be,
 mivel ebben a 8. d. pont csak a főtisztvi-
 selőkre szól, és csak is exeket kívánja meg-
 erősítés végett felterjeszteni a felséghez,
 hanem vonatkozik a véglegesen kia-
 slandó diplomára, mivel ebben tolda-

tott meg a 84. pont^{án} említett részekkel.)
 Kérték továbbá amnestiát a főhőlymoz-
 galomban résztvettekre; végül a con-
 tributio és a mármarosai só kereskedés-
 re vonatkozólag kérték határozatot a
 felségtől. Ez „instantiára” aronban a
 válasz egy pontját kivéve, melyben a
 főhőly mozgalomban résztvettek szá-
 mára kért amnestiát megadja, elu-
 társítólag illetőleg tagadólag állott:
 Az amnepélyes diploma^{ban} az II. Arasi feje-
 velemeéigére, a 400,000 szarvai forinta-
 előzésre, a székhelyrögyre és a tabula pu-
 dicaria” mint utolsó forum iránti ké-
 résökre aron válasz adatott, hogy ezek-
 ről már gondoskodva van a diploma-
 ban, azt megváltoztatni nem lehet, a
 többi kéresökre nézve válaszaltatott: hog-
 a kívánt részek Magyarhon tagjai és kö-
 ségtelen tartozéka, különben is annak né-

mely helyeit még az ellenség tartja megszállva, és így az ügyről semmi biranyos-
nem határozhat a felvíg; hogy a fel-
ség birtokolat jog kiküldöeni, és a kapla-
ni tulajdonosoknak javai kisédelem nél-
kül visszaadottnak, a kisebb kivátno-
k ratificationale farumát illetőleg
ragaszkodik a felvíg a diploma szellemé-
hez; az ammentia birtosittatik stb. (Lásd K.
Dy. 99-111.) —

"Hasonló ellátást nyert a másik „Humil-
limum Memoratie”.

Ennek öt pontjában kérte a követvíg az
ajánlott diploma egyes kiadásait (abla-
ti diplomatis benignara largitionem)
és ápráf megérősítését; az adók terhei-
nek mérséklését, hogy azt legalább el-
viselni lehessen; hogy teli katonai jár-
lásokkal ne terheltesse, vagy legalább
csak annyira hogy azt elviselni lehessen;

hagy az adó miatt Magyarországra költött pa-
santok és jobbágyok kiadásának; végül hogy
parancsolja meg, minőserint az erdélyi lakó-
sok irányában kötelezettségekkel terhelt
Debreczeni lakosok, az iránti tartozásukat
teljesítsék.

A kiadott válasz szerint ő felvége a diploma
kiadását helyesli, Araszy fejedelemsége ü-
gyét meglehetősen hozni ügyesnek (a mon-
dat, melyben a követek által annyiszor kért
Araszy megerősítésre reflectal, egyike a legügyes-
fennebben szerkesztett, hatalmas phrasis
teljes, bár mindent ígérő de végelemzés-
ben semmi pozitív eredményt nem nyu-
tó volt . . . . . dispositioni circa Arasi-
um in eo contentae innititur, tekintetbe véve
hogy a követek egyenesen Araszy megerösi-
tét kérték, e választ tagadónak kell
tekintennünk;) hogy jelen tőlre 400,000 fo-
rinttal megelégszik; a többi máskor

örrendő" be; hogy meglagga parancsolni a
feléig, mikorint Erdély nagyobb katonai kál-
lásadással, mint ezt a szükség és birtossági
igényli ne terheltecsik; a rökött jobbagyak
és a debreczeni adókók ügyeire néve pedig
választottatott, hogy ezek a felülről specia-
liter ezen ügyekre kirendált delegatio által el-
fognak intéztetni; kimondatott egyrés-
mind a császári válaszban hogy a követek
Bécsben tovább maradására ok nélkülűli. (Kéz-
i. m. 111-117 l.) —

Ugyanazon napon inta alá Lipót császár és
király és adották át Bethlen Gergely követnek
függő pecsét alatt a már december 4 én ki-
állított u. n. „Diploma Leopoldinum.”-ot.
Az 1691 év január hóban Fogarason tartott
oroziaggyűlésen Erdély kormányzójának
Bánffi György; főgenerálisnak Bethlen
Gergely; cancellárnak Bethlen Miklós; kinc-
stárnoknak Haller János választattak meg.

Leopold a válaortásokat megerősíté. Ezek
 ünnepélyes beiktatása, a diploma kihir-
 detése céljából 1692 mártius 15-ére Treben-
 de országggyűlést hívott össze a kormány-
 zó, mert az I. Apafi halálával az or-
 szágos ügyek vezetésére alkotott status con-
 ciliumot a kormányzásig korvaka vál-
 totta fel.

Ápril 9-én történt a főbíróviselők és ta-
 nácsavok beiktatása, miután az ezek elé
 szabott conditioakra esküt tettek.

Az országggyűlésnek még két nagyon nevezet- 2. szakasz.
 tes feladata volt; egyik a catholicus és töb-
 bi vallásfelekezetek, mások a várak és a
 többi nemzetek közötti kiegyezést létre hoz-
 ni, mely közöttök felmerült a diploma e-
 gyre pontjai miatt. A vallási viszályko-
 dás feltüntetésére sükségeinek mutatkozik
 röviden. ezek történetét adni.

A sz. István által alapított eszélyi püspök-

ség a 16. századi szakadatlanul fentartot-
ta magát, s valamint egyházi úgy politikai
tekintetben nagy szerepet játszott hazánk
történetében.

Nem annyira politikai mint egyházi foglalkoz-
pontból a fehérvári püspök mellett jelenté-
keny volt a zebeni praepositúris, miután
a praepositúris püspöki jogokat is gyakorolt,
főként részvételben a brassói és benterei
esperesokéval, a király és pápa bele-
egyezésével, a török dúlás által az elűt Erdély
márvadik, sőt történeti keletkezésére nézve
elű püspöksége, t. i. a milhorai püspökség
jogai.

Az erdélyi püspökséget illette a török, de már,
a katolicusoké voltak a templomok és os-
kolák stb. miként ez nem is lehetett máskép-
sen a görögvallás nem, csak a katolicus
volt az uralkodó!

A reformatio csakhamar keletkezéssel termé-

keny földre talált Erdélyben úgyannyira hogy a magyar király leirata (1522), az orvossággyűlés articulusai (1523. 1525) már a cseriát sem voltak többé képesek elottani. Az akkori élet halálharc közben nem lehetett keményen és szívesen fellépni az újítás ellen, sőt talán ez is eredménytelen lett volna.

I. János alatt is tehát folytatott a reformáció, és így Martinuzzi uralkodása idején. Burgó' katholikus hite miatt részben gátolva volt ugyan rohamosabb terjedése, de nem szűnt meg, és így a lutheranizmus vallás a catholicus mellett szabadon gyakoroltatott. Míg ez elint terjedt az alatt meghorták a rendek az 1556. évi törvényeiket, és így az erdélyi püspökség javai secularizáltak, a fejedelmi javakhoz csatoltattak és így donatio tárgyává lettek. Már az ívet megelőző három évvel azonban Erdélynek nem

volt többé tényleges katholikus püspöke, mert
 Bornemioza Pál püspök kitiltatott Erdélyből.
 A magyar király élt ugyan folyton papokkal,
 püspököket kinevezett, de ezek csak címzetes
 püspökök voltak, s az egy Napsziget hívése
 (Báthori Zsigmond alatt) és hazán kívüllak-
 tak, egykori megyéjük ügyeibe csak igen ke-
 vés jogokat gyakoroltak, mert a seculari-
 zatio után Erdély catholicus egyházi megyé-
 jét helytartók igazgatták, „a catholicusoknak
 „csak vikariussáik legyenek, hit a fejedelemtől
 erősit meg” (Appb. pars I. titl. art. 9.)

Luther vallása folyton terjedt, és ama vallás
 melynek követőit az 1525. é. rákosi béke és orszá-
 szabadon elfogadni és megégetni engedtetett
 meg, Erdélyben a rákok körött annyira elter-
 jedt hogy már 1529 febr. 18-án azt hirdették
 ki Kelemenben, hogy a ki 8 nap alatt Luther
 hitére térni nem akar költözze ki a város-
 ból. (Hannov. Historia Ecclesiastica L. 4. p. 190.) —

Azért, mert benne a lelkiismereti szabadság
 könnyen honolt, és adott erőt, leküzdemi nem
 lehetett, s Erdély egyik első apostola lett és
 emékek, midán ennek hódolva meg-
 hozá az 1557 d. év júniusán. Földöntartott
 országgyűlésen a VII d. articulusat melyorint
 „mindenki azon vallást tartva melyet akar,
 megengedtetván hit tárgyában azt tenni, mi
 tetvük”. Eme törvények a catholica és Lutho-
 rana vallásról mint ezt a 1558. Földai diaeta ki-
 fejezte (29 d. cikk.) —

E két vallás körüli szabadságot oxentvité még
 az 1563 d. évi diaeta is. 1557 körül már már kezd
 terjedni a Kalvinféle vallás. Luther (evange-
 listák) és Kalvin (reformatusok) hívei között
 csakhamar kiütött a viadal, és a kiegyezéssem
 a megyesi sem az enyedi gyűlésen nem siker-
 rülön 1564 június 18 d. Földai országgyűlés a VII.
 cikkkel törvénynek ismerte el a 3 d. vallást, t. i. az
 ev. reformatusokat is, melyet megerősített az

1565 kolozvári diacta 21.22.23 tör. ex.

Erdélynek oxerint azt mit a müvelt nyugot csak 100 év múlva olyintortató purititon, em-
ber áldozat árán ért csak el, márchkor^{elinté}3 val-
lós orakadpágharája lett, főleg miután a
Tordai, Gulafchérvári és Váradidispatak
utáni 1568 máj. 1574-évi Tordai diactán az
unitária vallás is törvényesen bevettnek nyil-
vánítottatott.

Négy törvényesen bevett vallása volt tehát
Erdélynek oly módon, hogy „Reformati,
„Lutherani, Unitarii suas habeant Superin-
dentes, Catholici vero Vicarium.” Hogy a Leo-
poldi diploma első pontján körüli vöröslap^{ok}
tíztabban álljon, szükségos röviden a keni-
ták Erdélybeni oxereplévis is várólnunk.

Báthori Kirhof nyomása alatt az 1579
october 21-iki Tordai orvággyűlés el kellett
fogadja a penuták bezövetelét, csak azt
tudták a rendek kikötni, hogy egyedül

tanitással foglalkozzanak, értvén exaltált
hogy a politikai ügyekbe ne elegyedjenek.
Ekkor csak Kolozsvárba hozta be Bräthori
a jezsuitákat; 1581 máj. 1. in a kolozsvári
országygyűlésen kimondatott, hogy a
jesuiták Kolozsvár és Debrecváraon kívül
máshova ne vitessenek be; majus 12. in
Bräthori István már a kolozsmonostori
apátságba helyezte be őket.

A jezsuiták azonban a feltételek ellenére nagy
mivű politikai szerepet játszottak, az a pro-
testansrendeknél reactiót szült. 1586 dec. 8. d. me-
gyesi diactán törvények hovatott, melyre-
sint a jezsuiták 15 nap alatt Várad, Kolozsvár,
Gy. Debrecvár és S. Mihályköviről, s általában
Erdélyből kiűzessenek. E törvények a-
zonban már az 1595 ápril 16. d. fehérvári gyű-
lésen Bräthory Sigmond által visszavonatt.
A jezsuiták mivel politikával foglalkoztak,
s mivel e tekintetben politikákak folyton

a Habsburg ház felé gravitált élénk ellenőrzé-
se talált Erdélyben, az 1795 d. erikhet erőnek
engedve horták. Báthori Sigmund uralkodó
szomorú eredményt tüntet fel a paritáris
velésnek, 1607 június 10 d. kolozsvári gyűlésen
a pariták Erdélyből örökre eltiltattak, ugyan-
ért monolotta ki az 1610 márc. 25 d. beuterece
országgyűlés is. Ezen tiltó végzésnek bevitette k
az ispprobata constitutiókba. (Ap. p. I. t. 1. a. 5. t.
a. 1. t. 2. a. 1. t. 33. a. 1.) —

Erdély a fejedelmek alatt protestáns állam-
volt, fejedelmek a főbb hivatalok legtöbbször
protestánsok kezeiben voltak, vallás szabá-
ságot hirdetett, 4 szabad vallása volt — hon-
nét mégis a vallási villongás?

Okai ennek a történeti fejleményben keresen-
dő. A katholicusoknak számos munitya
volt Erdélyben, vallása uralkodó, püspö-
kök keze alatt állami egyén, nagy jószámság
sok templomai és iskolái.

Büspököktől már régen megfosztatott, templomai rendre vétettek el, mert a mint az egyesek sereg más vallásra tértek át (ami pedig rohamosan történt) templomok is a más vallásnak kezébe kerültek, iskolái csak kis mértékben voltak. A katholicusok és protestánsok közötti feszült viszony a diploma kiadására idején már nagy mérvű volt.

Az arslott egyedül uralkodó katholicusok a politikai életől lezárítottak, templomaik csak Kolozsmonostoron, Sz. Jánoson, Sz. Lászlón, Sz. Benedeken, Székelyföldön a Csíkságon és Udvarhelyen, kolostorok csak kettő, iskolájuk Kolozsmonostor, Téhervárat és Udvarhelyen volt, az egész Székelyföldön sem templomuk, sem iskolájuk, sem kolostoruk nem volt.

Caraffa ismerte jól Erdélyt eme viszonyait, és nem hiába ajánlta Lipótnak említhetetlenül, hogy azon csetre ha Erdélyt nem határozottan hanem politikailag akarja meghódítani, i-

parhadni kell megakadályozni Erdélyben
 a nemzetek és vallások békés összehangzásá-
 jövetelét, mert egy belsőjében viaralykodó orszá-
 got sokkal könnyebb uralmában megtartani.
 Ezen előrem elött volt tartva a diplomában,
 mert a diploma 1. pontja mely a vallási viro-
 nyokat rendeli a status quo alappán áll, a
 status quo azonban Erdélyben a katholicusok ré-
 széről nem volt ohasztott állapot, és így a fel-
 ség azt sanctionálván, ezáltal a vallási vi-
 roályt nem volt képes megörüztetni a diploma.
 A diploma 10. pontja a vallási viroanyt rende-
 li, és ebben mint említők a status quost tart-
 ja meg. Exerint a katholicusok tovább is vi-
 carius és nem püspök alatt maradtak, temp-
 lomokat nem nyertek, mert csak az engedte-
 tett meg hogy Kolozsvár és Debővárt saját pén-
 zükköl építsenek templomot, a jezsuiták beko-
 zatala nem engedtetett meg.

A 2. pont megerőviti a fejedelmek eddigi do-

natioit és így a secularizált kath. papokból protestáns egyházaknak tett donációk is nyakban sancionáltattak.

A 3d. pont megerősíti általánosan Erdély eddigi törvényeit.

A Bethlen Miklós által dehorott diploma 3 d. pontja csak ezt tartalmazza, de a Bethlen Gergely által dehorott végleges diploma 6 ponthoz hozzá teszi, miocserint ha a vallások és nemzetek az 1 és 2 d. pontban békeören meggyezni nem tudnak, végső fórumban a felső főpásztor elönteni. A 7d. pont oxerint a kormányzó tekintet nélkül hogy mily valláson válasszanak. A 9d. rendel. hogy a 12 titkostanácsos közül a királyi táblánál 3-3 katholikus legyen, valamint az ítélő mesterek közül is egy katholikus legyen, mindazonáltal a mostaniak maradjanak meghívatalukban. (Ekkor egyik sem volt katholikus). —

Ezen pontok azok, melyek tekintetében vallási

egyenlenség megszűltetett fel, és orokot kiegyenlítő-
ni volt további feladata az 1692 máj 15-én. Ke-
beni orvossággyűlésnek.

A katholica vallásban levő rendek 6 pontban
adák elő kívánásgozikat: 1.) hogy legyen püs-
pökök mint az a más 3 recepta és a nem re-
cepta görög vallásuaknak van; 2.) hogy aló
és felső iskolákkal bírassanak mint a többi
vallások; 3.) hogy pappok egyenlőek és jó-
vedelemmel bírnak mint a többi vallás pap-
jai; 4.) hogy egyenlő szabadság legyen mind
az egyházi és világi személynél, számuk meg-
határozás és személyválogatás nélkül, min-
denféle tisztek tételében; 5.) hogy a mely hely-
ségben több templom van egyenlően ajtar-
sék meg a katholicusokkal, vagy legalább egy
adamek nekik, a hol pedig egy sincs legyen
szabad építeni; 6.) hogy a mely keretek ed-
dig és ez előtt Erdélyben voltak, szabadon be-
jöhetnek. (Kéz. i. m. 165-169. Kézirat ev. ref. le-

véltár.). —

Mielőtt ez ügyben a tárgyalások megkezdődtek volna, átnyújtattak e pontok császári hadparancs-
nok gróf Véteránnak 1692 máj. 23-án azon ki-
relemmel, hogy a tárgyalások szabad menete (ne-
hogy) azokon a meggyőződés, a vallási békesség
szülte szabad nehogy jonákul magyarázat-
ván, lázadási eseményeknek tekintessenek.

E hírelemre 24-én Véteráni megnyugtatólagos
válaszolt: „szabad az e körüli vitatkozás- de
horra teszi figyelmetetőleg „*ecum respec-
tu et moderamine ut publica tranquillitas et unio, non diffidentiae quæpiam
vel exacerbationes ex inde provenient.*”

E válaorra miután Véteráni szükségének
tartotta hogy a vallási zavar okai vele is
közöltesse, a rendek 25-én adottak fele-
letet 4 pontban. A vallási bonyodalom-
nak okai sem Véteráni, sem a császári ka-
tonyság nem valóznak, hanem okot val-

gáttatott erre a néps elárastó lásmájával,
 okot polgáttattak a kotholikusoknak be-
 sédei, pl. midőn a mult évi tozsdai gyűlé-
 sen általok a más vallási deputatusok ki-
 csimpyto és heves oravakkal illtettettek; de
 legtöbb okot polgáttatott pater vörkeleti
 magaviselete és önokhlata. E jelentésre
 Veteráni csak próbélileg válaokolt. (Káfr. m.
 169-71. kézirát ev. ref. levéltár). —

A protestans vallásu rendek a kotholicusok
 emlitett 6 pontu előterjesztésre, kérték hogy
 réorletesen vedják elő kívánságaikat, mu-
 tassaik ki hogy a diploma 1 és 2 d. articulu-
 sának mely oravai vagy terminusaiiban vé-
 lik gogvaik megrövidítését.

Rövethező nap vették a válaokot a protes. ren-
 dek. Ebben előrebocsátok hogy tulajdonkép
 nem tartoznak ugyan e kívánságra réf-
 detesen válaokolni, de a béke és jóindulat
 kedvéért megteorik.

Ennek szerint azon kívánságuk hogy ők is
 püspökökkel birjanak a diploma 1. § pont-
 ján alapozik, mert ebben persona eccle-
 siasticaeről van említés téve, az ők pü-
 spökök szintén persona ecclesiastica, és így
 ama szerzők által írtett fogalom alá e-
 sik; második kívánságuk szintén az 1.
 ponton alapozik. Harmadik kívánságuk
 illetőleg sérelmök az 2. d. ponton alapozik;
 itt az mondatik hogy a fejedelmek do-
 natiai bármely vallásnak tétettek is meg-
 erőstittnék „ habár egykor valamely egyház-
 hoz vagy conventhez tartoztak is, így hogy
 senki, sem tőlünk, sem más egyházi
 vagy világi rendű férfiutól megtámadás
 vagy per által ne habozittassék.”
 Ezt módosítani kívánták, mert e pont ál-
 tal a hathalikusok javában teljese-
 megértve vannak. Ezen pont az 1594 d.
 pus legatumot sanctionálva, eme pont

sírelmes rájuk nézve, mert ez által az
1556 d. secularizatio erősitte meg.

Minderekért azt módosítani kívánták
annál is inkább mivel az 1594 ben al-
kotott ius ligatumot (melynek célja volt a
fegyedelem és tanácsosai által a vörpür-
dő által kezeikbe jutott jószágok elcsé-
sét meggyátalni) 1608 ban eltöröltetett (no-
ha tényleges eredmény nélkül). (Appb.
p IV. tit 20. art. 1.). —

(Ius ligatum in eo situm, quod quibundam
e regni Ordinibus anno 1594 indicta co-
ussa supplicio adfectis, eorum heredes
prohibiti sint, legitimas suas prae-
tensiones in via iuris prosequi, aboletur. E-
des. breviarium per. Transyl. p. 116.). —

Kegyedik kívánságuk alapozik a dipl-
oma 3 d. pontjában, mert itt az endelyi
törvények megerősítettnek (Appb. Compl. st.)
Megerősítőin pedig a felőlég a Approbata-

hat, ex által érvénybe lép annak az Unióról szó-
ló azon szabálya, melyzerint „sine omni
„circumscriptione numeri personarum respec-
tueque refugimus” válaortandók a tioroise-
lők; tehát teljes jogegyenlőséget kívánnak,
annál is inkább mivel a dipl. 3d. pontja a-
jánlja, hogy az ekörüli nehézségek békés u-
ton intézkedjenek el.

Ötödik hivatásuk a diploma 10. pontján
alapozik, mely kimondja ugyan a vallás,
templom itt dolgában a statusquot, de
horra teoi, ita tamen ut Katholici prop-
riis suis munitibus templamot épithet-
nek.

Hatodik hivatásuk szintén a diploma 10.
pontján alapozik, mert ebben csak úgy vesse-
tek behozatala tittatik meg, a jesuiták pedig
már exclott voltak Erdélyben.

E declaratoria a 3 vallás sendei külön- kü-
lön tanácsoktak, is külön- külön adották

elővéleményeket. Legérőtelesebben és par-
tonként adtak vélelmet a Luther vallásu
rendek: Püspököt nem hívánhatnák (elő-
hívásáig) mert a diploma 1° pontja
határozottan az alkudozások idejébeni ál-
lapotokat erősíti meg; az iskolák ügyé-
ben ragaszkodnak a diploma závegé-
hez; a 3^d. hívásáig ellenében határozottan
ragaszkodnak a diploma 2^d. pontjához;
nem támogatja az Appr. és Comp. rai hi-
vathozás negyedik hívásáigukat, mert i-
gaz ugyan hogy a felségereket megerő-
sítette, de másképp midőn a diploma 4^d.
pontjában meghatározra hogy a hiva-
taloknál mely orámban és minő befolyás-
sal legyen a vallás, ez által derogálta az
Appr. exel ellenhező határozatát; ötödik
hívásáigukba bekegyeznek, de csak is a
diploma 1° pontja értelmében, azaz temp-
lomokat építhetnek, de a mi a templo-

mok megőrtápa iránti követelésöket illeti,
 ebbe, és mivel a diplomához ragaszkod-
 nak, és és mivel ex erről semmi említést
 sem tesz, nem egyeznek bele, a hatodik
 kívánságuk ellenében is ragaszkodnak
 a diploma 16. pontjához, mely pedig
 határozottan ellentmond kívánságuk-
 nak. A reformátusok rövidebben és
 enyhébben válaszoltak „kivánságukat
 „nem ítélték annál inkább nem
 disputáljuk, nem akarván sem köte-
 lességünkhöz, sem pedig ö. Nagyságokhoz
 és ö. kegyelmekhez tartozó atyafiságu-
 kat megkérdni, „de valaminthasznál-
 láknak nyilatkoztak a kívánságoknak
 mennyiben méltónyvok engedni, míg
 részt elvárjuk a katholikustól, hogy „
 „mitőlünk az ö. Felsője Méltóságos diplo-
 májának, s haránk s vallásunk securi-
 tásának sérelmével nem kívánhatnak.”

Az Unitáriusok a kivánságára „punctitum meg-
 „felelni se szükségeseinekfe haarnosnak lenni
 nem látták”, azonban álltalában nem
 hajlandók azoknak eleget tenni. Kerin-
 tők ha öfelsége át nem látta volna hogy
 a vallási viszonyok jelenlegi rendjére és
 állapotra leghelyesebb, és hogy megváltoz-
 tatva ezt a többi három vallás alapja ö-
 satnék alája, másképp rendete volna a-
 zokat; a diploma orvosolta a bajokat, ig-
 annyira hogy többre elélt a katholicusok
 sértet és elnyomva érezték és hitték is ma-
 gukat, azok most a diploma által telje-
 sen orvosolva vannak; ők ragaphad-
 nak a diplomához, nyugodtanak bele
 a katholicusok is.

A három protestáns rend tehát nem oltt
 hajlandó elfogadni a katholicusok ki-
 vánságait, akul hozzáin fel, hogy vallásuk
 birtoritását csak a diploma alapján érke-

tik el.

Válamint axonban a katholikusok hívásain-
sáigának alappa lényegében, in ultima
analysis, az anyagi oldalon keresendő,
axonkép a protestánsok nem engedési-
nek alappa sem volt tisztán ethicus, eszméi,
t. i. a vallás szabadság megőrzése. A ka-
tholikusok módosítani kívánták a dip-
lomát, mert az nem adta vissza püspö-
küket, nem adta vissza a ^{le}secundárit jö-
vőket, tiltotta a jesuiták bejövését, ele-
jét vette nehogy a belső tanács, királyi
tábla stb. sírkeiit tulnyomólag katholi-
kusok foglalják el; módosítani akar-
ták mert a diploma várszakadásuk elle-
nére (szexintők) kecloxett a protestánsok-
nak, módosítani akarták, mert a dip-
loma nem tette katholicurrá Erdélyt.

Excel szemben a protestánsok ragaszkod-
tak a diplomához, nem engedtek a hi-

vénségnak, és miért, mert ha ezt tevé, akkor virrasz áll a régi püspökség, ez nagy ez-
házi és politikai állásánál fogva fő-
lényletűt superintendenciákkal szemben,
ha engednek akkor virrasz áll a püspök-
re a securizált és főleg protectánsok ke-
zebe jutott püspöki vagy, ha engednek
a dérmákat meg kell orszák papjaik a
hatholikus papokkal, virrasz kell adja k
rézben templomokat.

Így merev állásponton állva egyetkedni
nem lehetett.

Mártius 29-től kezdve szöbeli tárgyalások
váltották fel az eddigi irábelit, és 12 tagu
bizottmány alkottatott az egyetkedés sike-
resebb megsejtésére.

A bizottmányban a reformátusok részéről
Bethlen Elek, Keresztesi Samuel, Alvincz Pé-
ter; a lutheránusoké Frank Valentin,
Deli Mihály, Draut György; az unitáriusoké -

ról Sárosi Sándor, Józ Mihály, Horváth Terenc;
 a katholikusokról Gyulaffi Lóránd, Gy-
 rófi György, Apoc István neveztek ki.
 A biróttmány protestáns tagjai a gyűlé-
 sen felváltották a katholikusokat hogy
 kívánságaiktól álljanak el, s miután
 ez nem történt, egyenként tárgyalás alá
 vették a 6 pontot.

A 1. pontra nézve felhozták, hogy ha en-
 gednek akkor a püspökök fölényt foggya-
 korolni, zavar lesz a más két csatánál -
 nyozott püspöki javak miatt, eléged-
 zenek meg vicáriussal, és ezt kérvénnyel
 authorizálják püspöki egyházi jogokra,
 de megegyezés nem jött létre.

A 2. pontra kijelentik, hogy mi eddigelő
 „is nem ellenzettük hogy iskolákban (o
 rhetorikém) fellyebb ne tanítsanak.”

A 3. pontban a katholikusok egyenjoguságot
 és jóedelmet kívántak papjaiknak, vesin-

tők ex most minden meg, mert a.) pappaik-
nak a magok örököjéből némely helyt a
protestáns papoknak eléműt kell ad-
niok, b.) mert pl. Kolozvártól eléművel
bírnak a protestáns papok az övék pe-
dig nem. E pontban semjött ki egyez-
mény a protestánsok szerint az a.) nem ide-
tartozik, és b.) pedig ekép ~~sem~~^{van} a donation-
att, ezt pedig nem lehet megváltoztat-
ni. A 4d. pontra nézve, melyben azt ki-
vánták, hogy orámoknak legyen megha-
tározva a hivatalaiknál, vagy ha igen
vannak ezt tegyék a többi vallásfelo-
kezetekkel is, azt felették a protestánsok
hogy ezzel semben határozottan máskép
intézkedik a diploma.

Az 5d. pontra kijelenték a katolikusok
mihépen nekik ~~sem~~^{nem} templom helyük, vagy
építési szabadság kell, hanem kíván-
ják hogy mind a két részt mind Koloz-

várt híroz templomat kappanak és ezt a ki-
egyzés sinequananyává tették. A protes-
tánsok, erre tovább való contentiót urgal-
ni nem akartak, nem akarták tovább
való contentiókat adni.

Heves ellenzésre talált a 6 d. pont is. A pro-
testánsok nagy valószínűséggel gyanították,
hogy ez által a jezsuiták bejövételére akadé-
koltatik az út megnyitvatni, és ezért, ha-
lár a katolicusok szerint a pont által nem
a jezsuitáknak, hanem, az egész Catholicus
„Clerusnak libera auctoritate et exercitio re-
ligionis kivánszák bejövélőhet, határozt-
tan, megtagadták, s viszont a márok ettől
semmiképs nem akartak. Lillia.

A szóbeli tractatus eredményre nem vezet-
vén, ismét írásbelileg alkudottak. Az em-
litett tárgyalás alappján a protestánsok
tudtul adták a katolicusoknak, hogy
miben engednek, miben nem.

Tudtal adák hogy ha engednek kívánságuk-
nak és a diploma első pontját . . . . .
„aut introductionis . . . . . va-
lentibus” megváltoztatják, akkor a többi
Religionak egy orszáig sincs birtonsága
e hazában, ha pedig ezt teszi a máso-
dik pontból . . . . . Etiam si . . . . .
actionando turbetur” . . . . . akkor a jó-
szágokban oly nagy zavar áll be miszerint
„csendesség és békeesség csak Erdélyben nem
léken”. Ezek miatt hírik: ne kívánják a
püspököt, a jesuitákat, ne kívánják ezt
a hazát békés és csendő nevében, ebbe so-
harm egyezni bele, de viszont kijelentik, hogy
a Vicarius egyházi zaga növelésébe, a Ko-
losvárt, ^{emelen} a fehérvári puszta templom épí-
tésébe, iskoláiknak, papjaiknak táplálta-
tásának alkalmatosságában beleszólnak.
Erre a katholikuskok azt válaszolták, hogy ők
hírek voltak békés és barátságos uton egyez-

hedni, de mivel hivámágra, „igen utti-
„maria és cathégorikus resoluciót adottak, nem
tartottuk szükségnek továbbra is ke-
gyelmeket bocsátani és terhelni.” —

E rövid határozott válasza kijelenték a pro-
testánsok, hogy ultimátumok csak a jesu-
iták és a püspökök befövetelére vonatkozik,
egyebekben kérek engedni de ezt csak
a diplomák keretén belül tehetik.

Rövidesen feltüntették álláspontjukat;
nevezessék a vicarius Superintendens —
nek bizony és annyi joggal mint a pro-
testans superintendensnek, de ezeknél ne
bizony több auctoritással, jövedelem és titu-
lussal; kérek templomát nem adhatnák,
mert ez sérti a többi religiókat és ellen-
van a diplomának, de kérek a Kolozs-
vánt és Debreczért emelendő templomok
felépítésére segélyt nyújt járulni; iskolák-
ban a rhetorikán felül is taníthatnák,

academiát vagy egyiknek sem, vagy min-
 den religionak szabad legyen építeni,
 aronban iskoláikban, s metalán az aca-
 démiában jesuiták nem taníthatnak.
 Mind az iskolák és a templomok felépíté-
 sére „semel pro semper” adnak 20,000
 forintot, oly módon hogy ennek egy részéből ök-
 magok a katholikusok számára kívált-
 ják Monastort (a nélkül hogy az ott levő pro-
 testans ecclesia háboríttatnék), de viszont
 kérik hogy ünnepélyesen örökre mondjanak
 le minden protestans templomok és iskolák
 és azok jövedelmeire irányuló követeléseiről;
 a déma (a. 6.) teljes egyenlőségbe beleegyeznek.
 É válassz a katholikusok eredeti 6 pontu kíván-
 saiknak tehát ily módon kívánt elég tenni:
 az 15° és 6° pontot teljesen megtagad-
 ta; míg a 4° pontot, hogy t. i. ne legyen a
 katholikusok száma meghatározva a kivá-
 lakban nem érintette. É 3 pontban nem

engedni, a protestánsoknak teljesen jogi al-
 lapok volt, a kiegyezésnek a diplomán be-
 lül és alappán kellett történnie, de e 6 ki-
 várásig már even kevéten kívül esik, ehá-
 rom pontban engedni egyenlő lett volna
 előkériteni az utat az akkor Erdélyben
 csak kevés számban levő katholicusok he-
 gemonijára és hogy az mire vezet — nem akarjuk
 egyik religiót sem védeni, vagy megtámad-
 ni — például gyarant állhatott előttük az
 anyakan vallási viszonyai és állapota.
 Míg három pontra nézve oly ellentétet al-
 lapon álltak, addig a 6 pont többi 3 pont-
 jának mindenben eleget tenni ígér-
 ték.

A protestánsok azt hitték hogy a követelt 1. 2.
 és 4. pont ellenkezik a diplomával, és e-
 hitük tekintve a diploma létrehozási-
 nak phasisait, tekintve annak 1. és 2. pont-
 jának intencióit azt kell mondanunk hogy

teljesen igazolt volt, most tudva van hogy a diploma első és második pontjának szel-
lenne ép az volt, nehogy a pontok bejöj-
nek, és nehogy a secularizált jóvak meg-
int visszaállíttassanak, és valóban hogy
ha már e tekintetben a katolikusok elisoka-
tak tekinteni 1540-től - 1690-ig, nem ésthetni
azt, hogy hogyan állították folyton azt -
hogy az ő kívánságuk (az 1.2 és 4. sz.) mind
a diplomán sarkal, mint azt vállalták
márc. 31-én a protes. rendek utólagosa tett
engedelményeire is, hozzá téve, hogy így
mivel látják hogy a protestánsok eme 3
pontot a diploma ellen irányultnak te-
sítik, holott ebbeli kívánságaik sin-
tén a diplomán nyúgvanak, így nem
„látjuk szükségnek kegyelmeiket tovább
terhelniük.”

Az alkudozás axonban nem sünt meg.
Ápril elején kijelenték a protestánsok, hogy

kívánságuk 4d. pontját is elfogadják :
 tolláltassék a diploma 9d. pontja de úgy
 hogy a febeni királybíró ben maradjon
 a tanácsban, tolláltassék a diploma 8d.
 pontjának clausulája „ confirmatione ta-
 nen stb.

A katholikusok aronban ezzel meg nem
 elégedve kívánságukat egyöntetjében el-
 fogadni követették.

Kijelenték miokzerint vicarius az egyházi jog
 szerint nem ruházható fel „ in spiritua-
 libus püspöki joggal; nekik más tanító
 szerzetők mint a jezsuiták nincs; Kolozs-
 várt is templom kell; a dézma ügy el-
 intézését elfogadják; arra aronban nem
 kötelezik le magokat hogy örökre lemond-
 zanak minden protestans templom, is-
 kola és jövedelmeik iránti követelerről, a
 jövőre vonatkozólag ily reversálist nem
 adhatnak.

Ápril 3-án adták tudtul a protestánsok erre álláspontjukat; a vikarius igen is gyakorolhat pápai vagy ésecki dispensációból püspökök rendi ~~de~~ jogokat, Európában sok iskola és akadémia van, hol a tudományok aréna sikerrel taníttattnak, és pedig jezsuiták nélkül. Kolozsvárt kéz templomát nem adnak.

Pikerre nem vezettek az alkudozások, a bizottság eredményt, békés kiegyezést elérni nem tudott, és így az alkudozások félbeszakítottak.

Ápril 16-án kezdődött meg újra a tractatus gróf Veterani intimatiójára. Mindkét fél ösvögré álláspontját.

A protestánsok szerint: legyen superintendens, de tényleg az övékkel egyenlő legyen és jogkörrel; a jezsuitákat nem bocsátják be; átadják a reformátusok kéz övéi templomát, oly feltétellel, hogy ha Ko-

loxsváért újat építenek az evetken adják vi-
 ssa, de az átengedett templom mellett u-
 nitárius iskola maradjon az unitariusk-
 nál; c.) az átengedés csak a templomra vo-
 natkozik és nem annak donativi és colla-
 tivára; d.) világosan ismerjék el hogy ezen
 templam átengedés nem a régi jog, hanem
 tisztán jelen szerződés alapján történik; e.)
 hívóinják a reversalist; az eddig kiegyen-
 litett pontokat is megtartják; jelen szerző-
 dés innapiéig alahán állittassék ki, az
 országhárom pészétjével és a 4 vallásu ren-
 dek aláírásukkal és pészétjökkel egyenkint
 lárvák el, ratificatio végett küldessék fel
 a felséghez, titerék be a diplomába, ö-
 de működvin egyuttal hogy a diploma
 3. és 8d. articulusaiban szközött taldalék
 vonassék ki; kijelenték végül a protestan-
 sok hogy ha ezt nem fogadják el, hanem
 a vitát eldöntés végett felviszik a felség-
 g.

(a diploma e pontya volt oka az egiftrac-
tatus meoldösigének) vizsavonyák min-
den eddigi engedményeiket, és origo-
ruan a diplomae pontjaihoz fognak
ragaszkodni.

A katholikusok perint elfogadnak püs-
pök rendi jagokkal bíró superintendest;
frakad bejövétel a penitáknak, vagy dönt-
sön a felség; az övére templomot elfo-
gadják, de nem a hozzá kötött feltéte-
leket; a 20,000 forintnyi segélyt elfogadják; re-
versálíst nem adnak; a contractus ün-
nepélyes kiállítását és pecsételés módját
nem tartják szükségesnek, mert a köröt-
töki vizsavony alappá nem ez, hanem az
unio; a diploma 3 és 8. articulusának
toldalékai maradjanak meg, in ultima
foro a felséghez fognak vinni az ügyet.
Ugyanaz nap estéjén (ápril 20.) adottak vá-
lapt erre a protestáns rendek, melyre mint:

Légyen superintendens akár dispensálja az érsek, akár nem; a jezsuiták ügyét ne vigyék a felső vagy a clerus elé; szövegeztessék így a szerződést hogy mind a 4 vallás megelégedjék vele.

A katholikuskok szintén ragaszkodtak utolviválásokhoz, kijelentvén aronban hogy határ a viszonyok rendezésüül és a rendszerett viszonyok alappául inkább öbaptanák az unit; mindazonáltal a helyesen rövegenett tractatust elfogadják. Ezek alapján Bethlen Miklós szállításán conferentia tartatott, melyben a szerződés fogalmazására a reformátusok, katholikuskok, lutheránusok és unitáriusok képviselői Bethlen Miklós és Kemény János; Apoc István és Szaranyai György; Frank Valentin és Krato Péter; Jós Mihály és Dalnoki János jelöltettek ki.

Ezen 1692 április 22-én íratott alá ezen accorda a katholikuskok képviselői Haller János; a ref. képviselői Bethlen Miklós; a luth.

és a unit. référérol Sárosi János által.

A 6 pontból álló accorda szerint, miután a hajdani kath. püspökséget nem állíthat-
ni vissza, csakörölje ki pápai vagy érseki
dispensatio útján hogy a vicarius püspök-
sendi jagokkhal birjon, és a vicarius a
többi recepta vallás superintendenseivel
teljesen egyenlő legyen, mind vagyon, mind
titulus és authoritásban; világi ügyekbe
ne elegyedjék; néhai papi javakat ne
követeljen; az iskolákban mindenemű-
rsohat, stientiákat taníthassanak, a-
hadémiat vagy egyiknek sem vagy min-
den religionak szabad legyen állítani,
minderebben a protestantok szerint ne
taníthassanak posuiták, a katholikau-
sok szerint igen; az egyházi személynék tel-
jesen egyenlőnek és jóvedelműek ligye-
nek, oly módon hogy a hól a háram
vallás pappai dézsmát és negyedét szöl-

lőjek és gabonáikkól nem adnak, ne
 tartozzanak adni a kath. egyházi sze-
 mélyek sem és amareknuál többel ne
 terheltessenek; a diploma 9d. pontjának
 circumscriptiója módosittassék úgy, hogy
 ne az legyen kizárólag hogy hány katho-
 likus legyen ama hivataloknál, ha-
 nem az hogy a országi királybíró a
 tanács tagja legyen, és a diploma 3 d.
 pontjának toldaléka „quidem, cum au-
 „tem . . . . . compertum fuerit töröl-
 tessék el; a kolozsvári óvári templom (de
 nem annak donatioi és collatioi;) a fe-
 hérvári Práthory Kristóf fidei templom
 valamint a most birtokukban levő tem-
 lomok legyenek a katholikussokéi, ha-
 pedig a katholikussok idő folytán nagy
 számmal legyenek, a templomok tekin-
 tetében irányadó legyen a diploma 10.
 pontja (ugyanazan katholikussok, minden

helyen, ha kevesen vannak és jövevények,
magánylag, ha pedig sokan, vallásuk
nyilvános gyakorlataival és templam-
építés jogával bírnak, így mint más
Erdélyben bevett vallások bírnak, olye-
ben, ha t. i. valamely helyen számra nézve
erősebbek,) és az Appb. p. I. tit. 1. str. *Huic*
hülānbőző religion levő helyekben, ar-
hol csak egy volt az templam, a régi rég-
zévek szerint a major parsnak per conimis-
sarios mindenik recepta religiohóál
neque idoneos ad id deputatos, sokatt i-
gazittásban vétetni; és az mellyik religion
levők több számuknak találattatnak
lenni azoknak adattatni a templam.
Közövégeesen pedig, az több religiohon le-
vőknek mind számok, mind a közös
templomok proportioja szerint eli-
mitált más templomok építetni, mos-
tan is annakokáért az eddig lett igazit-

„tásook helylyben hagyvattatván jörendő" i-
dőkre is, az hol ollyan tanáltatik azon
mod végeztetik observáltatásra. Ha
mellyik rész reluctálna vagy a Commis-
sariusoktól praefigulandó terminusra
nézve része szerint az építést nem conti-
nuálná admoduáltatván az törtéktől
hol ugyan contumaciter praetermittálnák,
toties quoties a törték fr. 2000 unequál-
jának raktak, melynek két része azon
helybeli ecclesiához convertáltasfék har-
mada pengig az executoroké legyen.");
a három religio kiváltva a katholiku-
sok javára Monastort, örökösen ítacl-
ja, nem háboríthatván azonban a mo-
nastori ^(eiref) ecclesia; ednak továbbá, semel
pro semper" 15,000 frkol.

Mindezek megtartását esküvel ígéri, en-
nek megerősítésre betéttett a juramen-
tum Unionis a periódusbe. (Ez esküt Er-

délyben minden nagykorúakat elűz pol-
gárstenni tartozott, és lényegében hit alatt
kötelezte őket hogy a 4 recepta vallását
fentartják, egyiket a mások felé emel-
ni amannak elnyomásával nem fog-
ják „in notam perpetuae infidelitatis ter-
he alatt; appb. pars II. t. 1. II.)

Ex az u. n. vallási accorda, mely aron-
ban mint látnak annak nem nevezhe-
tő, mert kiegyezés ennek alappján sem
jött létre, hisz magában a szerződés egyes
szakpontjaiban eltérő nézetben voltak
az egyes ^{he} ~~szerződő~~ felek, mert eltekintve
a szerződés coldig említett dissonanciá-
pontjaitól, a katholikuskok még a kolozs-
vári óvári ref. templom mellett levő u-
nitárius iskolát, és a római templomot
is követelték. Látszólagos volt tehát az
egyeskedés, ideiglenes a szerződés, és e-
miatt magában az accordában kimond-

tiák hogy az ügy barátságos elintézése a felsőházi felhívására és ratifikálás kimperzésére május 14-én Kolozsvárt gyűlésre egy birattmány, addigige tracta legyen irányadó, de csak is addig, mert ha a kolozsvári alkudorások akár országnak végleges eredményre akár nem, jelen perreolás teljeseen erejét vesztené.

Tüggöben maradt a jezsuiták kérdése is, a vallás bejövetelet nem akarja vőtkéri a felsőháztól, ezzel szemben a katolikusok ultimatumra ez volt: „quod negotium Patrum Jesuitarum concernit, nos ipsos non excludimus, si vero non admittuntur nos contra non possumus, si quae Majestati etiam visum fuerit.” (Lásd N. Sylloge 165-217 l.)

A kiegyezés kezdetén vitelére annak Pécsi felhívására és a ratificatio kimperzésére az 1692 mártius 15-én. szombati országgyűlés biratt-

ságot nevezett ki; tagjai voltak a guberni-
um, királyi tábla, megyei főbírák és a
vallások réoráról Haller István, Remény
Boldizsár, Bránffy Pál, Barsai István,
Horváth Jerenc és Miklós, id. Torockai Pé-
ter és Mátyás, Mikola László, Rádoi István,
id. és if. Vass György, Kollatovich György.
(Rebeni dicta VII. art.)

A törvényekről rendelete szerint az értekez-
let Kolozsvárt május 4-én megkezdődött.
Mint láttuk a Martius-áprilisi alkudo-
zások sikertelenek voltak mivel a katho-
likusok folyton több és több igényekkel
állottak elő, és midőn ezeket nagyobb rész-
ben elfogadni voltak hajlandók a pro-
testánsok, már ezekkel elégedtek meg,
hanem követelték az óvári unitarius is-
kolát, és az ennek emeletében levő luther-
tompot, eme követeléseknek elegettenmáztak haj-
landók, évezetn állásponton áll az ápr. 22 d. accorda.

A májusban össegyűlt bixottság kijelentette
 miserint az ócsári unitárius iskolát át-
 adják a katholikuskoknak, de viszont ezért
 engedjék át az unitáriusoknak azon he-
 lyet minden tartalékával, hol jelenleg
 tartják az inotenitiseletet, és az e helyeni
 iskola felépítésére szükséges összeg felit-
 tassék ki, a 3 religio által a katholiku-
 soknak igért 20,000 forintból, és hogy min-
 den az átengedett iskolához tartozó dona-
 tiók és collatiók jövedelmek sértetlenül
 az unitáriusoknál maradjanak, és az isko-
 la csak akkor adassék át, ha az unitáriusok
 részére az új iskola elképül, míg a templo-
 mok és Monostor a ratificatio után rögtön.
 Ezen kívül még 11 pontban fejtették ki ál-
 láspontokat, melyekoresint: a kiránt orsz.
 templomot nem adhalják át; a jesuiták
 örökre tiltassanak ki; átengedvén a fe-
 hérvári Bátorfy féle templomot, az a mellett

levő ev. ref. iskolát ne követeljük, és minde-
 zek tétessenek be a diplomába; a többi
 4 fennöölös példány pedig az országhárom
 pecsétjével és a 4 valláson levők pecsét és a-
 láírásukkal ellátva egyenként a 4 recepta
 religio által öríttessék; az Unio mondav-
 sák el ijból (t. i. az eskü); a diploma 3 és 8 d.
 pontjainak toldaléka töröltessék ki; együt-
 tesen kérvik a felséget hogy Váradból a csá-
 vári öröget vitesse ki; processiot a katho-
 likusok ne tartassanak bent a városban; és
 a mi élesen jellemzi az azon időbeli protes-
 táns és katholikusok közötti vívonyt, ki-
 kötötték azt is hogy az óvári templomban
 levő fejedelmek és más kegyurak eximerei,
 irásai ne töröltessenek ki; végül hogyha
 a módosítás végett felküldött diplomát
 nem ratificálva a felség, őket nem kötele-
 zi jelen contractus, mert ex cetero hatá-
 rozottan a régi diploma pontjaihoz

fognak ragasztani.

E pontokhoz engedelményre volt hajlandó a 3 protestáns religio, mert bár feltételekkel, de átengedte a kívánt iskolát, mindazonáltal a katholikuskok mereven összes kívánságaik teljesítését köötelték, azért azt válszolták hogy a feltételek lehetlenek s arra nem állhatnak „mert religionknak nagyobb szabadságtalanoságát és oppresszióját importálnók hogy sem mint most vagyunk, és praedecessor Tejedelmek idejében is voltak.”

E revolutio 26-án válsz jött, kiölelvén hogy melyik feltétel lehetlen, és melyik szüli a katholikus vallásnak a mostanánál is nagyobb oppresszióját?

Mindegyik feltétel lehetlen, hanem ha „Nagyápoltnak s Regyelmeknek valóságos akarattya vagyon az megegyezésre — volt a válsz — az ide alatt

„leixt punctumokra ha rámegegyező, ha pre-
niglen nem, tovább nem tractalunk.”

A mellékelt 6 pontban pedig az eddigi-
eknél sokkal több eddigi nem is érintett
követelések voltak felsorolva: állittas-
sék fel a püspökség és a mekeni pász-
torság; adassék nekik a unitarius pi-
acsi nagy templom minden tartozé-
kaival, és a mely helységben több templom
és iskola van, nekik is kétszék adassá-
nak; Kolozsvárt és Debrecént egy – egy
ház iskolát, cum pertinentiis „enged-
genek át; a hol mincven att felekezet
építhessenek; a parókának szabad be-
jövételök legyen; minden a többi vallás
egyházaihoz tartozó párák és jövedel-
mek optassanak meg stb. Mindereket
fogadják el mert csak ehkor lesz teljesen
vallás egyenlőség, csak ehkor lesz a 4 val-
lás a házának 4 teljese egyenlő gyermeke.

A protestánsok törekedtek kiegyeztetni a félmes pontokat, látták hogy a katholikusok nem akarnak egy lépégre lépni, ezért állanak elő folyton újabb követelésekkel, hogy azt megakadályozzák, mert az ügyet nem megérőpítés hanem eldöntés végett srándékoknak felterjesztani a felséghez, a diploma 3d. pontjának toldaléka ezt is megengedte, és ők sikereseknek vették orvoslást keresni a katholikus bécsi udvartól, semmint protestáns testvéreiktől, ezt akarták megakadályozni a protestánsok, ezért revolutiókban míg egyrészt tudtúl adották miszerint a katholikusok az irántuki atyafiságos véándékról lemondtak, tulajgós követelésekkel lépnek fel, mégis a felség iránti engedelmesség, az irántuki peretét pléül ~~át~~engedni kérik,

átengedik az óvári unitárius iskolát, a
hozza kötött feltételekről lemondanak,
és minden egyebekben a rebeni accordá-
dához ragapzkodván, mind pécset, jóvá-
"got és a schoolat kegyelmek akkori ki-
vándogosi szerint oda adjuk."

Az utolsó válság ez ügyben május 29-én kelt
a katholikuskok részéről, tiltakoznak hogy
ők újat kérnek, mert mostani kívánsói-
guk bent van a rebeni accordában (!?)
Ők akkor is püspököt kívántak, a rebeni
presepotság iránti kérések nem új, mert
hisz ennek ellenkezője nem volt tiltva az
accordában; az óvári iskolát és teny-
somet is már akkor kérték; a pontifi-
kat is kívánták, valamint a circumscriptio
personarum is; hasonlóképp az egyházak jó-
vedelmei iránti követelések is (hogy t. i.
egyenlően optozzának meg) ben volt
csak hogy más alakban. De ha minde-

zek nem is lettek volna ben, őket nem lehet
 üdölni sose akasztól, hanem egyre-
 si orándékról, mert a orébeni tracta csak ad-
 díg volt kötelező, míg a kolozsvári megke-
 dődik (ex igax), a monostori 6 pontu
 követelésektől el nem állanak, teljesítsék ezt, mely
 „ha úgy lézen jó, ha pedig nem, mi is a mi ke-
 gyelmes és teljéges leboráruk hegyelmességében
 bízunk.” (Károly. i. m. 217 - 230 l.).

A diploma 3d. pontjának toldaléka tehát, mely-
 nek eltörlését a protestánsok annyira sür-
 gették, s melynek intentioja nem lehetett más
 mint Erdélybelügi függetlenségét avallás te-
 ren is illuzorussá, és ez ügyben utolsó forummá
 a bécsi udvart tenni, elérte célját. A protestánsok
 okulva a multból, nem engedhettek, a katholi-
 kusok bíva a bécsi udvarban, mind többet kö-
 vetettek, avallási elfogultságig háttérbe szorította a
 hazafiúi érzületet, és Erdély ex iránnyu autonómia
 úja megpiúnt.

3. szakasz. Valamint a katholikuskok nem voltak meg-
elégedve a diploma említett pontjaival, úgy
a rózsok is vérelemesnek találták azt két
irányban t. i. a szövetség és az adózá-
si viszony megállapításában.

Az Andreanum diploma képeri alappát a
rózsok autonamikus életének, ennek 17 pont-
ja nagybelügi szabadosságként biztosított
rózmukra, és míg a magyarok de főleg
a rókelyek régi jogai, kiváltságai folyton
csökkenetek, a rózsok biztos helyei, kedvező
anyagi helyzetük által megtudták azt
örizni.

Helyben hagyott statutumuk (Báthory Ist-
ván alatt) rókás jogaikhoz szigorúan ra-
gaszták, s annak elveit, a feje-
delmi korok szavarteljesídejében is ügyes,

alkalmaz (legalább népek) politikai szerep-
 lesök által irányokban megtudtáktar-
 tani.

Mindazonáltal egyes országgyűléseken
 hozattak olyan törvény cikkeket is, melyek
 amaxokkal népeben ellentétben állottak.
 A diploma 3d. pontja általánosan mind
 az Appb. és Comp. constitutiokat, mind
 a városok municipalis jogait meg-
 erősíté; így ama törvények és eme vá-
 hákos jog között egyes, egymástól kü-
 lönböző pontok léteztek. A városok ezt
 vérelmeinek találta és erre vonatkozik
 a 3d. pont toldaléka, hogy ez ügy is a
 rendek által békéjén oldandó meg.

A városok vérelmeinek találta a) az
 Appb. cons. III. p. 19. tit. 16 art. b.) Appb. c.
 IV. p. 46 tit. 1 art. c.) Appb. c. III p. 81 tit. 1 art.
 2 §-át, d.) Appb. c. V. p. 80 edict; e.) Comp. const.
 V. p. 16 edictumát, és az adózási arányt,

mely utobbi azonban nem tárgyalatott a máj-
 aprilisó diactán. Az apr. c. III. rész. 19 cím
 14 és 16 d. cikkei szerint, „A szobeni királybíró és
 „a többi királybírók is a város gyalogokkal e-
 gyütt a hadba menni tartoznak két-két pol-
 gár emberekkel” és „Soldat gyalogját, sen-
 ki maga, vagy társzekeresi mellé a hadako-
 zásnak idején ne vegye, hanem a vármegye
 zászlója alatt járassa”. Az apr. c. III. rész 46
 cím 6 d. cikke jelentéktelen, és arról a páfz
 tisztek kötelességéről, a megyék tisztehez
 való viszonyáról az ífthen, ha akár a páfz
 földön, akár a városoknak megyékben
 levő birtokain gonosztévkö üldöztetnek.
 Az apr. III. rész 81 cím cikke szerint min-
 den heritett ~~külföldi~~^{cs} és kiváltságos vá-
 roshan – tehát a városoknál is –, a feje-
 delem – udvar – tisztviselői stb. szába-
 don bebocsátandók és ott lakhatnak, és a
 városok az élelemért semminemű kárt

vagy tavát ne vegyenek.

Az Apr. Vr. 80. d. edictuma szerint Vixakna, ^{szelekhó} Szelistye ~~néhány~~, régi usus szerint tartoz-
 xanak segiteni munkákkal, és nem a többi
 Regius fundusoról. A Comp. c. III. r. 13 u.
 1 cikkke meghatározza a városok személyes
 szabadságát, és a fellebbes és forumát ahát-
 leneség, depositum stb. esetében. A Comp. c. V.
 r. 16 d. edict. szerint „ Minden helyekre or-
 „ vágygyűlés idején, a város emberek min-
 denféle mivochet, és egyéb rendek is akár-
 mi eladandó marhájakat szabadon be-
 vihetik, árulhatják.”

A Szelmes pontok mindegyike kivéve az 1.
 és 5. d. mondhatni jelentéktelen, és hogy
 ezek orvoslását mégis sürgették, ilénken
 mutatja hogy mennyire ragaphadtak a
 városok saját municipális jogaihoz.
 A diploma az Aprb. és Comp. cons. hat-
 valamint a városok municipális jogait

is megerősíté, ez utóbbi tehát anaxoknak —
 ellentétes szabványait derogált^{va}, jogosan
 követelhetők tehát a orszokok eme saját
 mun. jogaikkal ellenkező" App. és Com.
 említett cirkelyeinek módosítását; az
 országgyűlés egyrészt mivel ezt belátta,
 másrészt mivel a vallási egyezkedés ál-
 tal meggyult vízályt nem akarta esetleg
 a orsz. natioval netalán keletkező vi-
 zálylyal növelni, mindenképpen engedett a
 orszokok kívánságának. Ez egyezkedés lét-
 re jött, és ápril 23-án a gubernátor és can-
 cellár aláírásával az accorda kiadatott.
 Hat pontja értelmében: a orsz. ki-
 rálybíró hadban menni nem köteles, a
 orsz. gyalogságba a harékban van há-
 boru 500-ból álland, (ez van kimondva
 már a diploma Andreanum 6d. pont-
 jában is); orsz. ályoztattak a orsz. kíván-
 ságai értelmében a gonosztévők üldözése,

a személyes szabadság és fellebbezés ügyei;
nem tartoznak többé ingyen vendéglés-
sel; (mellyel különben eddig, mint az
accorda 3d. pontja mondta, nem éltek
„quod quemadmodum hactenus etiam
illo articulo usi non sumus.” noha erre
az Andr. dip. 16d. pontja szerint kötelez-
ve voltak); kimondatott hogy Szeliotype
szék a viraknói sókányákba ingyen mun-
kásokat adni nem tartozik; végre hogy
országgyűlés idején az idegen kézmive-
sek a város városokból kitiltatnak, hoz-
zói tévén mi szerint gondjuk legyen a vá-
rosoknak mi szerint e nemű ~~szükségletek~~
ben országgyűlés idején a követségek hiányt
ne szenvedjenek. (Szász. i. m. 230-237.). —
April 23-án jött létre az accorda, és 24-én
már feloszlott a szébeni diéta, emiatt
a szászok hivandóga az adózárt is szá-
bályozni, egyenlőterebbé tenni, melyre ha-

xánkban az országgyűlés volt hivatalos
nem összehívatható. Ennek elintézése
is tehát a kolozsvári mágiói bíróságra
ruházott.

Erdélyben a különválás után az adóügyi
ügyet főleg az Appr. III. rész 2. d. cím 1-12
cikkei és a Comp. c. V. rész 45 d. edic. szabá-
lyozták.

A nemzeti fejedelemség első éveiben na-
gyon csekély volt, de lassanként főleg a
portának fixetendő adó és a folytonos
háború fedezése miatt mindinkább nö-
vekedett. Az adózás a m. vármegyék, -
városokat és a váarórágot terhelte, min-
tén a vármegyék ősrégi hivatásaihoz fog-
va adómentesek voltak, és csak ceter-
ként subsidiumként járultak az ország
szükségleteinek fedezéséhez. Az adózás
alapja a „kapu”, „porta”, hülva bizonyos
jobbágy után oly módon, hogy 10 em -

ber képezett egy kaput, vagy rovást.

Az országgyűlés határozta meg az adó nagyságát, és bevezeltették a megyék és várakban az aliszány és főbíróknak. Az adó nagysága 1545-ben portánként 60 dénár volt, később 85, 110, 135 dénár és 1634-ben portánként már 22 forint volt, később lejjebb csökkentették is mint a Comp. c. V. rész 46d. edic. mutatja portánként 15 tallért tett, noha utóbb Apafy idejében az orjávi módon felemeltetett, így 1680-ban portánként 36 for. 1687-b. 65 fr. és 1688 b. 280 forint volt.

A kapuk száma ^{a Comp. c.} szerint a megyékben a partiumot nem számítva 126 ~~150~~ ¹²⁶ száraz várakban pedig 1400 volt. Ez aránytalan volt, de miután az adófizetők számából alakultak a porták, a tényleges viszonyoknak felelt meg, mert a száraz földön mind a lakosok, mind az adófizetők száma majdnem kétszer annyi volt, mint a magyar me-

gyékben. Ez aránytalanságot akarták a
városok megőrzésére, és ezt keresztül vin-
ni volt feladata a kolozsvári bizottságnak.
A kiegyenlítés sikerült, és június 6-án trac-
ta jött létre, mely szerint noha méltán meg-
hívánhatnák a megyék „ hogy a Regius Fun-
„ duson minden szabadsággal élő Libera és
Privilegiata personákból álló hazaőrség
annyi vagy többet is adna, mint a Várme-
gyékben levő és Urat minden- nap szolgáló
regény főbbágyaságból álló hazaőrség, mi-
vel már az ő felsége kegyel. Diplomája (18 d.
pont) szerint a város natio minden ex elött
raktuk volt teher viselőttől immunáltattak,
és az is nagy momentum, hogy a más
két Natio pro refugio ő kegyelmek köré men-
vén mindenkor a városokban, kastélyok-
ban extendőnként sok exreket ad ő kegyel-
mek^{nek} mindazonáltal, nem akarván a
városok romlását, noha ex által a mién-

„ket növeljük megváltoztatjuk a felség által megerősített Campillatában megerősített alapított kapuk számát". E szerint a biró - mány ama megállapodásra jött, hogy a vármegyék portái 1000, a város földé 1500 legyen ide és ott a tulajdonképi város földön kívül a Történet, Verebtorony, Szeliortye és Salmácsok, a hét bírók és Sebenicknek Selmősch és Küküllőben levő porágeik; hogy az adó a megyék és a városok kapujára egyaránt vetessék ki; a város ^{por}partokra külön adó ne vetessék stb. (Vajda László, az erdély. törv. histor. 385-86.). —

Ennek alapján készült el és íratott alá július 21-én az adózók adózási viszonyait szabályozó accorda 8 pontban.

Ez „accorda" és az ezt megelőző „tracta" között azonban az adózási arányt illetőleg nem módosítás van. Ugyanis az említett tracta szerint Erdélyben a kapukám

2500 volt, 1000 a megyék és 1500 a város földön
 a viszony az accordálan módosított és a
 kapuorám leordálított 2425-re oly módon
 hogy a megyékben legyen 1000, Marosvásárhelyt
 25 a városokéban pedig csak 1400.
 Ez accordát július 21-én a 3 nemzet pecsét-
 jével ellátva, íta alá a kormányzó és ellen-
 jegyezte a cancellár.

Ugyanazon nap állították ki okmányt a
 városok főbírói (21-én) melyben a sebener
 dietán létrejött elró, és a kolozsvári bizottság
 által elkészített második accordát elfogad-
 ják, ez által megnyugtatóvá érik magukat,
 miért is kérik a felsőket hogy a diploma
 3d. pontjának toldalékait törölje el és a
 „compillatiokat” erősítse meg.

A második accordát elfogadta, helyben
 hagyta az 1692 szept 25-én. Torontai diacta (III. o. s.).
 (Kéz. K. i. m. 237-247 l.). —

4. szakasz. Terhes, felette nehéz volt a sebener. orvosiügy.

4. t. c. értelmében a Bécsbe küldött követtség feladata, mert mind az erdélyi rendek által vérlmesnek tartott diploma pontjait, mind a katholikusok és protestánsok közötti vívály kedves" végelöntését, még pedig a protestáns Erdély nemzetségéből, mind a vár nemzettel kötött accordák megerősítését kellett kivívniok. A nemzet kívánsága ellentétes volt a bécsi udvar szándékával, mert az utóbbi a nemzetnek és protestatioja ellenére tett toldalékot a diplomába; a vallási vívályban Erdély mint mondhatsz protestáns ország állott szemben a katholikus bécsi udvarral, pedig a feladat és az volt, hogy a katholikusok az utolsó forumon se nyerjenek többet, mint mennyire hajlandók voltak az erdélyi rendek és a biratóság; a nemzetek közötti accordokban a bécsi udvar által kegyelt szavak ellenében kel-

lett fentartani a más két nemzet álláspontját.

Minderek hercegtül vitelére a gubernium Moinxy Pétert bízta meg, hinek feladatát, az ügyek más magában terhes, nehéz voltán mellett, nevelte azon körülmény, hogy ugyan akkor más követek is küldettek Pécsre.

Moinxy képviselte az országot, míg a többiek az egyes vallások és nemzetek érdekeit voltak hivatva kedvezőleg előterbe nyomni. Így Baranyai Gergely, a Katholikusok követe megvolt bízva, hogy a vallási vizsály elődöntésében a katholikusok igényeinek szerencsés elismerést. Dalnoki János az unitáriusok, maga Moinxy külön a reformátusok oldaláról küldettek fel.

Baranyain kívül Moinxy küldetését külföldön a magyarok követe Zakanus János volt megnevezendő. Zakanus küldetése szintén kettős volt, egyrészt a vallási vizsály-

ban a lutheranusokat képviselő, másrészről a
nemzeti asszociáció ratifikációját a szászok
érdekeiben kiközösölni; de a mikölönvő-
sen fontos volt, megvolt bízva minde-
zekben kívül hogy a szász nemzet részre
előnyöket nyerjen ki a felségtől.

Ex iránymutatása 18 pontból állott, melyek
röviden fel kell sorolnunk, hogy lássuk mennyi-
nyire iparkodott a szász nemzet kívánságai-
gok megexerzése által, a többi nemzetek fe-
lett kiemelkedni, hogy mennyire nem kor-
dosta szász Erdély zavaros és multyához
képest, most már viszállyalan állapotát,
sorát, mert a helyett hogy a három nem-
zet mint egy riv és lélek együttesen, mint
egy hazaffiai iparkodtak volna Erdély
viszonyait rendezni, együttes, egymást
védő magukatartása által a bécsi udvar
ellenében határozott állást foglalni, e
helyett a diploma elfogadása után el-

ső követség után a részok már működtek
separatistikus érdekeikért, s közvetlenül a
bécsi udvar elől akarták magukat helye-
zni; így bomlott meg az egység, ez tette bé-
nává Erdélyt, e folyton ellentétesség foly-
tán vélt könnyűvé még a diplomában tett
engedelményeket is laosaukint megörüdtet-
ni.

Er utasítás szerint Labaninus feladata volt
a két nemzeti accordának - nem megerő-
sített - hanem annak külön diploma
alakjában kiadatását kinyerni; a rész-
ok által felvett 900,000 forint kölcsön 10%
kamatját lezáraltítani; kinyilvánítani
a részok elegületlenségét a mostani or-
szággyűlésnek iránt, mivel ekeken a részok
csak 13 szavazattal bírtak; a sz. Mártír-
nap adót eltöröltetni; Treben részére pénz-
verdelét nyerni; a tanácsosoknak eddig é-
venként adni szokott arany és ezüst ver-
delé-

gek iránti kötelezettség szüntessek meg; és a mi
 közzétlenül a bécsi udvar alá tartozási szán-
 dékat feltünteteti, utavittatott Labianus ki-
 esközölni, miszerint a rókok comit ne a
 kormányzó, hanem a katonai főhadvezér,
 parancsnok igazságra be; hogy a rókok pereit
 ne a guberniumhoz hanem egyenesen a
 felsőphoz vitessenek; hogy az országgyűlések
 lehetőleg Zebeben vagy ahhoz közel tar-
 tassanak; és hogy a rókok nemzetnek is
 hely adassék a kormányzók és a királyi
 táblánál (Jos. Kemény. Deutsche Fundgruben
 der Gesch. Siebenb. I k. 337-324.). —

Augustus 26-án érkezett a követelő Bécse,
 két rendbeli utasítás, az országgyűlés és a
 kormányzoktól nyert megbízó levéllel. (Rókok.
 i. m. 283-284.). —

A gubernium bízott meg Alvincz számára
 utasítást adni, ennek alapján két uta-
 sítás kézzel írott, egy általános és egy rókok -

letes.

Az előbbi 21 pontból állott, előre becsülvén, mi-
 xerint megvannak nyugodalva elvisejvén
 a törvények, de különösen ezen ügyben jár-
 tasságában, utasíták miképen tegye tiszte-
 letét és nyerge ki pártfogásvét gróf Kinsky
 Oszkár, gr. Strattman Henrik, gr. Caraffa, gr.
 Vélstein, a fejedelem kegyeltje Slavignano
 a minisztereknek, az ott levő magyar főúr-
 rahnak, papoknak, secretariusoknak; át-
 térve a követpénz meritumára, eszközölje ki
 a diploma 3d. pontjának kitorlését; Arafy
 fejedelemségének megerősítését, kijelentvén
 mixerint ennek tényleges fejedelemségét
 20 éves koráig nem kívánják; hogy a
 pactum ne szakittassék el, sőt megtartva
 a felőleg előbbi ígértét, ez ügyet metörtas-
 sék elintézni; Vétérán és a gubernium
 vagy az erdélyi királyi tábla útján, hogy-
 ha ez utóbbit nem akarná a felőleg meg-

birni, ám nevezzen ki más bírálhat, de nem
 a papi rendből, és ezt indokolja arra, mi-
 szerint a felség megerősítette a diploma 2.
 és 6d. pontjaiban a fejedelmeknek a par-
 tiumra vonatkozó donatiáit is, habár
 hajdan azok papi javak is voltak, ez ellen
 a kath. clerus contradicallt, „quomodo ergo
 „contra dictor iudex erit”, de ezért el-
 tekintve is, a diploma 6d. pontjában a
 felség megerősíti hogy az ilyenmü javak
 elbírálására az erdélyi törvényszék illetékes,
 ezután több nem oly fontos feladat fel-
 sorolása után utasított, hogy az elő-
 zős terheknek könnyítését különösen or-
 galmaxra, nyújtson be e végből egy külön
 emlékiratot Caraffának; a vallás és a par-
 tiumbeli főügyeken kívül az art. 19d pont-
 ja szerint a gubernium helyete, jogi ál-
 lása szabályozandó mind a bécsi udvarral,
 mind az udv. cancellariával szemben.

A második részletes utasításról, melyet Alvinczy
 nyert, képez Károly magyar király miszerint, az uta-
 „sítások Erdély akkori állapotjának s helyke-
 ztetésének oly világos tüköréi, melyeknek hi-
 ányosságait alig ha más historiai adat ki-
 tolni képes volna". Ezen meggyezés teljesen
 igaz, mert eme részletes utasítás magában
 foglalja Erdély őhajait mind közjogi, mind
 alkotmányi, közigazgatási, törvénykezési stb.
 ügyeit illetőleg. Négy fő részre oszlik ez.
 Az elő-rész 5 pontban a gubernium és gu-
 bernator hatáskörét akarja növelni és tíz-
 tén körvonalozni. Erre nézve utasítottott
 Alvinczy miszerint hivatkozásképp hogy a guber-
 nium hatásköre kiterjesztések a partium-
 ra is, indokolván azval, hogy ez ígérte van
 a diploma 2d. pontjában, hogy a partium-
 rohanásig, hársaság, törvények és szoká-
 sok által teljesen beolvadt Erdélybe, e-
 vivonnyal zavar előidézése nélkül megörün-

tetni nem lehet, és hogy magának a fel-
 ségnek több garantiat nyujt ha az a gu-
 bernator, semmint ha a nádor juris-
 dictioja alatt van, és valamint az er-
 délyi csász. főparancsnok alatt van azon
 rész határnailag, és így szükséges hogy
 erdélyi hatóság alatt álljon a partium
 politikailag is; a főispányok és fő tisz-
 tek kinevezése a guberniumnál feljebb
 ne menjen, vagy legalább annak ki-
 jelölését és ajánlását helyelmesen res-
 pectálja a felség; töröltessék ki a dip-
 loma 84. pontjának toldaléka, mely
 ugyanis a kisebb tisztek kinevezéséhez
 is felségi megerősítést követel, mert ez
 ellenkezik a felség álttal megerősített
 Appb. c. III p. 43 tit. 1-4 articulusaival,
 a felség most Erdély fejedelme, az er-
 délyi fejedelemség pedig helyben hagyott
 törvényeinknél fogva ebbe nem ele-

gyedett bele, mivel a megyei törtek vólar-
tásait a megye consensusa approbálta,
s végül mert félnek hogy ez által a meg-
erősítéseinél a katholikuskok elő- a többiek
háttérbe fognak vorítottatni. A gubern-
nator irámára kinyerendők az „arma-
lisok, primipilasiusok, consensuali-
sok, Tutoriorák” kinevezési joga, a re-
beni királybíró, a superintendensek ki-
~~nevezés~~ és város papok megerősítési joga;
(mint ezt az appb. c. I §. I tit. q. articulu-
sa rendeli); de főképp igyekeznek kinyerni
hogy a gubernator, mint hajdan a vaj-
da, legalább 20 jobbágy telekig terjedő
adományozási joggal bírjon.

A második rész 5 pontban a törvényke-
zést illetőleg a fellebbezést kivágya va-
bályozni, különösen Erdélynek Ma-
gyarországtól függetlensége fentartá-
sa irányában.

A harmadik rész 6 pontban különösen a kisebb ügyekben az erdélyi hatóságok önállóságáról és hivatalos eljárás módjáról szól, ezenkívül utasítja hogy kisebb körűleg miszerint az erdélyi pósták ne álljanak a bécsi posta igazgatóság alatt, és hogy a posta ügy az erdélyi cancelláriát illesse (ugyanis a disp. 18d. p. a posta ügyet csak általánosan az államtanácsra bízta). —

A részletes utasítás 150. részén kívül főleg minket érdeklő a 4d. rész mely a „fiscalitásokról” szól.

Így kezdik Múincsy miszerint a harmincadok (Mármáros, Főrtovár, Kolozsvár, Záhányi, veretoronji és beutereci) ne oldassanak részenként harzonbérbe, hanem egyetbe, lehetőleg magának az országnak, így többet jövedelmének az erdélyi illetmény, a magán arany-

hányák birtokasaitól 2 fős számon váltson
 be a fisco az aranyat; valamint ezek-
 re úgy a fiscalitasokra is a régi törvé-
 nyek legyenek irányadók, azaz a do-
 natio tárgyát képező javak után is
 donáltassanak, és ne maradjanak a
 fiscusnál, míg a purai fiscalitasok
 ellenkezőleg eladós tárgyát ne képez-
 hessék; a szászok évenként 6000 magy. frt-
 aértak honorarium gyanánt a feje-
 delemnek, és a 12 tanács urnak arany-
 kupákat, az előbbi engedje el a felvétel,
 de az utóbbira köteleztesen a szászok,
 (Zakariás feladata volt az utóbbi is
 megváltatni); a „Census cathedra-
 tikus (930 arany, 250 tallér, 25 gyara érték) melyt a
 szász papok a dézma megváltása fe-
 jében fizettek, a fejedelemnek, ezután is
 érvényben maradjon, (a dézma az idő-
 ben 30,000 veder bor, 6-7000 kából bura, 5 -

6000 köböl xab volt. Magy. egyet. encyk.
2. köt. 1046-1055 l.); sürgetse a török accor-
da megerősítését; esküszöljen ki II. Apá-
rére a fiscalitásokról jövődelmet, vé-
gül állapítsa meg ^a hivatalnokai fi-
zetése nagyságát (dijo 11 pont), és ha tér-
deni fognak hogy ez mekkora legyen,
valóint csak az alsóbbakra adjan,
míg a főknek (tételőmestereknek egyén a
gubernatorig) fizetése nagyságát tegye
függetlenné a felsőig akaratától. (Extr. i.
m. 262-262 l.). —

A két megbízó levél, és két utasítás
hivól magával vitte Alvincy még a
gubernium két emlékiratát is.

Magával vitte ugyanis a) a gubernium
„memoriáléját” melyben állásfoglalja a
vallási viszony ügyében van előadva, és
b) az országrendeknek értesítését a fisca-
litások mennyisége-és jövődelméről. Ex

utóbbi a diploma 44. pontja alapján ké-
szült. Ugyanis a pontban igéri a felső
hagy általánosan az igazság szabálytatás so-
kott gyakorlatát sértetlenül jelentetve „
„gazdaságokban is, a királyi ^{haszon} ~~személy~~ ételekre
és a fizuot illetőkre néve a hűvéges ren-
dek előleges őrzinte értesítése nyomán.
... stb.” Az Alvinczy által felvitt másvetik
okmány volt ez előleges értesítés.

„Sincera fidelium Statuum et Principum
Transylvaniae super fiscalitatibus ibidem
Informatio” nak – mely részletesen elő-
adva ^{IV} Alvinczy utasításában foglalt el-
veket – célja az okmányutalórészében
és szavakkal van előadva, dignetur Maj.
„Vestra Saert. sincera devotionis munerum
que suorum proportionne gratiosissima
sua profensione penitatis, stipendia cu-
jusbet, et aliis frumentis ac salibus con-
digna, clementissime determinare, ea-

„denique cuilibet quantocius assignanda et administranda, benignissime de-
mandare." (Lázor i. m. 351-369 l.). —

A követiég megérkezvén Pécsbe, az utasi-
tisokhoz mértén tiszteletét tette, és pártfo-
gósait kérte ki az uolvár főemberei ré-
széről.

Mint előre látható volt Alvinczy feladta-
tát tetemesen nehezíté a többi követek
(Zabánicsnak stb.) de különösen a katho-
likusok követe Baranyainak ellenirányu
működése, mert Baranyai nemcsak
vallási, hanem politikai téren is ellen-
kező irányban működött.

Erősen hi az Alvinczy által tett jelen-
tesre reflectáló 1692 sep 25. tordai or-
szággyűlés menetiből és Bethlen Eleknek,
Bránffy Györgynek és a guberniumnak
Alvinczy levelére írt válaszából.

A tordai országgyűlésre vonatkozólag

„Tött ezen gyűlés alatt Mvinery uramnak let-
 roszben való levele. A tábbi körött írtam az-
 meg, hogy Baranyai Gergely uram non
 tantum in puncto Religionis, hanem
 etiam in Politicis nemre. 1.) De recom-
 mendationibus Officiorum vacanti-
 um. 2.) De negotio Transmissiozum. 3.) De
 Cancellaria Transnica tollenda, vel Hun-
 garicae Cancellariae subicienda vel incor-
 poranda, aut Viennam transferenda
 ellenkerik, és a catholikus atyafiak nevé-
 vel mást tractál . . . . . sok időm-
 sus után (t. i. Mvinery jelentése a gyűlés
 tudomására hozatott) megvallák a cath.
 atyafiak ö" kegyelmek, hogy ö" kegyelmek
 adottak art ex instructioit Baranyai uram-
 nak, ilyen okokon 1.) mert az eszéki mo-
 tani gubernium magasabb révre miv-
 valláson lévén, a katholikusok nem pro-
 moveálódhatnak 2.) nem is perelhetnek”.

(Acta diurna gubernii Traunici 1692. 60-691. Al-
vincy okmányt. 315 l.) —

A gyűlés határozatának megfelelőleg a
gubernium levelet írt Alvincynek octob.
8-án. E levél némi világot vet Alvincy
bécsi működése mesztés^{al} és phasisai -
^{al}
~~246.~~

E levélből kitűnik miszerint Alvincy sep-
14 és 20-án jelentést tett coldigi működésé-
ről a guberniumnak. Ez ideig Alvincy
még semmi határozott pozitív eredmé-
nyre nem jutott, sem a felségtől re-
solutiát nem nyert, ünnepélyes confe-
rentia sem volt még, hanem csak a bé-
csi főúrnak meggyezésén fáradozott, ha-
bár hasztalanul, mert maga a guber-
nium bátoritá át, hogy azon urak con-
fidens beérlegetése miatt nincsok miért
felháborodjan, e levélben említés van
tőle a torzai gyűlés említett meneté-

ről, és utasították hogy mind a politikai,
mind a vallási ügyben tartva magát
rigorusan az utasítások, másirányu,
útractát ott nem kereshet, Instructio -
jától nem recedálhat (Kilággyi. Alvin.
okmt. 15 k. 325-71.). —

Alvincy Bethlen Eleknek is fáradságai
caldig eredménytelenségét és annak o -
kait várhatja, mert Bethlennek oct. 6-án
irt levelében ez áll „a hegyelmed leveli -
„ből (sept. 4. 20. 24. és 24 d-ről) nem kétszo -
morusággal olvastam ez regény hazar -
iránt, az maga fiaitól, dolgaiban va -
ló akadályoztatásait, mely miattán az
hegyelmednek fáradságos munkája is
ad perfectionem alighet, ha az dol -
gok egyenlő akaratával, munkával és
értelmmel munkálkodhatnának —,
ugy remélhetnénk közönvégyen öven -
detesebb gyümölcsöt az olagnak.” (Kilággyi.

Alvinczy i. m. 15 k. 324-51.). —

Bránffy Györgynek leveléből is kitűnik Alvinczy őriási nehéz feladata, bizony „dolog hogy kegyelmednek munkája valóban süllyes és sok nehézségekkel telt, mindazonáltal mint eddig úgy ezután is jó Istentben bízván, azt kíván segítségül, reá segélli kegyelmedet, hogy mind vallásának, mind édes hazájának haazonosan szolgálván fáradságának örömmel való végét éri”. (u. o. 3241.). —

Bránffy György és az ország eme oka azonban nem igen akart teljesedése menni. Alvinczynak szeptember 3-án benyújtott és az utasítás velle-méhez mért, 23 pontu kóru, részletes emlékirata semmi eredményt sem szült (Kéz. i. m. 287-3091.). —

Hőnapokon keresztül, ismert okokból, hasz-

talan főradosott.

U, lényegében az előbbi tartalmazó, de rövidebb emlékiratot nyújtott be tehát 1693 január 3-án, és midőn ennek sem volt semmi eredménye, mártius 14-én egy harmadik, az előző nem rövidlebb a ké-
"fejezetekben az elöl, de a dolog előadásán-
kon a simaságot, erős logikát is al-
paz oximitásait véve tekintette, a legala-
pocabb és legerősebb" emlékiratot nyúj-
tott be.

Ugyanekkor terjeszté be a guberniurnak
álláspontját tárgyzó okmányait, t. i. az
accordákat, a vallási ügyre vonatkozó
"succinta opinioját", és a fiscalitásokra vo-
natkozó "sincera informatiót". (Kán. i. m.
309-342). — (J. K. Tundorubert. I k. 374 l.)

Végre, kilenc hónapi fennlét után, a kö-

vetőg kinyerte a bécsi udvar határozatát,
nem kevés befolyást gyakorolván erre a
török harci késztetésre.

A bécsiári revolutiók egész seregét hozá le a
bíróttmány, nevezetesen:

1.) „Rescriptum” C. R. generale ad Regium
in Transilvania Gubernium.

2.) „Resolutio” C. R. quae dicitur vulgo Alvin-
exyana.

3.) Diploma supplementum de negotio Religio-
nis.

4.) „Confirmatio Accordae inter Nationes Tran-
sylvanicae super tollendis Saxonum gravami-
nibus initae.”

5.) Confirmatio Accordae super numero
portarum inter nationes initae.

6.) Contractus super locatione proventu-
umⁱⁿ Transilvania fiscalium . . . . . atque
a Caesare confirmatus.”

7.) Instructiones primariis in Transilvania

Maximatus et Caesaris praescriptae:

- a.) Instructio pro Gubernatore Transilvaniae et formula praementum eidem.
- b.) Instructio pro Generali militiae Transilvaniae et formula praementum eidem.
- c.) Instructio pro Cancellario Regio Transilvaniae et formula praementum R. Cancellarii nostri et vice Cancellarii Transilvanici.
- d.) Instructio pro Thesaurario R. in Transilvania et formula praementum eidem.
- e.) Instructio pro Consiliariis ^{re} ~~residens~~ et votis in Gubernio Transilvaniae habentibus.
- 8.) Modus prosequendae in aula Caesaris appellacionis, praeter aliarum provinciarum haereditaria ^{re} ~~re~~ usitatus.
- 9.) Resolutio C. Regia Natione gravaminum, per Romano Catholicos medio Gregorii Baranpaci ipsorum deputati exhibitorum.
- 10.) Resolutio C. R. Johanni Labanior Nationis Saxonicae ablegato data.

11.) Rescriptum C. Regium super articulis pro confirmatione representatis ad Regium in Transilvania Gubernium.

12.) Resolutiones Caesareae ad Gubernium super collationibus nonnullarum officiorum:

a.) b.) c.) d.) e.) f.) —

13.) Caesar ad Status et Ordines. (S. R. v. m. 373-464.). —

Az 1.) felemelotti, hivő "leiratban általános jellegű; megemlíti mely resolutionokat becsdott hi, ezekre néve általában általpontjait írnti, s azok végrehajtását a kormányzásoknak meghagyja.

Négyfővőnyű volt. Alvinczy feladata 1.) a vallási vörőh eldöntését, 2.) a nemzetek közötti accordák megerősítését; 3.) a felvitt orvóágygylési végzések megerősítését; 4.) az általa becsdott emlékiratokra hivő válaszokat nyerni hi.

Ligelöör a várak accordára adatott válnak,
 míg pedig ápril 7-ét kelttve a szerelmekre, és
 ápril 14-ét kelttve az adózási arányra, egy-
 eszer mind ápril 28-án Labanius Jánosnak
 is válnak adatott, minthogy önmaguk irán-
 ban és ezenkívül még másfelé adat elérése-
 ben is működött.

A szerelmek ügyében keltt accordat a felhőz
 a kiegyezés kellemében e ravakkal erősíté-
 meg „Quibus Civitatum nostrarum Saxoni-
 earum gravaminibus amicabile compo-
 sitione, accedente hac nostra Caesaris Re-
 gia approbatione, prolego perpetuo va-
 litura terminatis, omnia diplomatis nost-
 ricapita immota semper inviolataque man-
 sura sancimus. ”

Az adózási arányról, illetve a „porták” száma
 felett létrejött accordat a felhőz e ravakkal
 erősíté meg „in omnibus functionis articulis et
 „clausulis benignissime approbavimus cor-

firmavimus et roboravimus; valentes et
expresse decernentes, ut ab omnibus et sin-
gulis quorum interest firmiter et inviola-
biter, absque omni tremogessione turba-
tione vel contradictione, observentur etc."

A szász nemzet, 1692. Kolozsvárt Julius 21-én
a szász nemzet pecsétjével és a nékek két-
két pöttyeinek aláírásával kiáltott
okmányban, ünnepélyesen kijelenté,
hogy ezen két accorda által minden
sérelmet teljesen orvosolva és elenyir-
tetve látja, ohajtásei teljesen kivan-
nak elégitve.

Láttuk, mert ennek elacára is Lukanius
hövetüknek más utasítást adottak, hogy
a szász nemzet ezen kijelentése nem volt
való, hiv. A felség által a két accorda
megerősített, az oldalról tehát a vi-
szonyok tökéletesen rendezettek, és így
a Lukaniusnak 1693 ápril 28-án adott vá-

lax, az accordával ellenkező minden
hivataloságra határozottan elutasító
kellett volna lenni. Ez nem történt meg;
valarul egyáltalán ugyan hogy positive
summi eredményt nem gyűjtötte -
zett Lakanius külföldi működése; de már
az is elég eredmény volt tudorék, hogy kijo-
lenté mikérinten külföldi összejutások és
hivatalnok elutazását meg kell előznie a
minikfel (gubernium) kikallgatása.

És hogy a vörösek separatisták okai nem
váltak kedvesöttekül fagyadva az udvar-
székről, tanusítja a kécsi udvar egyik fő
befolyásos tagjának gróf Kinskynek, sőt
magának az egész udvarnak irányműve-
ni magatartása. (For. Kemény. Deutsche Länd-
gruben d. Gesch. Siebenb. 377. l.) —
Lakanius ott nemeseget nyert és gróf Kinsky
feltevé a kapott válar tagadóllegének
valódi értelmét, az udvarnak len gondola

„a hű orvász nemzetre, de nem olyanok az i-
dők, hogy míg nekik kedvesnek, a ma-
gyarokat elidegenítsék; azonban a mint
az igazgató is épülete falai fellepnek
vive, jönni fognak a répletek,” és Kollo-
nics kibornok a csápar tudtával arany-
lánczot akasztott nyakába e szavakkal,
ha németek vagytok udvarnok jelét német
állhatatosságoknak és legyetek hűvek a
császárhoz.” —

Hogy Labianus működésével megvolt
elégedve a magyar nemzet, dacára hogy el-
utazító válságot kapott látszólag, tanu-
sítja az ismerint az erdélyi rendek no-
henteltek reá; és hogy maga a magyar nem-
zet megvolt elégedve, tanusítja a német
írók műveiből Trausch által ki-
adott Chronicon-Fuchrio meggyezése, melyet
teh akkor mielőtt Labianus az erdélyi
rendek kérdőre vonására e szavakkal vá-

Laxolván: „én a város nemzetét követem,
 „ennek terek jelentést küldetésemsél,
 „ott megtudjátok a mit akartak”, azt mond-
 ja hogy Labaninus, „aptissime et elegantis-
 sime respondit. (J. Kemény. Deutsch. Sammlg.
 d. Gesch. Liebau. I k. 382 l. — Köváry s. m.
 6 k. 176-178. — Silágyi: Vértanúk 369 l. Jos.
 Trausch „Chronicon Buchris II k. 257 l.). —
 Mára el szokott a vallási vizálya április 9-én
 adott válságot a felség, melyben a kath. vallás
 teljes egyenpoguságra kimondatott, a köve-
 telésekre pedig: hogy a 4 bevett vallás gon-
 dokolataiban, jogjaiban, jussaiban és ki-
 toklásaiban, melyeket mostan ilvoz (tehát
 status quo) semmi háborítás ne történ-
 jék; a katholikuskok megkapják a ko-
 lovári ref. templomot, 15000 forintot a
 Monostor részükre kiváltandó, és egyházi
 és iskolai célra örök jogon átadandó,
 gondoskodás fog történni, hogy a kath.

csak nevelése és az iskolákban tanítás pórtas, de
 a többi vállalkozás előtt nem gyannus férfiakról bi-
 rasszék; végre teljes püspöki jagokkal bíró vicá-
 riust fognak kapni. A megerősítő ráadások
 így szólt: „Et ita articulum primum et secun-
 dum praelibati diplomatis Nostrae declarantes,
 omnia diplomatis capita, perpetuae sanctio-
 nis pragmaticae et fundamentalis sancti-
 monia, inviolabiliter volumus observari.”

Elég mérsékelt a válasz, a protestáns és kat-
 holikus követelési és engedményei között mint-
 egy köréputat tart, sőt inkább kedvez a pro-
 testánsoknak. De a pötlék diploma meg-
 tartását is hitecsé tette a Baranyainak
 április 14-én adott külön válasz, mert így el-
 lentetben a pötlék diplomával, benne ele-
 get tenni ígér az udvar a katolikusok min-
 den követelésének.

Tudatlatotott benne Baranyai, miexint a
 pötlék diploma tartalma dacára ita-

síttatott a gubernium, hogy a katholikusok megkapják a kolozvári piaciunitárius templomát és gondoskodni fogtörténni, hogy a gubernium és királyi táblához az unitárius és lutheranusok körül alkalmas összemélyek (3-3) nem legyenek, azoknak helye reformatus és katholikusokkal pótoltsassék. E két kívánalom pedig a kolozvári tractán a jesuiták ügyén kívül a leghevesebb ellentmondásoktól a protestánusok részéről.

A 6.) párom alatt május 30-án kelt válaaz a fiskalitások ügyében tett fetterpextiore vonatkozók, s benne a kérelem szerint haxonbérbe adatnak az országnak, de csak bizonyos feltételek mellett, melymiatt azután a rendek ettől elállottak.

A 7.) d. párom a. / b. / c. / d. / e. / f. / pontjai alatt utasítások és esküformák foglaltatnak a gubernátor, a főhadvezér, a cancellár, kinc-

tárnok és tanárocsok részére.

A 14. §-ban említett válság a felküldött országgyűlési cikkek megerősítésére vonatkozik, és melyek részben a fentebb említett külön válságok és pótdiplomákban rendezettek, részben módosítottak, részben elutasítottak.

Május 14-ét költözve jelent meg azon revolutio, mely Alvinczy követési feladatának legfontosabb részére adott válságot. Alvinczy benyújtott emlékiratában kitér az ország majd öfkes központi ügyaira, benne orvoslását és rendezését kérte az ország úgy vallói mint nemzeti, törvénykezési, közigazgatási, területi, katonai és politikai viszonyainak. Ennek u. n. Alvinczyáni resolutio tartalma következő:

Az 1. §-ban Alvinczy kérte a felfüggesztését, erre a válság volt: a felségragas-

kodik a diplomához, azaz ez ügy akkor fog
 végleg elintéztetni ha a pápa nagy koru lesz,
 (resolutio. Hinceryana pont); a 2d. pontja:
 hogy a vallási vizságy a protestánsok is gu-
 bernium exellemiben döntések el/mest
 Hincery a katholikuskokat tartja hibáinak
 hogy az ügy elnem intéztetett békéfen, de a
 „tissima eorum [nempe Catholicorum] intentio
 cum ardentissima sollicitudinis opera
 frustrata est,“) a válaos volt: ez ügyet a ki-
 dott pötlék diploma szakályozza, de hozzá
 tételt, hogy a felség kedvesen venné, ha a
 katholikuskok az unitarius piacci nagytemple-
 mot kapnák meg 5000 frt. kárpótlás mel-
 lett (res. ult. 2. pont); a 3d. pontja: hogy a pápa
 nemxettel kötött accordák megerősítésnek
 válaos volt: az accordák megerősítettnek, a
 mit pedig ezen felül a válaosok feltérjéztettek,
 vagy feltérjézteténének, a felség ez ügyben fi-
 vezen kihallgatja mind a pápákat, mind

a guberniumot, dengedi a felsőig a városok-
nak a háború ideje alatt adni szokott évi
6000 ftll. a fedelemnek, és vállaltassék le
a városok által felvett kölcsön kamatja
5 vagy 6 %-ra (r. d. 3 p.); a 4d. pontra, mely
a fellebbezés ügyét tárgyalja, és tekintet-
ben az exorbitáns határidőeknek minél na-
gyobb hatáskört kívánt megadni vala-
volt: a felsőig, hűtlenség, hazudás
s a háza ellen intézett bünyöklési végeldön-
tést a felsőig magának tartja fen, a tes-
ti sértések bünyögeiben a kormányzóék vé-
leményének meghallgatása mellett fel-
mondásnak (a felsőighez) adandó hely, a
polgári perek pedig, melyeknek értéke 3000
aranyon felül van, tekintet nélkül hogy
a per tárgya ingó vagy ingatlan, felül
vizsgálat végett felküldendők, (r. d. 4. p.);
az 5d. pont a finalitásokra vonatkozik
melyre külön feltérjés és külön válsz

adotott (r. A. 5. p.); a 6. d. pontja, mely a gubernium és királyi tábla tárgyai számára a diploma 5 és 9. d. pontja a tekintettel vonatkozik, hogy t. i. a hivatalok általában a vallásról tekintet nélkül fognak betöltetni, de úgy hogy a belfő tanács és kir. táblánál 3-3 katolikus legyen, azon kívül adotott: hogy a gubernium és kir. tábla. 12-12 keményköt állandó, a betöltésnél a vallások egyenlően tekintetbe vétetnek, de úgy hogy azon esetben ha kellő számú alkalmas unitárius és lutheránus nem találtatik ezek helyi reformátusok és katolikusok közül fognak betöltetni (r. A. 6. p.); A 7. d. pontja a kéréssel megegyezőleg vállaltatott: hogy a fegyverrel viszálygatalandó jószágok volt tulajdonosainak visszaadottnak (r. A. 7. p.); a 8. d. pontja a kéréssel ellenkezőleg hogy a diploma 8 és 9. d. pontja, illetőleg az előbbiek találati ha

nem változtaték meg, hanem „prout defec-
to existant“, intacti relinquantur, debiteque ob-
serventur (r. A. 8. p.); a 9d. ponton mely mint
említették a gubernator számára a régi vag-
dálchoz hasonló hatáskört kívánt megnyer-
ni, elutasítólag válasszatott: ex ügyben már
jobb, alkalmasabb időben fog határozat-
ni, (holott maga a diploma 4d. pontja a gu-
bernatort így tünteti fel, mint a hajdani
vagydát) (r. A. 9. p.); a 10dik ponton, mely a
diploma 11d. pontja ítélmében kéri hogy
a felsőga tiortek iodiját (in pecunia in vic-
tualibus aut in calibus), ^{melweigova?} válassz volt: hogy
a fixetio-utalványozhatás exéjából küldes-
sék fel a tiorti nővör (r. A. 10. p.); a 11d. pont-
on melyben kéri a felsőget hogy a pafy
számára, ki „in spem successionis“ neveltetik,
a fejedelmi paoakból hellel pördelem válas-
sék, válassz volt: a pafy nem kaphat nagyobb
ellátást, a nagy kiadások ezt nem engedik

meg (r. A. 11 p.); a 12 d. illetőleg az 1. és 3 d. em-
lékirat 13 d. pontjára, hogy a pactum ne
szakítsák el Erdélytől, válfoktatott:
hogy az ottani hivatalokból kizárni
a magyarországiakat, hanem az erdélyi-
ekre is kölesvönöfön tehintet leendő (r. A. 12 p.).
Tovább menőleg, az elvívnyuna resolu-
tio 13 d. pontja az emlékirat azon kérésére
hogy a katonai elvívnyásolás tényleg könny-
nyitassanak (melynek összege 6 hónap
alatt 486 462 ft-ra ment fel) is melynek
könnyítésére terv is előtett be, válfokol-
ta: hogy a könnyítés megtörténend de ké-
sőbb; a 14 d. p. az emlékirat azon kérésére
hogy az erdélyi posták vezete „absolute et
independententer” az erdélyi cancellariát il-
lesee, válfoktatott: hogy a posták ügyét,
rendezését a felsőig magának tartja fen,
a 15 d. p. a kérésrel egyetemben kijelenté: mi-
szert az várak helyek csak a harcra védelme

szükség esetén katonáskodják a hon határain
 kívül; a 16. 17. 18 d. pont a Tökölymorgalomra,
 a két visszavetést Tököly hívére, és a szokott jobbra-
 gyokra vonatkozik, az elsőre kijelentvén
 hogy az amnestiát fentartva a felség¹ ha azt
 „valamely különös ok nem ellenkezé valakit
 illetőleg vagy va valamely jószág nincs el-
 járulékosra;” a 19 d. pont, az emlékirat kéré-
 sére hogy Máramaros, Közép-Szolnok és Krasz-
 na megyék lakóit, répit mivel vidékük ter-
 méketlen, répit mivel az utolsó idők nyo-
 morai által teljesen lenyúlattak, mentse fel
 a Felső egy honapi adózás terheitől, to-
 vábbá hogy Kövárvidéket pedig mely ha-
 dón Belvárosok megye egy répit kiperse,
 Erdélyhez csatolni, kijelenté mincorint va-
 nálkozik (dolenter intellexit) a felség eren-
 megyék merencsétlenségén, Kövárvidéket
 pedig Magyarországtól elszakítani és Erdély-
 hez csatolni nem lehet; a 20 és 21 d. pont

helyesli a gubernium megtörtént szervezését, berendezését, és meghagyja hogy a gubernium székhelye Debreczén legyen, egyezmény szerinti, nagyobb biztonságokéért, gondoskodás lenni kellő őrségről; a 22. d. pont kedvesöleg dönti el az emlíkirat egyik főkérsét, mely ellen a katholikusok követe Baranyai annyiit küldött, kijelenti ugyanis e pont, hogy az udvar, inkább szeretne volna hogy Erdély és Magyarország egy udvari cancellariával bízzanak, mindazonáltal a felsőig enged a kívánságnak, és belecgyez a külön erdélyi cancellaria szervezésébe és ez iránt véleményét kér a guberniumtól; végre a 23. d. pont kijelenti hogy a felsőig az országrendei által felküldött törvényrekllekre (a diploma 7. d. pontja értelmében) akaratát tudatni fogja a kormányzókkal; (külön rescriptum VI páma alatt). —

Mindenne királyi válaarokat béránya egy a -

tő-irat, május 30-ára rendekhez intérvé.
 Ez utó leirathat tudatja a felvig hogy Al-
 vinczy, ki hozzá orvágos ügyek elintézésé-
 végett felküldetett, hazájába visszatér-
 tatik; tőle megtudják a rendek akara-
 tait, meglevén győződve hogy azok ezzel
 mintán csak így lehet elérni a közsendek, békék
 és igazságot, meglefsnek elégedve.

Megpöttek tehát végre a követek által kőna-
 pokon keresztül sürgetett resoluciók, válaft
 nyert Alvinczy benyújtott emlékirata is, de
 megnyugvást nem felt benne Erdély.

És valában eme resoluciók ily hatást ejke-
 zőlni nem voltak alkalmasak.

Ami pomoru csalodás után biralan-
 mal fordult Erdély a felvíghez, feltárta
 vérelmeit, indokolta azokat és remélte
 hogy orvosoltatni fognak, de az Alvinczy
 fáradozása mindegyiket, de azt elérni nem
 tudta. Az orvág kérelmeinek fő pontjai

vagy elutasítottak, vagy a jövő bizonytalan
körülményeibe elcsúszottak.

A vallási vivályt, a nyert pöttlek diploma
eljárása, a felség ismert utóháza miatt
nem lehetett véglegesen elintézve kinni, a
vadás követ kedveső fogadtatása kétsé-
sítette az accordák által rendeltt viszonyok
és állapotok tartosságát, és hogy e félelem
nem volt csak ábránd, a csakhamar be-
következett való jelen folyamatosan igazol-
ta.

A kormányzó, a hatóságok nagyobb ha-
táskörét, okajtott az ország, hogy legalább
e részben belügyeiben minni önállóságot
vigyan ki, a válasz elutasító volt; a Ré-
szek Erőtellyheri tartozásait okajtotta az or-
szág, a válasz elutasító volt (és e tagadó
válasz Magyarország szempontjából igazolt
is volt). A fő okajok megtagadása mel-
lett, a többi inkább kisebb mérvű okajok

kedvező" ellátásra lehetett-e képes megnyu-
tatni harántokat?

Egy pont volt még, mely ezt mindennek era-
bolódások mellett is, a felség utó-leiratá-
ban okajtott eredményt szűli vala, és
ez, mit a rendek 1684-től fogva felség-
hez indított minden felterjesztésben, min-
den követi utasításban beletettek, és mint
Erdély egy rész egy lélek közokajtása gyarant.
tüntettek fel, az ifjú fejedelem mege-
rősítése volt. (Legalább rézkönyvről e kéreft-
menyben ez irányu tanulmányosa-
inkból kivethük — Erdély és nem
csak egy párt okajának tekintjük.) —
E kivánság mindenha jogos volt, jogos
volt 1692-ben is, mert a diploma előkara is
táplálta, megerősítette bennök e hitet. És
ez okajás és elapadtatott a királyi vá-
laphoz. El kellett fogadni a felség a-
karatát.

1693 sept. 16-án Torolán összejött az országgyűlés, de már nem hagy mint előtti valódi feladatához mérten, önmaga alkosson szabályokat ország vívonyaink rendezésére, hanem csak hogy ellenmondás nélkül pontosként teljesítse a felső határozatát „az alvincianus resolútiók, az „instructiók publicáltattak és consolidatívká tétettek, a new resolútiók feliskettettek, beiktattak a küldött formulák szerint.” (Gáll. az. erd. diact. végz. 1581.). —

Befejezés.

5. szakasz. Teladatokot el^{re}ve lenni ^{véltük} látnunk, kezdettől fogva ismertettük a bécsi udvar és Erdély diplomatiái alkuszolását, láttuk miként keletkeztek az egyes diplomá-projektumok, csak azért hogy egy más változat felart, hal-

vény oxinakkal röviden bíráltuk azokat, a vá-
laszok folyamánban kitűnt, miképp kívánt meg
leveszünként a nemzeti fejedelemség, mi-
képp kívéd a két udvar, miképp vepit foly-
ton Erdély.

Láttuk hogy míg eleintén Erdélyt csak egy
párt akarta a bécsi udvarhoz vonzani,
utobb a harci vívonyok alakulása miatt
már kénytelen a megkerdettirányt foly-
tatni. Midőn eloben lemondott a török
véltségéről, igen bírott erejében, talán
örömitott, hitt a politikai öpintességekben,
belevidasztatott az árka, és abból csak is
előbbi életrendezése lemondása örömitu-
dott kimenekedni. Végtere is eredményre
jutott, létre jött a diploma Leopoldinum
melyet Szász Károly igen helyesen hűsöm
répből állónak tart, t. i. az 1691 dec. 4. a.)
„diploma Leopoldinum”; b.) 1693 ápril 7. ki.
a magyarok sereglmeit orakályozó pót-diploma,

és az a.) 164° április 21-én a vallási vívásért rendező pót-diplomából, és mely két utábbi okmány hogy valóban diploma jellegű és hogy a „diploma Leopoldinum” egygyűző, mely alatt e hármat kell érteni, bizonyítására felhordtuk e két utábbi okmány megerősítő okmányait.

Annakban Excl^{ty} ez előbbeli vívonyainak, a leopoldi kitlevél történetének teljesebb kidomborításra, megértésre, szükségig egy lépessel tovább haladni, ezért ismertettük az alvinczerna revolutiókat is, mert ezek nem csak reflextexték, tisztázták a Leop. dip. egyes pontjait, hanem azokat módosították is, pót részt hagytak további módosításra, ezért szükség végeretül rövid pillantást vetnünk háziánk ez utáni életére.

Önválasztott fejedelem, belügyeink eddigi függetlenség, a fejedelemség alatti terület volt 1685-től folyton a Bécsbe küldött

követek utasításának lényege.

Er. állásponant fentartásáért szíves kitartással, lelkendezéssel küzdött Erdély, de elismeréssel juttatni nem tudta. A bécsi udvarnak szükségese volt Erdély birtoklása, de nem azért mit az anyakön öhajtott, hogy ezzel egyesüljen mintegy anya fia, és hogy Magyarország Európában a sokannyelvi nyelvű országok közötti nyugalom alatt állt fiai megint egygyé tömörüljenek, sem nem azért mit Erdély öhajtott, hanem szükségese az ország Magyarhon és Erdély öhajttásával és ellenkező érdekeiből volt. E kis ország másként szívesen nevezett a török elleni harcot, de nevezett főképp Magyarhon iránti politikája keserűül véltetett. „Erdélyt birni kell, mert a nélkül Magyarhonra esendően nem lehet urolni” mondja Caraffa emlékiratában, de Erdély fiúvéreivel, lelke egész hevével szívesen a politikai

„szabadságot, vallástürelmet” mondja fin-
tén Caraffa.

Az előbbi mondatot megfejté az okait, miért volt
örökkéges Erdély uralma, az utóbbi megadja
a kulcsot mikép kell azt uralni. Magyar-
ország okajtottat az egyenlőséget saját érdekéből,
hogy a név volt Magyarorszáig egyenlőn, al-
kotmány fenntartása érdekében vívott har-
caiban is erőket nyerve, a bécsi udvar
excellentetben birni okajtotta Erdélyt, hogy
sikereiben folytathassa abszolutistiku cé-
lokat. Ez azonban csak az első vívópont fe-
jezt meg, t. i. Erdély biráson áltat megbirnitani
az anyagont, de hogy ez elérhető lehetne,
nem elég a török védeltségét megpöntet-
ni, hanem követhetett a második kérdés,
mikép kell uralni Erdélyt, hogy Magyarorszá-
szabadság-törököszi valóban ellensúlyoz-
tassanak.

A kérdések merültek fel, és képezték a bé-

ei udvar politikai actiojának lényegét, ez tény, ezt elvitatni nem lehet, ezt arclotti és arutani viselkedése kétségtelenül feltűnteti. Nyilvánvalóan ellentétes elveket összehasonlítani, megtalálni a középutat, találni egy alapot, melyre mindkettő visszavezethető legyen, mely mintegy kiindulási pontul olgályon felette nehezebb volt, és ez ad magyarázatot, miért volt sokáig oly meddő az alkudorás, miért mindkettő ragaszkodott álláspontjához, a létrejövendő diploma pedig csak egy alappal bírhatott. Caraffa emlékirata nem maradt hatás nélkül, mert benne utmutatás volt arra, miképp érhetni el a célt közvetlen katonai erőfak nélkül.

A kormányzás és törvénykezés végzéseit helle Erdélyből kivinni, ez volt a cél, és ez ellen Bethlen Miklós haritalan küzdött,

mert valóban az általa lehozott diploma ez elvnek ad kifejezést, midőn kimondja hogy a kormányzás élén állók és az országgyűlésen hozott czikkeket megerősítére a felséget illeti.

Ezrel azonban Erdély okmányai részben szintén teljesítették, mert ezután is őt illette a fejedelm válaatás, a fejedelmi korokban hozott törvények, és az ennek szelleméhez mért vallás-szabadság, egyenlőség érvényben hagyottak, rendkívüli hatonosság, szokatlan adózás és sarcolással nem fog terhelhetni, sőt még az egyes nemzettek autonómiájának fenntartatott, mind ezek megtartására keresztség nyújtott az ország igazgatásával megbízott gubernium, és országos tisztviselők sáfara melyek szerint:

A kormányzó elébe szabott gponthól álló conditio szerint, a kormányzó tiszt a ren-

dek által évenként választás alá eshetik; az
uniót és vallásukat elválasztva megtartja
és megtartatja; a nemesség, városok,
örökek és megyék kiváltságait és elona-
táit, az ország törvényeit megtartja; sen-
kit törvénytelenül jogszállan és jóvaliban
nem bánat, sem mások által megbe-
tánni nem enged, az ország ügyeiben
a tanácsosokkal egyetértve működik,
erkek nélkül felterjesztést nem tesz a fel-
séghez; az ország békéje ellen senkivel
sem tractál, az országgyűlés egybehíró-
sát és azokon propositiok előterjesztését
a tanácsosokkal egyet érve teendő, or-
szággyűlés nélkül semminemű adót, ha-
dár a tanácsosok belecgyeznek is nem
vet; hadi ügyekben a co. katonai parancs-
okkal egyetért, és felkelést csak a co. k. pa-
rancsok, az ország tábornokai és a taná-
csosok együttes elhatározása alapján esz-

körül; ha a rendek úgy kívánják, akár
mivel a feltételeknek nem tetteleget,
akár mivel tiszte perpetuálása töre-
kedett - tisztétől bucsuzni tartozik.

Az országos tábornok az élére szakított fel-
tételék szerint, az országgyűvőt a kormány-
zó és tanácsosokkal együtt munkálni
köteles; hadi ügyekben a cs. k. parancs-
nokkal egyet érten, a felségtől az ügy-
beni parancsait a kormányzóknek
tudomása alá hozza; az erdélyi katona-
ságot mind béke mind had idején si-
goru fegyelmebeⁿ tartva. A cancellár
köteles a kormányzónak a felséghez
tett felterjesztéseit, és az országhoz intézett
rendeleteit ellenőrizni; a külügyi leve-
lezéseknél köteles felügyelni hogy azok
hadunk törvényeivel ne ellenkezzenek; a
kormányzókkel egyetértőleg a posták
felállítását előkészíti. A kincstárnok

köteles volt az ország pénzügyeit, jövedel-
meit kezelni, és e tekintetben az ország
törvényeit mind maga megtartani mind
mások által megtartatni. (Kéz. Syll. 134-149)
Cserey Mihály igen érdekesen jellemzi e
diplomát „Bixony gyönyörűséges dip-
lomavala, és merem mondani, a bécsi
udvar soha nem is violálta volna, nagy
boldogsággal és békesíggal élhettünköl-
na mellette; de a három natioh körött
való controversia, a négy religiok körött
való sok competentia szolgáltata alkál-
matosságot annak a szent diplomá-
nak érvényesítésére.”

E jellemzést részben elfogadjuk, de nem
mint Cserey ki ezt a véglegesen kiállí-
tott Bethlen Gergely által lehozott
diplomáról mondja, hanem elfo-
gadjuk a Bethlen Miklós által lehozott
diploma jellemzésül, fentartva e

mellett az erdélyi harafiak keblében bizonyára támaszt gyanakodást, utángondolatot, hogy Ország fejedelméig nem tettett ártikulussá, hanem sola csak az előzőekben van említés tőle. Csercy Erdélyben keresi az okot, mely előidézte a diploma módosítását, sőtünk söl ez okot nem a vallási és nemzeti egyenlenségben találjuk, ez utabbiak nem okok, hanem következmények voltak, maga az ok a végleges diplomában fekszik, mely okotlenül egyenlenséghez, virálykodást fogott szülni.

Igénytelen nézetünk szerint kettős szempontból kell e diplomát méltányolni. Tekintve keletkezési módját, hogyt. i. egy nemzet és egy idegen fejedelm között jött létre az oklevelés szokás, és az ily módon létrejöttet pedig határában tekintve, mivel hivatva volt a jo-

vendöken alappjáá, mérvadlójává lenni
Erdély ezutáni állami életének, tör-
vénynek nevezhető. Alakjánál fog-
va tehát szerződés, hatalmának fog-
va törvény volt.

Mint szerződés, éps e jellemzőinél, mint tör-
vény, állami jogunk elvei szerint volt
kötelező.

Mint törvény, egyoldalúan nem volt
megváltoztatható, sem a nemzet, sem a fe-
jedelm részéről, mint szerződés, éps mint
ilyen a mind két oldalról kötelezést von-
ta maga után és málovitása csak is az
azt létrehozó két factor kölcsönös bele-
egyezését igényli.

Bár mily volt is az előtt Erdély állami joga,
létrejövén is becsikkelyezettén a dip-
loma, elvei irányadókká lettek. És való-
ban e diploma alkalmánys elveket
tartalmazott. Gondolat, egyéni szabad-

ság, vallássegénylőség, törvények koraszában
 a nemzet befolyása, törvénykezés, köz-
 igazgatás terén állami begráhtás mel-
 lett az egyes nemzetiiségek autonómia-
 jai sanctionáltattak benne. Ez alólakból
 vizsgáloa a diplomát kedverő bírálattal
 sürget, és hogy ezt mégsem tudja kioi-
 ni, aka annak a részletes keresztül vi-
 telben feküdt. Anglia alappogai nin-
 coenek egyenként feltüntetve valamely
 diplomában, Franciaországga garan-
 tiát és ebben kereszt és öseregerte alap-
 jogait, és mit mutat a való élet? Ang-
 lia valódi alkotmányos szabadságot
 élvez, halott Franciaországra az vaj-
 mi his mireben állitható csak, és mind
 e két ellentetes eredménynek aka a ke-
 resztül vitelben, a foganatosításban
 keresztelö.

Erdélynek alappogai a diplomában ösz-

szegekre voltak, sőt a legelső jóváhí-
rét ígéré, de ama szép clock réorletes
hercegtül vitelében eltűntek, ^mert az
azután való jelen nélkülözte az alkut-
mányosság jellegét, s hátrán kimond-
hatni abszolút időket élt.

Eme talán merészen mondható ál-
lítás, a diplomát követő időszak i-
gazolja. Ismeretes a fejedelmi her-
ce's végleges elintézése, a vallás-
egyenlőség egyik eclatans példája:
Bánfi Ignác sorsa, a nemzet befo-
lyása a törvényhozásban, tehát az
alkutmányos törvénykezés hatáskö-
rének terjedelme levan fektetve az
1692-1791-iki t. cikkben, a guberni-
um a diplomai szerint a legfőbb köz-
igazgatási forum, a törvénykezés rth.
meg kellett haladjon a Bécsben fel-
állított cancellariának, a nemzetek

autonómiaja (a szászok kivételével) a né-
helyeknek a diplomában a alatt kívánt-
ságai, az ország jog köirenek nagy mér-
vű megszorítása a pénzügyterén, a
diploma ellenére a co. k. katonai főpa-
raancsok tetemes befolyára a polgár-
ügyekre stb. mind megannyi kétség-
telen bizonyítékai állításunk igazol-
tának.

Hogy a politikai, köz és magán élet fejlődésével változnia kellett az e viszonyokat
szabályozó törvényeknek is, az kétségtelen,
s így felfogva a Diploma pontjainak
megváltoztatásait igazolni lehet, de ezen-
ek nem képesek igazolni annak tényét, hogy
a fejlődési, módosítási processzus nagy-
részét Erdélynek alaptörvényében megállo-
pított jogai ellenére állott be, nem en-
gedtetett Erdélynek az ügyekben elha-
tározó befolyás, a diploma pontjai

nem alkotmányos úton szüntették meg, a
 változás reá ostromtatott. Hogy az
 1692 - 1790 évi politikai, administra-
 tiv időszakot valóban ex jellemzi, két-
 ségkevonhatlanul igazolja az 1791-diki
 erdélyi törvények szelleme.

Vége.

Tartalom.

	lapy.
Előszó. — — — — —	1 — 38.
I Rész.	
1. szakasz. Dunod beövetelét közvetlen megelőző időszak. — — — — —	39 — 62.
2. szakasz. Dunod követsége. — — — — —	62 — 100.
3. szakasz. Haller követsége. — — — — —	100 — 136.
4. szakasz. A balánsfalvi tractatus. — — — — —	136 — 149.
5. szakasz. Aru. n. Teleki M. hódoló okmány. — — — — —	149 — 165.

II. Rész.

1. szakasz. Bethlen Miklós, Bethlen Gergely követsége. — — — — —	165 — 201.
2. szakasz. Avallásügyfeletti vitatkozás. — — — — —	201 — 249.
3. szakasz. Aoxárok sérelmei feletti alkudozás. — — — — —	250 — 260.
4. szakasz. Moynay Péter stb. követsége. — — — — —	260 — 302.
5. szakasz. Befejzés. — — — — —	302.